

Juridiska institutionen

Juristprogrammet höstterminen 2016

Examensarbete 30 högskolepoäng

En tvärdisciplinär studie om bevisvärdering
av muntliga utsagor i brottmålsprocessen

Emelie Lundstedt Trzos

Handledare: Robert Eneljung

Examinator: Ola Zetterquist

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Sammanfattning

Uppsatsen behandlar bevisvärdering av utsagor i brottmålsprocessen. Då bevisvärderingen enligt 35 kap. 1§ rättegångsbalken är fri har det i den juridiska doktrinen, men även i rättstillämpningen, lyfts in två begrepp: trovärdighet och tillförlitlighet. Uppsatsen påvisar att det inte finns någon vedertagen teoretisk definition av begreppen och att gränsdragningen mellan begreppen är vag. Uppsatsen påvisar även att den modell för bevisvärdering av utsagor som har utkristalliserats i Högsta domstolens praxis inte har stöd i den rättspsykologiska forskningen.

Genomförandet av uppsatsen kan sägas vila på tre ben. Den första delen är utformad genom en rättsutredande metod, där det vidtas en undersökning om vad rättskällorna på området föreskriver. Den andra delen utgörs av en utsageanalys av Högsta domstolens domskäl. I denna del av uppsatsen granskas hur bevisvärdering av muntliga utsagor kommer till uttryck, samt hur högsta instans använder sig av begreppen trovärdighet och tillförlitlighet. I den tredje delen analyseras bevisvärdering, som den har beskrivits i den första och andra delen, ur ett rättspsykologiskt perspektiv. Dessa tre angreppssätt kan ses som en triad som åskådliggör vad rätten utger sig för att vara, vad rätten är, och vad rätten ur ett rättspsykologiskt perspektiv borde vara.

Innehållsförteckning

Förkortningar	5
1 Inledning	6
1.1 Ämnesintroduktion	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Avgränsning	8
1.4 Metodologisk och teoretisk ingång	9
1.4.1 Rättsutredande metod – ett dogmatiskt inslag	9
1.4.2 Utsageanalys, Högsta domstolens domskäl som ett empiriskt underlag	10
1.4.3 Urvalsprocessen	11
1.4.4 Rättspsykologi som en tvärdisciplinär ansats	12
1.5 Forskningsläge samt något om material	13
1.6 Disposition	14
2 Inomrättslig hantering av bevisvärdering	15
2.1 Brottmålsprocessen – en begreppsinventering	15
2.2 Några grundläggande process- och bevisrättsliga begreppsbestämningar	16
2.2.1 Yrkande och rättsfaktum	16
2.2.2 Bevisfaktum och hjälpfaktum	16
2.2.3 Bevistema	17
2.2.4 Bevisbörda	17
2.2.5 Beviskrav – en resa bortom rimligt tvivel	18
2.2.6 Tvivel – men vad utgör ett rimligt tvivel?	18
2.3 Bevisvärdering	20
2.3.1 Bevisvärdering och något om straffprocessens funktion	20
2.3.2 Den fria bevisvärderingens princip	21
2.3.3 Bevisvärderingen, en kvalificerad riskhantering?	23
2.3.4 Domskälen – en katalysator för den fria bevisvärderingen?	24
2.4 Metoder och modeller för bevisvärdering	25
2.4.1 Värdering och metodik – mot ett paradigmskifte?	25
2.4.2 Erfarenhetssatser	26
2.4.3 Frågan om bevisprejudikatens existens	27
2.5 Bevisvärdering av muntliga utsagor	28
2.5.1 Trovärdighet och tillförlitlighet – ett nödvändigt ont?	29
2.5.2 En teoretisk skillnad mellan begreppen, eller?	29
2.5.3 Trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömningen	32
2.5.4 Kritik och begreppsförvirring	32
2.5.5 Utsagebedömning enligt en analytisk fyrstegsprocess	33
3 Utsageanalys av Högsta domstolens domskäl	36
3.1 Trovärdighet och tillförlitlighet, en (bevis)praxisgenomgång	36
3.1.1 NJA 1986 s. 414	36
3.1.2 NJA 1988 s. 40	37
3.1.3 NJA 1991 s. 83	38
3.1.4 NJA 1997 s. 538	39
3.1.5 NJA 2005 s. 712	40
3.1.6 NJA 2009 s. 447 del I	41
3.1.7 NJA 2010 s. 671	43
4 Rättspsykologisk forskning om bevisvärdering	46

4.1 Rättspsykologi och dess förhållande till juridiken _____	46
4.2 Rättspsykologiskt perspektiv på bevisvärdering _____	48
4.2.1 Bevisvärdering som ett sanningsökande, lögn som en antonym _____	48
4.2.2 Människors förmåga att upptäcka lögn _____	48
4.3 Metoder och modeller för bevisvärdering _____	49
4.3.1 Sannolikhetsbaserade metoder _____	49
4.3.2 Kognitiva modeller för bevisvärdering _____	50
4.3.3 Berättelsemodellen _____	50
4.4 Alternativa bevisvärderingsmetoder _____	54
4.4.1 Statement validity assessment _____	54
4.4.2 Reality monitoring _____	55
4.5 Högsta domstolens utsageanalys _____	56
4.6 Ytterligare aspekter av utsagebedömningen _____	58
4.6.1 Minnet och vår minnesförmåga _____	59
4.6.2 Falska minnen _____	60
4.6.3 Kroppsspråk _____	61
4.6.4 Beteende och emotioner _____	61
4.7 Den objektiva människan med sin objektiva bevisvärdering _____	62
5 Analys: mitt tak, ditt golv? _____	63
5.1 En analytisk utgång, tolkning ad hoc _____	63
5.2 Inomrättslig analys _____	63
5.2.1 Metoder för bevisvärdering _____	64
5.2.2 Beviskravet _____	65
5.2.3 Trovärdighet och tillförlitlighet _____	65
5.2.4 Domskälens betydelse _____	67
5.3 Rättspsykologiska aspekter av bevisvärdering _____	68
5.3.1 Metoder för bevisvärdering _____	68
5.3.2 Utsageanalysen _____	69
5.3.3 Minnet och andra aspekter av utsagor _____	70
5.3.4 Avslutande reflektioner: kunskap är makt _____	70
Käll- och litteraturförteckning _____	72
Offentligt tryck _____	72
Litteratur _____	72
Artiklar _____	74
Elektroniska källor _____	76

Förkortningar

BrB	Lag (1962:700) brottsbalk
CLIP	Research unit for Criminal, Legal and Investigative Psychology
EKMR	Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen
JK	Justitiekanslern
JT	Juridisk tidskrift
HD	Högsta domstolen
NE	Nationalencyklopedin
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RB	Lag (1942:740) rättegångsbalk
RE	Reality monitoring
RF	Lag (1974:152) regeringsform
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
SVA	Statement validity analysis
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Ämnesintroduktion

”Till min stora förskräckelse tog polisen inte mig på allvar, för dem var min berättelse som en påbittad saga.”

– Fadime Saihndal tal vid riksdagskonferens i november 2001

Fadime beskriver en känsla av att inte bli tagen på allvar. Det är stora värden som står på spel om en utsaga blir felaktigt bedömd, då bedömningen av utsagor har kommit att påverka utgången i mål i hög grad. Men hur går en värdering av en utsaga då till? Om detta tvistar de lärda. Ändå utgör förhållandet där målsägandens utsaga står mot den tilltalades förnekande ett av de vanligaste, men också svåraste, bevisförhållanden inom straffprocessen. I domarreglerna återfinns Olaus Petris ord från 1500-talet: *”Det är icke allt sant som sanning är likt”*.¹ Olaus Petri förefaller redan på sin tid ha varit medveten om svårigheten att uttyda sanning från lögn. Vid en straffprocessuell rättegång ställs domstolens ledamöter inför uppgiften att värdera parters utsagor och utröna vilket bevisvärde dessa bevismedel skall tillmätas.

Domstolen måste på ett säkert och objektivt sätt väga och värdera det mänskliga materialet som muntliga utsagor utgör. Detta gör domstolen i enlighet med den fria bevisvärderingens princip i 35 kap. 1§ i lagen (1942:740) rättegångsbalken, (RB). I ett drömscenario är en utsaga självständig, helt klargörande i sin helhet samt i sina detaljer, och utsagan kan med enkla medel mätas mot en objektiv verklighet. I praktiken är verkligheten mer dyster och komplex då utsagorna ofta kan vara både ofullständiga och oklara, även om utsagan är sann. I brottmål förekommer det att den enda, eller huvudsakliga, bevisningen i ett mål utgörs av muntliga utsagor. I praxis har Högsta domstolen manifesterat att en trovärdig och tillförlitlig utsaga kan vara tillräckligt för en fällande dom, trots det höga beviskrav som är karakteristiskt för brottmålsprocessen.² Domstolen lyfter således in två begrepp: trovärdighet och tillförlitlighet, som inte är juridiskt bestämda.³ Dessa begrepp förtjänar således att granskas närmare, då det är en av rättsvetenskapens huvuduppgifter att granska begrepp och begreppsbyggnaden.⁴

Den 14 december 2016, enbart några dagar innan den här uppsatsen lämnas in, beviljar Högsta domstolen ånyo prövningstillstånd i två sexualmål där målsägandens ord står mot den tilltalades.⁵ Högsta domstolens beviljande av prövningstillstånden pekar med tydlighet på att frågan om utsagebedömningar inte på något sätt är uttömd och beviljandet förefaller även vara en stark indikator på uppsatsämnets aktualitet. Riksåklagaren har yttrat sig i båda målen och anför att det är *”värdefullt, för att en enbetydig rättstillämpning ska främjas, att Högsta domstolen med viss regelbundenhet prövar*

¹ Sveriges Rikes Lag, Domarregel 16:12 sid CXXXVIX.

² Se t.ex. NJA 1980 s. 725 samt NJA 1991 s. 83 m.fl.

³ Axberger m.fl., Felaktigt dömda – Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt (2006) s. 473. Författarna anför att trovärdighet och tillförlitlighet inte är några juridiskt bestämda begrepp eller juridiskt bestämda redskap. Både tillförlitlig och trovärdig nämns dock på flera ställen i rättegångsbalken men inte i anslutning till bevisvärdering (jfr trovärdighet: 28 kap. 7§, 23 kap. 10§ RB tillförlitlig/tillförlitlighet: 5 kap. 6§, 40 kap. 2§ RB).

⁴ Peczenik, Aleksander, Juridikens allmänna läror, SvJT (2005) s. 248 f.

⁵ HD:s mål B 4648-16 och B 4663-16 – ”fråga om bevisvärdering i sexualmål”.

och därigenom utvecklar hur bevisbedömningen ska ske i mål av detta slag”.⁶ Senast Högsta domstolen tog sin an ett mål om bevisvärdering var i NJA 2010 s. 671. I domskälen manifesterar domstolen kriterier som kan vara behjälpliga för att bedöma värdet av en utsaga. Högsta instans nämner exempelvis att det kan beaktas huruvida berättelsen är klar, lång, levande, logisk, rik på detaljer, påvisat sanningsenlig i viktiga enskildheter samt fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, konstansbrister, dåligt sammanhang eller tvekan i avgörande delar. Men hur väl fungerande är dessa kriterier för att bedöma huruvida en berättelse är trovärdig och tillförlitlig? För att granska detta anläggs ett rättspsykologiskt perspektiv på bevisvärderingen.

Juridiken och beteendevetenskapen har ett flertal viktiga beröringspunkter. Vid bevisvärdering av muntliga utsagor är det svårt att bortse från det faktum att rätten behandlar frågor som utgör beteendevetenskapens och rättspsykologins forskningsobjekt: människan. Bevisvärdering generellt och utsagebedömning specifikt utgör en av de mest kontroversiella frågorna inom processrätten men även inom rättspsykologin.⁷ Uppsatsen kommer därför, i vissa delar, att behandlas utifrån rättspsykologisk forskning och antar i denna del en tvärdisciplinär ansats. Rättspsykologin är ett av de snabbast växande forskningsområdena inom psykologin, vilket medför att det kontinuerligt produceras aktuell forskning varpå ämnet bevisvärdering aldrig slutar att vara aktuellt.⁸

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur bevisvärdering av muntliga utsagor⁹ beskrivs i rättskällorna¹⁰, i synnerhet med beaktande av begreppen tillförlitlighet och trovärdighet. Vidare syftar uppsatsen till att undersöka om den bevisvärdering av muntliga utsagor som Högsta domstolen ägnar sig åt har stöd i beteendevetenskaplig forskning. I detta ingår att granska bevisvärdering av muntliga utsagor ur ett rättspsykologiskt perspektiv. En annan del av den rättspsykologiska undersökningen syftar till att granska huruvida rättspsykologin erbjuder andra bevisvärderingsmodeller än den inomrättsliga¹¹, men även att undersöka vilka faktorer som kan påverka en utsaga.

Syftet besvaras närmare genom nedanstående frågeställningar:

- Hur beskriver rättskällorna bevisvärdering av muntliga utsagor, med särskilt beaktande av trovärdighet och tillförlitlighet?
- Har den bevisvärdering som Högsta domstolen ägnar sig åt stöd i rättspsykologisk forskning?

⁶ <http://www.dagensjuridik.se/2016/12/malsagandens-trovardighet-som-fallande-bevisning-hd-provar-tva-valdraktsfall> Hämtad från Dagens juridik 19/12–2016 kl. 22.12.

⁷ Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars, Rättegång IV (2009) s. 161.

⁸ Granhag, Pär Anders och Christiansson, Sven Å, Handbok i rättspsykologi (2008) s. 16.

⁹ Med utsaga i den här uppsatsen åsyftas muntliga förhör med den tilltalade och målsäganden samt i undantagsfall vittnesförhör.

¹⁰ Med rättskällor i den här uppsats åsyftas lag, förarbeten, praxis och doktrin.

¹¹ Begreppet inomrättslig skall i denna uppsats ses som hänförligt till rättskällorna och sker således inom rätten.

1.3 Avgränsning

Uppsatsen kommer enbart att beakta utsagor som har lämnats av personer över femton år. En av anledningarna till detta är att barns språk, och framförallt yngre barn, i väsentliga delar skiljer sig från vuxnas och ofta hanteras separat i den rättspsykologiska vetenskapen och i den juridiska doktrinen.¹² I kapitel 3 görs en rättsfalls-/utsageanalys¹³ där Högsta domstolens domskäl i ett urval av våldtäktsmål har granskats. Målen karaktäriseras av situationen där den tilltalades ord står mot målsägandens. Inga andra måltyper kommer att behandlas. Jag kommer inte att ägna mig åt en egen bedömning huruvida utsagorna i behandlade mål är tillförlitliga eller trovärdiga i sig. Uppsatsen tjänar inte något på detta ”tyckande”, utan tvärtom hade det varit ett vetenskapligt suicidium att ägna mig åt den typen av ogrundade gissningar.¹⁴

I doktrin har beskrivningen av målsäganden och brottsoffret gestaltas som en straffprocessuell aktör som intar en perifer roll i processen.¹⁵ Uppsatsen utmanar detta synsätt då det i huvudsak är målsägandens utsaga som är föremål för granskning. Målsäganden är på så sätt en nyckelperson i denna uppsats. Den tilltalades utsaga kommer i mål där denna uttryckligen berörs att hanteras, däremot faller andra aktörer som exempelvis försvararen och sakkunniga utanför ramen för denna uppsats. Då åklagaren har en objektivitetsplikt¹⁶ kommer dock denna aktör att figurera i vissa delar av uppsatsen. Begreppet utsageperson används i uppsatsen och åsyftar den person som lämnat utsagan, oaktat om det är målsägande eller den tilltalade.

Den rättspsykologiska delen av uppsatsen, kapitel 4, utgörs av en renodlad rättspsykologisk framställning, där rättspsykologins närmsta grannar så som rättspsykiatri, rättssociologin och kriminologin har sorterats bort. Dessa ämnen kan vara av relevans, och har säkerligen viktiga kopplingar till rättspsykologin, men kommer inte att hanteras närmare då rättspsykologin gör anspråk på att utgöra en egen vetenskaplig disciplin¹⁷. Uppsatsen gör vidare enbart anspråk på att presentera ett mycket begränsat urval av mekanismer som den rättspsykologiska forskningen erbjuder. Rättspsykologins samtliga aspekter är för komplexa och omfattande för att låta sig inrymmas i den här typen av uppsats. Fenomenet falska erkännanden kommer inte heller att tilldras utrymme i uppsatsen. Presentationsformatet, så som ljud och bildupptagningens betydelse för utsagor, faller även utanför ramen för denna uppsats.

¹² Granhag och Christiansson (2008) s. 21.

¹³ Med utsageanalys åsyftas i denna uppsats en analys om parternas muntliga utsagor och tillhörande begrepp.

¹⁴ Diesen för ett liknande resonemang då han anför att det faktum att domskälen innehåller felaktigheter eller att bevisvärderingen är felaktigt gjord inte medför att domslutet är fel. Lika lite kan ett korrekt domskäl betyda att domslutet är korrekt. Diesens poäng är att personer som inte varit med under huvudförhandlingen och tagit del av alla bevis inför rätta skall vara restriktiva med yttranden om domslut och bevisvärdering. Se Diesen och Diesen, Övergripping mot kvinnor och barn – den rättsliga hanteringen (2013) s. 42

¹⁵ Burman, Monica, Brottsoffer i straffrätten i: Lernestedt, Claes och Tham, Henrik (red.): Brottsoffret och kriminalpolitiken (2011) s. 280.

¹⁶ Se avsnitt 2.2.4 och 20 kap. 2§ och 23 kap. 4§ RB.

¹⁷ Mer om rättspsykologins som egen disciplin och dess inbördes relation till sina granddiscipliner, Granhag och Christiansson (2008) s. 17.

1.4 Metodologisk och teoretisk ingång

Rättsdogmatisk metod, juridisk metod, rättskällehära – ja, kärt barn har många namn. Dessa metodologiska begrepp måste fyllas med ett innehåll för att bringa någon form av klarhet i vad som utgör grundbulten i denna uppsats: metoden. Uppsatsen kan ses som ett rättsvetenskapligt alster, eller kanske mer korrekt, genomförd med rättsvetenskaplig metod, som Sandgren beskriver det.¹⁸ Den rättsvetenskapliga metoden kan således ses, och i denna specifika uppsats användas, som ett paraplybegrepp där jag begagnar mig av flera olika metoder (rättsutredande, empirisk och tvärdisciplinär) för att uppnå uppsatsen syfte. Metoden för uppsatsen kommer i det följande att presenteras, men även de begränsningar som följer med valet av metod. Här citeras Jareborgs förklaring om rationalitetens paradox med innebörden ”att det sällan är rationellt att vara så rationell som man kan vara, eftersom man då inte skulle hinna göra något annat än att överväga vad man skall göra”.¹⁹ I framställningen nedan sker därför en presentation av tillvägagångssätten i uppsatsen och valen av material som präglar uppsatsens tillkomst, där jag ämnar beskriva vad det är jag gjort, och hur jag har gått tillväga när jag har gjort det.

1.4.1 Rättsutredande metod – ett dogmatiskt inslag

I den första delen av uppsatsen används en rättsutredande metod där jag genom rättskällor i form av lag, förarbeten, praxis och doktrin undersöker hur bevisvärdering av muntliga utsagor beskrivs och fastställs (lex lata) i en inomrättslig presentation. Gräns har beskrivit det som att rättsvetenskapliga arbeten genom denna metod tar ett ”inifrånperspektiv”.²⁰ En rättsutredande metod är nödvändig för att uppfylla den del av syftet som gör anspråk på att beskriva vad rätten utger sig för att vara, och hör således samman med den första delen av syftet. Jag har valt att använda mig av begreppet ”rättsutredande metod” då jag undersöker hur rättskällorna beskriver bevisvärdering generellt och utsagor specifikt samt dess tillhörande begrepp. Närmast tillhands är en jämförelse med en rättsdogmatisk, alternativt rättsanalytisk metod, där jag som forskare uppfyller min första del av syftet genom att beskriva, analysera och systematisera rättskällorna.²¹

Den inomrättsliga framställningen är, på grund av att bevisvärderingen är fri, även till viss del färgad och präglad av rättspsykologin och beteendevetenskapen, framförallt i praxis och doktrin. I doktrin har det även framförts argument för att den fria bevisvärderingens referensramar inte kan anses vara lika förutseende som övriga rättsregler på grund av att den bedrivs genom ett

¹⁸ Sandgren, Claes, Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation (2015) s. 42. Rättsvetenskaplig metod beskrivs av Sandgren som ett vidare begrepp än dogmatisk och juridisk metod. Sandgren menar att i stort sett alla metoder ryms inom begreppet om det anläggs ett juridiskt perspektiv och att metoderna genererar en ökad kunskap om rätten.

¹⁹ Jareborg, Nils, Straffrättsideologiska fragment (1992) s. 46.

²⁰ Gräns, Minna, Interaktiv rättsvetenskap: en antologi (2006) s. 59.

²¹ Jfr exempelvis Kleineman om dogmatisk metod: “[...] mer konkret handlar det oftast om att söka svaren i lagstiftning, rättspraxis, förarbeten och den rättsdogmatiskt orienterade litteraturen.” Kleineman uttrycker den dogmatiska metoden som vag och oklar, samt att metoden håller på att förlora sin plats som metodernas norm. Kleineman i: Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära (2014) s. 21. Uppsatsen har till viss del utformats med hjälp av en rättsanalytisk metod. Sandgren menar att man genom denna metod är ”friare” än i den traditionella rättsdogmatiska metoden i sitt val av källor, Sandgren, (2015) s. 47.

kunskapsteoretiskt inslag.²² Det är därför svårt att helt normativt beskriva vad rätten är. Glavå och Petrusson beskriver lagar och andra rättsliga regler som sociala konstruktioner.²³ I denna uppsats anläggs därför en teoretisk ansats där utgångspunkten är att rätten konstrueras och skapas genom tolkningar och beskrivningar som i sin tur bildar vad rätten utger sig för att vara. I en del resonemang återfinns även teoretiska influenser från systemteoretiskt håll.

I den inomrättsliga hanteringen, och i samband med metodval dyker ofta begreppet gällande rätt upp. Gällande rätt kan enligt Sandgren användas på två skilda sätt. Gällande rätt i *sedvanlig* mening är rätten som den motsvaras i lag, doktrin och prejudikatinstansers avgöranden. Gällande rätt i *faktisk* mening är rätten som den tillämpas av domstolen och framförallt i underinstanserna.²⁴ Denna uppsats kan med Sandgrens definition enbart utgöra ett utslag av gällande rätt i sedvanlig mening. Högsta domstolens praxis kommer i uppsatsen att behandlas som rättskälla (gällande rätt i sedvanlig mening), men kommer även att tjäna som ett empiriskt underlag, se kapitel 1.4.2.²⁵

Ur ett normhierarkiskt perspektiv finns det anledning att göra några inledande anmärkningar. Den juridiska doktrinen kommer att få ett (osedvanligt) omfattande utrymme i uppsatsen då primärkällorna: lag och förarbeten, inte i någon högre utsträckning behandlar den fria bevisvärderingen och inte heller trovärdighet och tillförlitlighet. Rättsvetenskapens bidrag och doktrinen varande kommer därför att tillerkännas stor betydelse för uppsatsens rättsutredande del. Det bör även poängteras att förarbetena kan betraktas som ålderstigna, men då dessa ändå är flitigt refererade i doktrin presumeras att förarbetena inte helt saknar relevans och aktualitet.

1.4.2 Utsageanalys, Högsta domstolens domskäl som ett empiriskt underlag

En del av uppsatsen utgörs en granskning av Högsta domstolens domskäl i ett urval av domar. I domskälen analyseras på vilket sätt trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömningar kommer till uttryck.²⁶ Domskälen kommer följaktligen inte enbart att användas som rättskälla för att utröna vad rättskällorna på området föreskriver, utan tjänar även som ett empiriskt underlag. Anledningen till att Högsta domstolens domskäl blir föremål för granskning är att dessa har en inomrättslig verkan som rättskälla, men även kan fungera som ett underlag för att se hur rättstillämpningen och användningen av gällande rätt kommer till uttryck i domstolarnas högsta instans. Då bevisvärderingen enligt 35 kap. 1§ RB är fri, är underrätterna inte bundna av Högsta domstolens

²² Lainpelto, Katrin, Stödbevisning i brottmål (2012) s. 18, samt Lindell, Bengt, Sakfrågor och rättsfrågor: en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt (1987) s. 102 f.

²³ Glavå, Mats och Petrusson Ulf, "Illusionen om rätten", i Erkjennelser og engjasjement – Minneseminar for Davis Rolabd Doublet (1954–2000) (2002) s. 109.

²⁴ Sandgren, Claes, Sandgren och rättsvetenskap del I, JT (1995–96) s. 732 f.

²⁵ Modifikationen mot det Sandgren beskriver är att det i uppsatsen inte är underrättsavgöranden som analyseras utan Högsta domstolens domskäl som utgör gällande rätt i "faktisk mening". Sandgren beskriver att det är syftet med användandet av materialet som anger huruvida det skall betraktas som ett empiriskt material. Det torde dock anses att gå väl långt genom att åsyfta att Högsta domstolens domskäl är att likställas med gällande rätt i faktisk mening, åtminstone på det sätt som Sandgren åsyftar, då det i kommande framställning inte rör sig om ett större antal underrättsavgöranden utan enbart ett urval av Högsta domstolens domskäl, se Sandgren, (JT/1995-96) s. 732.

²⁶ Sandgren, (JT/1995-96) s. 732. Sandgren beskriver även att det är syftet med användandet av materialet som anger huruvida det skall betraktas som ett empiriskt material och således kan mycket väl prejudikatinstansens avgörande verka som ett empiriskt material. Sandgren uttrycker även en önskan om ett ökat bruk av empiriskt material, något som rättsvetenskapen generellt sett är dåliga på enligt författaren, a.a. s. 726.

metoder som uppkommer i praxis. Det torde ändå vara så att underrätterna i högre grad finner ledning för gällande rätt i högsta instans avgöranden än i underrätternas, varpå på Högsta domstolens avgöranden ändå bedömdes vara av mest relevans för uppsatsen.

Föremålet för min undersökning utgörs av våldtäktsmål. Brottens karaktär innebär att det ofta saknas andra vittnen eller annan bevisning och målsägandens uppgifter är vanligen den helt dominerande bevisningen. Axberger menar också att på grund av att målsägandens uppgifter utgör den huvudsakliga bevisningen, blir även bedömningar kring trovärdighet och tillförlitlighet mycket centrala för bevisvärderingen i stort.²⁷ Dessa måltypen lämpar sig därför bra för en analys av utsagebedömningen. Av intresse för undersökningen är de mål där det föreligger en ord-mot-ord situation och utsagan utgör det huvudsakliga beviset.

I undersökningen kommer Högsta domstolens domskäl systematiskt att undersökas för att utröna (kvantitativt) huruvida begreppen trovärdighet eller tillförlitlighet används, samt vilka kriterier som domstolen kopplar samman med begreppen. Begreppen trovärdighet och tillförlitlighet kommer i denna del att räknas och utgör således en begreppsinventering. En annan del i undersökningen utgörs av en kvalitativ granskning genom en rättsfalls-/utsageanalys där jag undersöker hur bevisvärderingen av utsagorna kommer till uttryck i Högsta domstolens domskäl samt hur bedömningen av utsagorna påverkar domslutet. För de fall begreppen trovärdighet eller tillförlitlighet inte används gör jag en textanalys om begreppen implicit varit föremål för en bedömning. För att få en översiktlig bild sammanställs en tabell med kriterier, antal begrepp och domslut efter varje rättsfall. Domskälen är i stora drag starkt kasuistiska, och får således komplikationen att det är svårt att dra generella slutsatser av det empiriska underlaget. Metoden har även sina begränsningar i att målen utgörs av just ett urval av domar och har ett starkt kvalitativt inslag.

1.4.3 Urvalsprocessen

Urvalet av rättsfall har gått till på följande sätt: Urvalsprocessen har i första hand varit styrd av mål där utsagorna har utgjort den huvudsakliga bevisningen, dessa fall som i folkmun kommit att kallas ord-mot-ord situationer. Urvalet har begränsats till en tidsperiod på trettio år och med inskränkningen av att jag enbart granskar våldtäktsmål. Urvalet har gjorts via sökningar i rättsdatabasen ”Infotorg” där jag genom en licensnyckel²⁸ har fått tillgång till ”rättsbanken” och valt följande valbara kriterier: Högsta domstolens avgöranden mellan datum 19860101 – 20160925. I sökmotorn användes sökorden ”våldtäkt” samt lagrummet 6 kap. 1§ i lagen (1962:700) brottsbalken, (BrB). Utfallet gav tjugosex träffar på våldtäkt samt tjugosju träffar på lagrummet. Samtliga domar sedermera har granskats. Mål som har undandragits utrymme i uppsatsen är mål där målsäganden varit under femton år (tretton domar). Kvar återstår fjorton domar. Två fall har sorterats bort eftersom målen inte grundade sig på ostridiga uppgifter utan tvistigheten rörde den straffrättsliga bedömningen om rekvisiten för våldtäkt enligt 6 kap. 1§ BrB var för handen. I fyra fall prövades bara påföljdsfrågan varpå ingen prövning i sak gjordes i högsta instans, dessa har på denna grund sällats bort. I ett fall var en av parterna avliden varpå det inte längre förekom en ord-mot-ord situation. Kvar återstår sju rättsfall som utgör det empiriska underlaget. NJA 2010 s. 671

²⁷ Axberger m.fl., Rättssäkerheten i brottmål – ifrågasatt av Justitiekanslern (2007) s. 72.

²⁸ Licensnyckel ingår som en betaltjänst och medför en ökad tillgång till tjänster på Infotorg Juridik.

utgör ett undantag från urvalskriterierna då prejudikatet rör övergrepp mot en underårig. Målsäganden var dock arton år då denna hördes inför rätten. Avsteget har gjorts för att rättsfallet har beskrivits som mycket betydelsefullt även i mål där målsäganden är över arton år då domstolen i domskälen gör uttalanden av mer generell karaktär.²⁹

1.4.4 Rättspsykologi som en tvärdisciplinär ansats

För att tydliggöra ämnets komplexitet och för att belysa rätten ur ett annat perspektiv kommer jag i kapitel 4 av denna uppsats att presentera ett juridiskt fenomen, bevisvärdering, i skenet av den rättspsykologiska forskningen. Metoden för denna tvärvetenskapliga ansats är vad Sandgren i sin bok benämner ”andra discipliners resultat”.³⁰ Det som åsyftas är att jag som uppsatsskribent ”tar över” kunskap från andra discipliner/vetenskaper och jämför den nya kunskapen i en rättslig kontext. Enligt Sandgren öppnar denna tvärdisciplinära ansats upp för en möjlighet att granska rätten utifrån nya perspektiv. Gräns beskriver på ett liknande sätt tvärdisciplinär forskning som att jag som forskare går över disciplinränsen för att undersöka ett fenomen ur ett annat vetenskapsområdes teorier, modeller eller begrepp.³¹ Den tvärdisciplinära ansatsen är nödvändig för att jag skall uppfylla min andra del av syftet samt den andra frågeställningen.

När benämningen rättspsykologi används i uppsatsen åsyftas den vetenskapliga forskning inom psykologin som handlar om rättsväsendet. Detta är en benämning som forskare själva gör på rättspsykologin.³² Inriktningen brukar även definieras enligt två huvudsakliga inriktningar. Den första inriktningen berör människan som kommer i kontakt eller befinner sig i rättssystemet, exempelvis målsägande, den tilltalade och domstolens ledamöter. Den andra inriktningen utgörs av att man använder psykologisk kunskap på rättsliga fenomen och sammanhang.³³ Det är framförallt den andra inriktningen som kommer vara av intresse för nedan gjorda framställning.

Det finns en komplexitet i att sätta sig in i ett nytt vetenskapligt fält och hur jag som författare skall tillgängliggöra mig, men även kritiskt granska, det material som finns på området. Docent Sara Landström på Psykologiska institutionen i Göteborg har därför varit behjälplig med tips på relevant litteratur på området, där vissa av verken som används i uppsatsen även utgör kurslitteratur på kurserna ”Rättspsykologi” och ”Vittnespsykologi” runt om i landet. Landström ingår i ett forskningsteam inom rättspsykologi – CLIP.³⁴

En del av litteraturen som är skriven på området är författad på andra språk och tillämpas på andra rättsordningar, detta är något som kan betraktas som en brist och skall belysas och betonas. Det är därför svårt att dra generella slutsatser av experiment som gjorts i andra länder och med skilda rättsordningar än den inhemska. Gemensamma nämnaren och behållningen av det som presenteras

²⁹ Sautorius, Helena och Diesen, Christian, *Bevisprövning vid sexualbrott* (2014) s. 127 samt s. 186.

³⁰ Sandgren (2015) s. 52 f.

³¹ Minna, Gräns i Korling och Zamboni, *Juridisk metodlära* (2014) s. 429.

³² Granhag och Christiansson (2008) s. 16.

³³ Granhag och Christiansson (2008) s. 16.

³⁴CLIP står för ”Research unit for Criminal, Legal and Investigative Psychology <http://psy.gu.se/forskning/forskargrupper/rattpsykologi> hämtad 4/11 kl 18.23. Mellqvist har diskuterat just Psykologiska institutionens CLIP-grupp som ”väl förtrogn med de förutsättningar under vilka domstolar och domare arbetar. Mellqvist, Mikael, *Om tro, tyckande och vetande*, SvJT (2013) s. 761.

är dock de mönster som vi som människor gör och upplever, något som bör ske oaktat av olika rättsordningars varande. Metoden kan till viss del tillskrivas ett komparativt inslag där rättspsykologiska metoder som används i tysk rätt behandlas.

Det är alltid problematiskt att avgöra hur rätten skall förhålla sig till andra vetenskaper, något som Gräns belyser.³⁵ Författaren menar vidare att detta beror på hur vetenskapen förhåller sig till rättskälleteorin. Detta är något som jag på ett akademiskt och vetenskapligt plan har haft anledning att fundera över. En tydlig indikation på att rättspsykologin är av relevans för rätten utgörs av att rättspsykologin som vetenskap tidigare har beaktats i doktrin men även i högsta instans domskäl.³⁶ Heuman tillerkänner rättspsykologin stor relevans, framförallt i utsagemål³⁷, och ger rättspsykologin rättskällestatus genom följande citat: *”Rättspsykologisk litteratur kan ses som en rättskälla i likhet med annan rättsvetenskaplig doktrin.”* Heuman sätter därmed, ur ett rättskällehänseende, ett likhetstecken mellan rättspsykologisk litteratur och rättsvetenskaplig doktrin. Denna utvidgning av rättskällebegreppet borde rimligen peka på rättspsykologins relevans för denna uppsats. Det bör dock poängteras att rättskällebegreppet i denna uppsats stannar vid definitionen som redogjorts under kapitel 1.4.1. Heumans bidrag, men även utvidgning, av rättskällebegreppet skall istället ses som ett bidrag till debatten om vad som utgör gällande rätt på området.

1.5 Forskningsläge samt något om material

Bevisvärdering tillhör en av det mest kontroversiella frågorna processrätten.³⁸ Diskussionen har till stor del kretsat kring olika metoder för bevisvärdering. När det kommer till utsagebedömning är den juridiska debatten mer sparsmakad. Lena Schelin utgav 2006 sin avhandling ”Bevisvärdering av utsagor i brottmål”. Schelin har en beteendevetenskaplig ansats i sin framställning. Aktualiteten på Schelins avhandling, framförallt vad det beträffar den rättspsykologiska delen, kan dock ifrågasättas då forskningen gått framåt sedan avhandlingen publicerades. Schelins avhandling kommer därför inte användas i den rättspsykologiska delen, men kommer att tjäna som underlag i den inomrättsliga framställningen. My Pettersson som är doktorand på juridiska fakulteten i Lund bedriver just nu ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt om bevisvärdering och hur ad hominem påverkar domstolen.³⁹ Petterssons och Schelins forskningsprojekt torde med bestämdhet tala för den rättspsykologiska relevansen för ämnet bevisvärdering. Pettersson har med professor Christian Dahlman och universitetslektor Farhan Sarwar under 2016 publicerat en artikel i SvJT där begreppen tillförlitlighet och trovärdighet problematiseras.⁴⁰

Mikael Mellqvist har i sin artikel ”Om tro, tyckande och vetande” i SvJT 2013 närmast sig många av uppsatsens frågor då författaren behandlar bevisvärdering generellt och utsagebedömning specifikt. Mellqvist har vissa komparativa inslag av rättspsykologi men är att betrakta som mer

³⁵ Gräns (2014) s. 432 f.

³⁶ Jfr NJA 2010 s. 671 där högsta instans hänvisar till rättspsykologisk kunskap i Lena Schelins avhandling ”Bevisvärdering i brottmål” (2007).

³⁷ Utsagemål definieras av Heuman som ord-mot-ord situationer.

³⁸ Ekelöf m.fl. (2009) s. 161.

³⁹ Mer om My Petterssons forskningsprojekt se:

[http://portal.research.lu.se/portal/sv/persons/mypettersson\(4f5504f8-7f57-4568-9cef-c8a4d1fa7952\).html](http://portal.research.lu.se/portal/sv/persons/mypettersson(4f5504f8-7f57-4568-9cef-c8a4d1fa7952).html)

⁴⁰ Dahlman, Pettersson och Sarwar, Att döma med kriminell belastning, SvJT (2016) s. 15.

dogmatisk än denna uppsats.⁴¹ Inom rättspsykologin har CLIP på Göteborgs universitet grupperat forskningen till fem olika teman där ett av dem, ”beslutsfattande i rättsliga sammanhang”, är av mest relevans för denna uppsats.⁴² Rättspsykologin tillhör den förgrening inom psykologin som självständigt växer snabbast varpå det förekommer omfattande forskning på området.⁴³

Inom den juridiska akademien har flertalet uppsatser vid olika universitet publicerats som rör ämnet bevisvärdering. Vårterminen 2016 publicerades vid Uppsala universitet en tvärvetenskaplig uppsats av Gabriella Malm som hanterar utsagevärdering av barn. Höstterminen 2014 skrev Emila Strömberg och Mikael Schantli ett examensarbete vid Stockholms universitet med titel ”Att känna rätt – om emotionell påverkan vid bevisvärdering.” Vid Örebro universitet skrev Erik Bengtsson 2010 en uppsats med titeln ”Trovärdighetsbedömningar av muntliga utsagor i brottmålsprocessen”. Samtliga uppsatser behandlar muntliga utsagor i någon del men ingen av uppsatserna har den gemensamma nämnaren att det företas en tvärvetenskaplig ansats med inriktningen på vuxna parter.

1.6 Disposition

Uppsatsen vilar på tre ben som kan beskrivas med följande ord: I kapitel 2 återfinns den inomrättsliga hanteringen av bevisvärdering. Presentationen är uppbyggd genom att kapitlet inleds med en allmän del där det teoretiska ramverk som bevisvärderingen vilar på presenteras och definieras, för att sedermera utmynna i en mer specifik del där utsagebedömning och begreppen tillförlitlighet och trovärdighet behandlas. Kapitel 2 beskriver således vad rätten utger sig för att vara. I kapitel 3 sker en granskning av ett urval av Högsta domstolens domskäl. I denna del granskas ingående hur bevisvärderingen kommer till uttryck. I denna del sker även en begreppsinventering⁴⁴ av begreppen trovärdighet och tillförlitlighet. Kapitlet beskriver vad rätten de facto är.⁴⁵ Kapitel 4 inrymmer den rättspsykologiska delen av denna uppsats, där det sker en granskning av bevisvärdering ur ett rättspsykologiskt perspektiv. Kapitlet beskriver till viss del vad rätten, ur ett rättspsykologiskt perspektiv, borde vara. Kapitel 5 består av uppsatsens analys och slutliga reflektioner.

⁴¹ Mellqvist (SvJT/2013) s. 759.

⁴² <http://psy.gu.se/forskning/forskargrupper/rattspsykologi/forskning> Hämtad 16/11-2016 kl. 15.32.

⁴³ Granhag och Christiansson (2008) s. 19.

⁴⁴ Med begreppsinventering åsyftas i denna uppsats att begreppen räknas och undersöks.

⁴⁵ Vad rätten de facto är kan jämföras med Sandgrens definition om vad rätten ”faktiskt” är, se Sandgren (JT/1995-96) s. 732.

2 Inomrättslig hantering av bevisvärdering

2.1 Brottmålsprocessen – en begreppsinventering

Detta kapitel utgör en presentation av process- och bevisrättsliga begrepp, principer och annat processrättsligt stoff som utgör en viktig beståndsdel för den resterande framställningen. Då bevisvärderingen är fri och anses vara en kunskapsteoretisk process är denna del av uppsatsen att betrakta som ett nödvändigt teoretiskt ramverk för att vi sedermera skall kunna orientera oss i kärnan av uppsatsen: bevisvärdering av utsagor. I det följande presenteras några processrättsliga principer som påverkar bevisvärderingen av utsagor i brottmål.

I lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR) manifesteras *rätten till en rättvis rättegång*. Artikel 6 inrymmer flera processuella regler som är av stor betydelse för parterna, domstolen och rätten som sådan. Artikeln betraktas som en rättighetsgaranti för parterna i processen, där 6.3 föreskriver vissa minimirättigheter i brottmål.⁴⁶ I artikel 6.2 stipuleras oskuldspresumtionen, vilket medför att den som är anklagad för brott skall betraktas som oskyldig tills dess att motsatsen har bevisats.

En rättsgrundsats som är av övergripande betydelse för straffprocessen är *legalitetsprincipen*, 1 kap. 1§ samt 2 kap. 10§ i lag (1974:152) regeringsformen, (RF), samt 1 kap. 1§ BrB.

I enlighet med 30 kap. 2§ RB får en dom enbart grundas på vad som förekommit under huvudförhandlingen. *Omedelbarhetsprincipen* innebär att domstolen endast får fatta beslut grundat på vad som förekommit och blivit styrkt framför rätten. 46 kap. 11§ RB ger ett uttryck för *koncentrationsprincipen*, där huvudförhandlingen skall hållas i så koncentrerad form som möjligt. Nära samband med nämnda principer har *muntlighetsprincipen*, där det enligt 46 kap. 5§ RB stadgas att sammanträdet för huvudförhandling som huvudregel skall vara muntligt. Principerna hänförs ofta som skäl för att säkerställa en god bevisvärdering samt att ge ett bättre utslag av materiellt riktiga domar.⁴⁷

En annan viktig processrättslig princip som är av relevans för utsagebedömningen är *bevisomedelbarhetsprincipen* 35 kap. 8§ RB. Principen innebär att bevisningen skall nå rätten utan mellanhänder för att domstolen skall kunna ges möjlighet att själva ta direkt del av bevisningen.⁴⁸

Ytterligare principer som är kopplade till bevisning är *principen om det bästa bevismaterialet*. Principen innebär att om beviset utgörs av en och samma källa skall man begagna sig av det bevismedel som medför den säkraste bevisningen. En viktig konsekvens av detta är att om det föreligger en ”serie av bevis” skall rätten använda sig av det bevismedel som medför att serien blir så kort som möjligt.

⁴⁶ Högsta domstolen har i NJA 2015 s. 222 konstaterat att en tilltalad som inte fick ställa frågor till en målsägande var berövad sin rätt till en rättvis rättegång enligt artikel 6 EKMR.

⁴⁷ Schelin, Lena, Bevisvärdering av utsagor i brottmål (2007) s. 26 f.

⁴⁸ Prop. 2004/05:131 s. 145.

Det föreligger således en direkt strävan efter att göra beviskedjan så kort som möjligt då bevisning anses bli säkrare ju färre led den innehåller.⁴⁹

2.2 Några grundläggande process- och bevisrättsliga begreppsbestämningar

Under denna del av uppsatsen presenteras några viktiga process- och bevisrättsliga begrepp samt utgångspunkter som är av direkt betydelse för bevisvärderingen. Dessa begrepp behöver således definieras. Som Peczenik beskriver det: ”för att förstå ett begrepp måste man förstå många begrepp”.⁵⁰

2.2.1 Yrkande och rättsfaktum

I brottmål yrkar åklagaren eller i undantagsfall målsäganden på att den tilltalade skall dömas till ansvar för ett visst brott (ansvaryrkande). Som stöd till detta yrkande anförs ofta rättsfaktum, erfarenhetssatser och normativa regler, och dessa utgör tillsammans eller var och en för sig en del av parternas åberopanden. I doktrinen beskrivs begreppet *rättsfaktum* som de omständigheter som är av omedelbar relevans för den av parterna åberopade rättsföljden, och påverkar således utgången av målet.⁵¹ Förenklat kan man beskriva rättsfaktum som de omständigheter som ensamma, eller också i förening med andra rättsfakta, direkt kan leda till att en *rättsföljd* inträffar. Med rättsföljd åsyftas som exempel det straff som skall dömas ut om ett visst brott är för handen. En exemplifiering på ett rättsfaktum kan vara att en person har utdelat ett knytnävslag i ansiktet på en annan person. Denna omständighet är av omedelbar betydelse för om brottet misshandel skall anses föreligga.⁵²

I vissa fall görs även en distinktion mellan *konkreta* och *abstrakta* rättsfakta. Med konkreta rättsfakta åsyftas i brottmål faktiska och verkliga omständigheter, ofta händelseförlopp. Med abstrakta rättsfakta åsyftas rättsregler och dess tillhörande rekvisit. Konkreta rättsfakta kan ofta vara komplexa och brytas ned i olika moment och kan bevisas med olika bevisfakta och hjälpfakta. I brottmål används inte abstrakta rättsfakta i samma utsträckning som i civilprocessen utan beskrivs som rekvisit.⁵³

2.2.2 Bevisfaktum och hjälpfaktum

En medelbart relevant omständighet betraktar Ekelöf som ett *bevisfaktum*. Bevisfaktum har således en direkt eller indirekt betydelse för en omedelbart relevant omständighet (rättsfaktum).⁵⁴ Klami benämner bevisfakta som sådana omständigheter som ger direkt information om själva beviset.⁵⁵ Nordh utvecklar begreppet bevisfakta till att innefatta de faktiska förhållanden som har betydelse som bevis för ett rättsfaktums existens eller icke-existens.⁵⁶ Till bevisfaktum kan det ibland behövas *hjälpfaktum*. Sakförhållanden som påverkar vilket bevisvärde ett visst bevisfaktum

⁴⁹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 42 f.

⁵⁰ Peczenik (SvJT/2005) s. 249.

⁵¹ Ekelöf, Per Olof och Edelstam, Henrik, Rättegång I (2002) s. 40.

⁵² Ekelöf och Edelstam (2002) s. 40 ff.

⁵³ Fitger m.fl., Rättegångsbalk, (30 juni 2016, Zetee) kommentar till 35 kap. 1§. Hämtad (elektroniskt) 28/9 kl. 12.20.

⁵⁴ Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Pauli, Mikael, Rättegång V (2011) s. 40.

⁵⁵ Klami, Hannu Tapani, Mordet på Olof Palme: en bevisvetenskaplig analys (1990) s. 17.

⁵⁶ Nordh, Roberth, Processens ram i brottmål (2012) s. 28.

har men som inte självständigt kan tjäna som direkt bevisning betecknas således som hjälpfaktum. Som exempel på hjälpfakta nämner Nordh den omständighet att ett vittne varit påtaglig berusad vid en brottstillfället, vilket kan påverka bedömningen vid domstolens bevisvärdering.⁵⁷ Vid en granskning av olika författares definition av vad som utgör ett rättsfaktum eller ett bevisfaktum är dessa i många fall oklara och vaga. Det vissa författare uttrycker som ett bevisfaktum utger en annan för ett rättsfaktum. Denna skillnad i begreppsbestämning och framförallt användning av begreppen skall inte bagatelliseras då skillnaderna kan vara av betydelse för rättens prövning i ett mål. Däremot faller begreppsbestämningen utanför ramen av denna uppsats då vi helt enkelt kan nöja oss med att konstatera att innehållet i begreppen inte är helt enhetliga i doktrinen.

2.2.3 Bevistema

Med bevistema enligt 35 kap. 9§ RB åsyftas den omständighet som skall bevisas genom ett i målet åberopat bevis.⁵⁸

2.2.4 Bevisbörda

Åklagaren eller i vissa fall målsäganden bär bevisbördan i brottmål. Detta uttrycks ofta i sentensen in dubio pro reo – i tveksamma fall i förmån för den tilltalade.⁵⁹ Principen har sin utgångspunkt i att man i brottmål inte accepterar domar där den tilltalade felaktigt fälls. En av anledningarna till att åklagaren bär bevisbördan är således ett led i att motverka oriktiga straffrättsliga domar och minimera risken att oskyldiga felaktigt döms.⁶⁰ Att åklagaren har bevisbördan stipuleras inte uttryckligen i rättegångsbalken och är således inte lagfäst. Innebörden av den oskyldighetspresumtion som finns manifesterad i EKMR artikel 6.2 hör dock tätt samman med åklagarens bevisbörda.⁶¹ För att undvika felaktiga domar är det därför en viktig del att åklagaren i processen åläggs ett stort ansvar rent bevisrättsligt, vilket i sin tur hänger ihop med ett strängt beviskrav. Åklagarens bevisbörda och ett högt ställt beviskrav går därför hand i hand.⁶²

Ett annat viktigt moment är att åklagaren under hela rättskedjan, från förundersökning till domslut åvilar en objektivitetsplikt, se 20 kap. 2§ tredje stycket samt 23 kap. 4§ RB. Objektivitetsplikten innebär att åklagaren skall förhålla sig neutral i bedömningen till vad det är som sägs ha inträffat.⁶³ När en målsägande genom sin berättelse uppger att denne varit utsatt för brott måste åklagaren således bedöma trovärdigheten i utsagan innan åtal väcks.⁶⁴

⁵⁷ Nordh (2012) s. 28 f.

⁵⁸ Axberger m.fl. (2006) s. 64.

⁵⁹ Här bortses från specialbestämmelser som t.ex. 5 kap. 5§ BrB om den tilltalades bevisbörda avseende ett visst rekvisit.

⁶⁰ För utvecklat resonemang om straffrättens funktion se kapitel 2.3.1.

⁶¹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 150.

⁶² Ekelöf m.fl. (2009) s. 150.

⁶³ Axberger m.fl. (2006) s 35.

⁶⁴ Åklagarmyndighetens hemsida: https://www.aklagare.se/om_rattsprocessen/fran-brott-tillatal/objektivitetsplikt/
Hämtad 5/11 kl. 11.29

2.2.5 Beviskrav – en resa bortom rimligt tvivel

Åklagaren har bevisbördan, men bevisbördan förtäljer ingenting om vilken styrka beviset behöver ha för att fullgöra sitt syfte. Det är där *beviskravet* kommer in i bilden. Beviskravet kan enligt Ekelöf beskrivas på två olika sätt, positivt och negativt. När beviskravet uttrycks positivt åsyftas att domstolen anger hur stark bevisning som krävs för att den tilltalade skall anses ha begått den åtalade gärningen. Ett annat sätt, och kanske det vanligaste, att uttrycka beviskravet ”positivt” är att domstolen förklarar att åtalet är styrkt.⁶⁵ För att kontrastera hur högt beviskravet *styrket* är har man i NJA 1996 s. 27 fastställt att det inte är tillräckligt att det är *övervägande sannolikt* att den tilltalade har begått en viss gärning. Styrkt är således att betrakta som ett högre beviskrav än övervägande sannolikt.⁶⁶

Vid en negativ formulering av beviskravet innebär det att prövningen inriktas på de förhållanden som talar mot åklagares ansvarspåstående om den åtalade gärningen. Högsta domstolen uttrycker då ofta beviskravet som att den tilltalades skuld måste vara *ställd utom rimligt tvivel*.⁶⁷ För att nå upp till det gällande beviskravet, och således för att få till stånd en fällande dom i brottmål, krävs det att den samlade bevisningen i målet är så stark att det är ställt bortom allt rimligt tvivel att den tilltalade har begått den åtalade gärningen.⁶⁸ Prövningen kommer genom den sentensen att handla om förhållanden som utesluter ett straffansvar för den tilltalade. Detta innebär att försvaret, men även rätten, kan ställa upp hypoteser på tänkbara alternativa händelseförlopp. Alternativa förklaringar som utesluter ansvar för den tilltalade kan vara av vitt skilda slag. Lyckas rätten eller försvaret att få fram ett hypotetiskt händelseförlopp inom ramen av vad som utgörs av ett rimligt tvivel kan den tilltalade inte dömas till ansvar och åtalet skall då ogillas.⁶⁹ Beviskravet i brottmål är just kravet på att skulden fastslagits som bortom allt rimligt tvivel, detta medför att bevisningen ska uppnå sådan styrka att allt rimligt tvivel för skulden har kunnat uteslutas.⁷⁰

2.2.6 Tvivel – men vad utgör ett rimligt tvivel?

Det vanligaste är att beviskravet i brottmål tituleras som att den tilltalades skuld måste anses ställd bortom rimligt tvivel.⁷¹ Ett ytterligare förtydligande för denna redan utstakade väg manifesterade Högsta domstolen i NJA 1990 s. 210 där domstolen anför följande: ”*Under senare år har Högsta domstolen vid flera tillfällen formulerat beviskravet beträffande den åtalade gärningen så att den tilltalades skuld måste vara ställd utom rimligt tvivel (se bla NJA 1980 s. 725 och 1982 s. 164).*”

Vad som anses utgöra ett rimligt tvivel är däremot inte fastslaget i varken praxis eller doktrin.⁷² Då beviskravet ställt bortom rimligt tvivel är att anses som ett högt beviskrav åläggs det följaktligen ett krav att åtalet vilar på en mycket stark bevisning för att få till stånd en fällande dom. Det höga

⁶⁵ Ekelöf m.fl. (2009) s. 151 f.

⁶⁶ Ekelöf m.fl. (2009) s. 150 f.

⁶⁷ I NJA 1980 s. 725 myntades för första gången sentensen bortom rimligt tvivel som är en direktöversättning av det angloamerikanska common law begreppet ”beyond reasonable doubt”.

⁶⁸ Träskman, Per Ole, Rimligt eller inget rimligt tvivel?, i Festskrift till Lars Heuman (2008) s. 501.

⁶⁹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 152 ff.

⁷⁰ Träskman (2008) s. 502

⁷¹ Träskman (2008) s. 500.

⁷² Ekelöf m.fl. (2009) s. 153.

beviskravet och kraven på en stark bevisning har stundtals uttryckts som ett av kärnkraven för den tilltalades rättssäkerhet.⁷³ En central fråga är därför att fastställa när detta krav verkligen är uppfyllt och i den frågan ingår vad som utgör ett rimligt tvivel.

Diesen menar att det som åsyftas med begreppet ”*rimligt*” i lokutionen rimligt tvivel är att de fakta som finns i målet skall stå i fokus och inte domarens personliga åsikter. Konklusionen skall således vara byggd på empiriskt fakta som bygger på processmaterialet och inte på subjektivt tyckande. Med ”*tvivel*” menas att bedömningen skall vara underbyggd på rationella grunder, vara relativ, samt konkret.⁷⁴ Mellqvist uttrycker det som smått ”förrädiskt” att uttrycka sig på det sätt som Diesen gör. Mellqvist menar att Diesens formulering inger ett sken av att den tilltalade är nödgad att väcka tvivel hos rätten, och dessutom göra detta rejält. För en fällande dom i brottmål krävs då att processmaterialet är ”mycket övertygande”. Diesens teori är teoretiskt allmänt hyllad, men Mellqvist undrar hur den står sig i praktiken.⁷⁵ Mellqvist indikerar här på skillnaden mellan en teoretisk samt doktrinär tolkning, och vad som är fullt ut gångbart i praktiken. Träskman för ett liknande resonemang som Diesen om att domstolens konklusioner kring vad som utgör rimligt tvivel skall vara rationella och konkreta. Han menar även att domskälen spelar en betydande roll i detta. Rätten skall i sina domskäl starkt argumentera för sin konklusion så att rätten övertygar och vederlägger alla argument som anförs mot rättens slutsats. Läsaren skall således relativt enkelt få klart för sig att domstolens givna slutsats är så säker att den kvarvarande möjligheten för en annan slutsats i målet är så liten att den kan accepteras ur ett rättssäkerhetsperspektiv.⁷⁶ Det har ibland kommit att uttryckas att ett rimligt tvivel innebär att det praktiskt sett skall framstå som uteslutet att den tilltalade är oskyldig.⁷⁷

Det är möjligt att det ansetts vara en återvändsgränd att yttra sig om hur starkt ett tvivel måste vara för att ett åtal skall ogillas. En fullständig visshet är näst intill en omöjlighet, och den typen av beviskrav hade riskerat att rendera i en tandlös straffskipning där det vore omöjligt att ställa individer till ansvar för kriminaliserade handlingar. Ekelöf resonerar också kring problematiken att Högsta domstolen inte har yttrat hur starkt ett tvivel skall vara för att ett åtal skall ogillas. Författaren konstaterar att en viss typ av osäkerhet måste accepteras för att kunna få till stånd fällande domar överhuvudtaget, och att detta innefattar att man därför måste godta ”[...]en *mycket låg risk för att bevisningen är otillräcklig eller för att den värderas på ett felaktigt sätt*”.⁷⁸ Ekelöf anför vidare att både det positiva och negativa beviskravet bör användas av domstolen för att avgöra om åklagaren fullgjort sin beviskyldighet. Genom användandet av båda begreppen tillförsäkras domstolens bevisprövning analysmodeller som gör sannolikhetsbedömningen säkrare menar Ekelöf.⁷⁹

⁷³ Träskman (2008) s. 504. Se även definition rättssäkerhetsfunktionen i kapitel 2.3.1.

⁷⁴ Diesen, Christian, Utom rimligt tvivel, JT (1996-97) s. 525.

⁷⁵ Mellqvist (SvJT/2013) s. 758.

⁷⁶ Träskman (2008) s. 505 f.

⁷⁷ Gregow, Torkel, Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn, SvJT (1996) s. 510.

⁷⁸ Ekelöf m.fl. (2009) s. 153.

⁷⁹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 154.

2.3 Bevisvärdering

Efter att ha tagit del av grundläggande principer samt en precisering av viktiga bevisrättsliga begreppsbestämningar närmar vi oss nu huvudspåret för uppsatsen: bevisvärdering. I kapitel 2.1 och 2.2 presenterades i allmänna ordalag det teoretiska ramverk som bevisvärderingen vilar på, och denna kunskap skall således verka som en bas för förståelsen av den kommande delen där bevisvärdering mer specifikt behandlas utifrån vad rättskällorna på området föreskriver.

2.3.1 Bevisvärdering och något om straffprocessens funktion

Bevisvärderingen har en särskilt viktig roll i straffprocessen som helhet och har kommit att spela en stor roll i syftet att infria de värden om rättvisa och materiellt riktiga domar.⁸⁰ Rättegången är ackusatorisk vilket medför att den utgår från parterna å ena sidan och domstolen å andra sidan som en fristående instans där domstolens uppgift är att kontrollera. Den kontroll som åsyftas är det ansvarspåstående som åklagaren på grundval av förundersökningen lagt fram inför rätten, och i ett senare skede huruvida detta ansvarspåstående är bevisat eller inte.⁸¹ Processen är även kontradiktorisk vilket medför att parterna genomgående skall få bemöta motpartens påståenden.⁸²

Det är av vikt att nämna något om hur bevisvärderingen hör samman med straffprocessrättens funktion. På ett övergripande plan diskuteras den svenska processrättens funktion i termer som handlingsdirigerande, konfliktlösande och avskräckande.⁸³ Rättens funktion är ett svårhanterat kontroversiellt ämne och kan i sig utgöra ett alster för en avhandling, därför gör kommande redogörelse enbart anspråk på att utgöra ett kortfattat och förenklat utdrag ur ett komplext och omstritt ämne. Syftet med att ändå beröra valda delar av rättens funktion är för att belysa de värden som styr och genomsyrar processen, och som i sin tur påverkar bevisvärderingen.

Rättens funktion liknas stundom vid två poler. Dessa två poler består av en legalitetsfunktionen (rättssäkerhetsfunktionen) och å andra sidan effektivitetsfunktionen (den brottsbekämpande funktionen).⁸⁴ Brottsbekämpningsfunktionen vilar på en syn att samhället inte accepterar vissa handlingar som anses som farliga eller skadliga. Dessa brottsliga handlingar måste därför mötas med sanktioner. Genom straffprocessen skall de straffrättsliga reglerna realiseras genom att skuldfrågan utreds och dom sedermera meddelas. Det ställs därför krav på effektivitet i straffprocessens handlingsdirigerande och allmänpreventiva funktion.⁸⁵ Det brukar även uttryckas att den brottsbekämpande funktionen syftar till att minimera antalet felaktigt friande domar.⁸⁶

⁸⁰ Bolding, Per Olof, Går det att bevisa? (1999) s. 31.

⁸¹ Axberger m.fl. (2006) s. 35 samt EKMR artikel 6.

⁸² Bolding (1999) s. 31.

⁸³ Andersson, Torbjörn, Skillnad och upprepning – en metafunktionalistisk skiss av samma sak, återigen... i: Festskrift till Lars Heuman (2008) s. 4.

⁸⁴ Ekelöf m.fl. (2002) s. 29 f.

⁸⁵ Eklund, Hans och Lindell, Bengt, m.fl., Straffprocessen (2005) s. 20.

⁸⁶ Ekelöf m.fl. (2002) s. 30.

Med ett rättssäkerhetsperspektiv åsyftas bland annat den tilltalades rätt att inte bli oskyldigt dömd.⁸⁷ Vidare är det väsentligt, ur en rättssäkerhetssynpunkt, att minimera antalet felaktigt fällande domar. Friktionen mellan funktionerna består i att om tyngdpunkten åläggs den brottsbekämpande funktionen riskeras rättssäkerhetsintresset och omvänt.⁸⁸

Inom doktrinen förs en diskussion om att det inte nödvändigtvis behöver råda ett motsatsförhållande mellan de angivna polerna. Istället framhålls att de olika funktionerna spelar olika stor roll under delar av processen, ett så kallat ”differentierande funktionstänkande”. Genom detta synsätt anses den brottsbekämpningsfunktionen få ett påtagligt större genomslag under förundersökningen. Under huvudförhandlingen, där utsagorna kommer till uttryck framför rätten, råder en samverkan mellan de båda funktionerna. Vid rättens överläggning och prövning av målet är rättssäkerhetsfunktionen den dominerande. Ekelöf menar att båda funktionerna är rådande om man använder sig av ”optimala regler för bevisvärdering”, vilket kan leda till att materiellt riktiga domar ökar och att antalet felaktiga domar minskar.⁸⁹ Det ovan sagda kan kontrasteras genom Bylund's åsikt om att den brottsbekämpande funktionen inte hör hemma i en brottmålsrättegång, istället skall fokus ligga på rättssäkerhetsaspekten och att ingen oskyldig döms till brott. Bylund menar att detta särskilt framhävs genom åklagarens bevisbörd och ett högt ställt beviskrav.⁹⁰

Ovan gjorda presentation, som inte på något sätt är att betrakta som uttömmande, ger ändå för handen att det inte råder fullständig konsensus på området om vilka värden det är som skall tillvaratas i de olika delarna av processen. Det torde däremot stå klart att det under överläggningen är en förmån åt rättssäkerhetsfunktionen. Det kan även belysas att Ekelöf inte närmar sig vad som utgör ”optimala regler för bevisvärdering”. Att resonera kring optimala regler för bevisvärdering utan att gå in på frågan om vad som utgör och karaktäriserar en sådan bevisvärdering, med vetskapen att bevisvärderingen för det första är fri, och för det andra tillhör en av processrättens mest omstridda frågor får uttalandet att framstå som en chimär.

2.3.2 Den fria bevisvärderingens princip

Begreppet bevisvärdering innebär att domstolen värderar och bedömer styrkan av den bevisning som lagts fram i målet. I begreppet ingår den analys som domstolen gör på grundval av den utredning som finns tillgänglig för rätten.⁹¹ Bevisvärderingen är en nödvändig del för att domstolen skall kunna ta ställning till om det beviskrav som anses råda är uppfyllt.⁹² Att bevisvärderingen i svensk rätt är fri stipuleras i 35 kap. 1§ RB, även om det inte framgår av ordalydelsen. I 35 kap. 1§ 1st RB inryms både principen om fri bevisvärdering och fri bevisföring.⁹³ Den fria bevisföringen innebär att det inte får förekomma några regler som begränsar vilka bevis som får företas i målet.

⁸⁷ Ibland talas det även om den tilltalades rättstrygghet med innebörden av att domar och beslut är slutgiltiga för den tilltalade.

⁸⁸ Ekelöf m.fl. (2002) s. 30. Jfr även oskuldspresumtionen i EKMR artikel 6.2.

⁸⁹ Ekelöf m.fl. (2002) s. 30.

⁹⁰ Bylund, Torleif, Tvångsmedel. 1, Personella tvångsmedel i straffprocessen (1993) s. 38. Denna tanke delas även av Lindell m.fl. (2005) s. 22.

⁹¹ Axberger m.fl. (2006) s. 52.

⁹² Ekelöf m.fl. (2009) s. 161.

⁹³ Ekelöf m.fl. (2009) s. 34 f. Se även NJA 1986 s. 489.

Bevisföringen åsyftar på detta sätt att det inte finns några direkta hinder för vilken bevisning parterna för in i målet.⁹⁴

En stor förändring av förfarandet av brottmålsprocessen genomfördes när rättegångsbalken infördes 1948. I en historisk kontext kan det vara värt att belysa att den primära funktionen med rättskipningen innan reformen snarare var att rättspolitiska funktioner skulle få genomslag. Viljan att öka antalet materiellt korrekta domar var innan rättegångsbalkens ikraftträdande inte av avgörande betydelse. I samband med att synen på rättskipningen och dess funktion förändrades och sanningssökandet och materiellt riktiga domar blev det primära målet för domstolen, övergavs både det inkvisitoriska förfarandet och den legala bevisteorin till förmån för den ackusatoriska strukturen och den fria bevisvärderingen.⁹⁵ Departementschefen yttrade sig på följande sätt om införandet av den fria bevisvärderingen.

”Den legala bevisteorien har sedan länge blivit utdömd såväl av det praktiska rättslivet som av den juridiska vetenskapens män. Man har insett, att en sådan reglering, som denna teori söker genomföra, är stridande mot sakens natur och att ett bevismedels värde är alltför skiftande för att kunna mätas efter en på förhand uppjord och för varje tänkbart fall fastställd beräkningsgrund. Domaren bör icke vara bunden av annat än sin egen på objektiva grunder förvärvade övertygelse. Bevisregler, som ålägga honom tvånget att avvika från denna, kunna icke vara ägnade att främja det mål, sanningens utforskande, utan vilket varje bevisningsystem förlorar all mening.”⁹⁶

Liknande argument lade senare grunden för att den legala bevisvärderingen sedermera övergavs till förmån för ett friare sätt för rätten att värdera sin bevisning. Den legala bevisvärderingen synes vid sin dåvarande utformande skymt sikten för domstolens möjlighet att utforska sanningen. Principen om den fria bevisvärderingen var född.

Den fria bevisvärderingen innebär i motsats till den legala att den inte är rättsligt bunden.⁹⁷ I den gamla strukturen med den legala bevisteorin fanns äldre regler, som exempelvis att två vittnen skulle utgöra fullt bevis, ett vittne var inte tillräckligt. Två mindre tillförlitliga vittnen var på grund av regelns tillkomst mer värda ur ett bevishänseende än ett tillförlitligt. Dessa regler och formkrav ansågs skapa inlåsningseffekter för domaren som hämmade, och i vissa fall omöjliggjorde, materiellt riktiga domar. Formbundenheten fick därför stå tillbaka för kravet att domaren skall kunna utvärdera fakta i målet utan givna regler. I detta ligger även att domarna inte enbart skall vara formellt riktiga, det vill säga tillkommit i enlighet med de processuella regelverk som rätten lyder under, utan även skall vara materiellt riktiga. Att en dom är materiellt riktig beskriver Axberger som att rättegången i brottmål skall söka efter vad som faktiskt har inträffat och utreda vad människor faktiskt har gjort, annorlunda uttryckt - ett sanningssökande.⁹⁸

Förarbeten till 35 kap. 1§ är fåordiga men uttrycker på ett mer allmänt sätt vissa principer som rätten har att förhålla sig till. Principerna sammanfattas av Lindell på följande sätt:

⁹⁴ Fitger m.fl., Rättegångsbalk (30 juni 2016, Zetec) kommentar till 35 kap. 1§.

⁹⁵ Diesen, Christian, Bevisprövning i brottmål (2015) s. 52 f, samt prop. 1986/87:89 s. 62.

⁹⁶ Prop. 1931:80 s. 92 f.

⁹⁷ Axberger m.fl. (2006) s. 53, se även prop. 1931:80 s. 7 samt s. 9 om bevisvärdering som ett led i ett sökande efter sanning.

⁹⁸ Axberger m.fl., Rättssäkerheten i brottmål: ifrågasatt av Justitiekanslern (2007) s. 24 f.

1. **Objektivitetskrav** – domarens övertygelse måste stödjas på skäl som kan godtas.
2. **Redovisningskrav** – skälen för bedömningen måste kunna kontrolleras av en ”förständig person”.
3. **Analyskrav** – domaren får inte grunda avgörandet på ett totalintryck utan är skyldig att göra en diskursiv analys.
4. **Materialbegränsningskravet** – domaren får enbart beakta sådan som förekommit i målet. Dock kan ex officio-bedömning om notoriska fakta tillkomma.⁹⁹

Lindell beskriver bevisvärdering som en kunskapsteoretisk verksamhet som bygger på kunskap om verkligheten. Efter en samvetsgrann prövning om allt som förekommit i målet skall rätten avgöra vad som är slutligen bevisat.¹⁰⁰

2.3.3 Bevisvärderingen, en kvalificerad riskhantering?

Lainpelto beskriver bevisvärdering som domstolens riskhanterande verksamhet.¹⁰¹ Vad författaren åsyftar med begreppet riskhantering torde vara risken att konstruera en felaktig dom, något som domstolen genom sin värdering konstant tvingas att laborera med. Att bevisvärderingen är en riskpräglad verksamhet belyser författaren även genom att beskriva den påverkan som bevisvärderingen genom rättens, och i förlängningen det mänskliga beslutsfattandet, kan komma att få för enskilda. I detta åsyftas det ingrepp från staten vad det beträffar den enskildes grundläggande rättigheter, men även friheter, i egenskap av en fällande dom.¹⁰²

Enligt 35 kap. 1§ RB skall rätten göra en samvetsgrann prövning av bevisningen i målet. Detta innebär att domaren inte kan lita sig på sin subjektiva övertygelse, utan tvärtom skall domarens övertygelse vara objektivt grundad i en strävan efter sanningen. I lagmotiven uttrycks domarens objektivitet på följande sätt: ”Hans övertygelse måste vara objektivt grundad och sålunda stödjas på skäl, som kunna godtagas av andra förståndiga personer.”¹⁰³ Bevisvärderingen får heller inte grundas på en totalvärdering av materialet.¹⁰⁴ Bladini belyser att föreställningar om sanningar är tätt förknippat med objektivitet. Bevisvärdering syftar, men även strävar, mot ett sanningssökande genom ett objektivt kunskapssökande från domarens sida. Kravet på domaren blir att denna skall betrakta världen på ett tillsynes neutralt och objektivt sätt. Enligt Bladini är detta ett ideal som är svårt att leva upp till.¹⁰⁵

⁹⁹ Lindell (1987) s. 102 f.

¹⁰⁰ Lindell m.fl. (2005) s. 397.

¹⁰¹ Lainpelto (2012) s. 247.

¹⁰² Lainpelto (2012) s. 248 f.

¹⁰³ SOU 1926:32 s. 255.

¹⁰⁴ NJA II 1943 s. 444.

¹⁰⁵ Bladini, Moa, Objektivitet i dömandet – på gott och på ont?, i Svensk juristtidning 100 år (2016) s. 305. Bladini utvecklar resonemanget hur det ur en legitimitets- och förtroendeperspektiv att rättstillämpningen uppfattas som objektiv mer än att den de facto är det. ”För att erbjuda allmänhetens förtroende krävs det att den dömande verksamheten

Att bevisvärderingen är fri innebär inte att rätten kan göra sin värdering efter eget godtycke, utan enbart att den fria bevisvärderingen skall tolkas som att legala föreskrifter inte får inverka på värderingsprocessen.¹⁰⁶ I själva bevisvärderingen beskrivs det som rimligt och högst önskvärt att rätten strävar efter att minimera godtycke och subjektivism, och istället maximera objektivitet och rättssäkerhet.¹⁰⁷ Det faktum att en domare i ett brottmål på ett personligt plan är helt övertygad om en åtalads skuld får inte under några omständigheter leda till en fällande dom utan att det föreligger objektiv bevisning för att döma den tilltalade. Gregow menar vidare att det är viktigt att domarens bevisvärdering konkretiseras och sker med en objektiv metod.¹⁰⁸ Vad denna konkretiserade och objektiva metod är konkretiseras dessvärre inte närmare.

Det finns problem med att uttrycka sig som Gregow gör. Att enbart nämna att bevisvärdering bör ske med en objektiv metod utan att nämna sig pudelns kärna gör att det uppstår frågetecken om vad som egentligen åsyftas med en objektiv metod. Det är svårt att invända mot Gregow då han anför att domarens personliga övertygelse i form av tyckande inte hör hemma på den rättskipande arenan. Däremot blir den objektiva metoden svår att utvärdera och analysera då den inte närmare kommer till uttryck av författaren. Bevisvärdering är i allra högsta grad en mental process som i mångt och mycket skiljer sig från andra delar av den rättskipande verksamheten som domstolarna bedriver, därav kan det anses vara av ännu större betydelse att presentera denna objektiva metod. Bladini belyser problematiken med objektivitet i den dömande verksamheten på följande sätt: *”Det kan vara på sin plats att påpeka att olikabehandling och bristande objektivitet snarare torde vara undantag än regel i den dömande verksamheten”*¹⁰⁹ Att uttrycka sig som Gregow om en objektiv metod skapar en känsla av rätten som en bärare av ett objektivitetsideal, då objektiviteten är något som används i rättslig argumentation men inte närmare konkretiseras.

2.3.4 Domskälen – en katalysator för den fria bevisvärderingen?

Domskäl och bevisvärderingen hör tätt samman. Trots att bevisvärderingen är fri finns regler i 30 kap. 5§ punkten fem RB som kodifierar att domstolen i domskälen skall beskriva hur bevisvärderingen gått till. Artikel 6 i EKMR inrymmer också ett krav på att domstolarna ska motivera sina avgöranden.¹¹⁰ Ett belysande exempel är ett nyligen uppmärksammat mål i Göta hovrätt, där hovrätten återförvisade ett mål tillbaka till berörd tingsrätt på grund av att kraven i 30 kap. 5§ RB inte var uppfyllda.¹¹¹ Domskälen skall motivera de skäl som har bestämt utgången i målet såväl i rättsfrågan som bevisfrågan. Rätten har således till uppgift att redovisa hur bevisvärderingen har gått till, och varför en viss omständighet är att anse som styrkt, men även för

uppfattas som objektivt utförd och därmed legitim, det krävs alltså om inte en de facto objektiv rättstillämpning så i vart fall en till synes objektiv sådan.”

¹⁰⁶ Schelin (2007) s. 23.

¹⁰⁷ Ekelöf m.fl. (2009) s. 162.

¹⁰⁸ Gregow (SvJT/1996) s. 510 f.

¹⁰⁹ Bladini (2016) s. 310.

¹¹⁰ Mål 8769/79 mot Tyskland, D.R. 25 s. 240, Hadjianastassiou mot Grekland och Georgiadis mot Grekland. Se även Ruiz Torija mot Spanien och Hiro Balani mot Spanien, samt SOU 2001:103 s. 275 ff.

¹¹¹ Göta hovrätt B 2402-16. Hovrätten fann att det förelåg rättegångsfel på grund av att domskälen i tingsrättens dom inte uppfyllde kraven enligt 30 kap. 5§ p5 RB, målet återförvisades därmed till berörd tingsrätt. Målet utgör underrättspraxis och kan på detta sätt belysa den rättsliga tillämpningen.

det fall en omständighet inte nått upp till beviskravet. Domskälen skall vara utformade på ett sätt som gör det möjligt för parterna att se hur rätten resonerat sig fram till vald slutsats. Vid muntliga utsagor där det föreligger motstridande uppgifter har det beskrivits som nödvändigt att domstolen redogör för varför rätten har tillerkänt en utsaga ett högre bevisvärde än en annan.¹¹² Att rättens bevisvärdering kommer till uttryck i domskälen har ansetts vara av särskild vikt i fall där den tilltalade fälls mot sitt nekande, eller i mål där åtalet ogillas, vilket är karaktäristiskt för ord-mot-ord mål.¹¹³ Domskälen kan ses som en katalysator för att minska godtycke och subjektivitet, genom att personer som tar del av domskälen kritiskt kan granska domstolens bedömningar och resonemang. Kravet att domstolen måste manifesteras sin bevisvärdering öppnar även upp för en intern kvalitetsgranskning där domstolen måste granska och stå fast vid sina resonemang och ståndpunkter.

2.4 Metoder och modeller för bevisvärdering

Bevisvärdering har varit föremål för en omfattande debatt inom akademien och även inom det praktiska rättslivet sen den fria bevisföringen infördes på 1940-talet.¹¹⁴ Bevisvärdering är ett kontroversiellt ämne inom rikets gränser men även i andra rättsordningar, och tillhör en av de mest diskuterade frågorna inom processrätten.¹¹⁵ Det finns således ingen stark konsensus eller enhetlig tolkning av hur bevisvärdering skall gå till i praktiken. Flera olika teorier har ställts upp ett försök att skapa en enhetlighet och ordning. Det finns flera olika metoder eller modeller, men även åsikter, för hur man bäst skall värdera bevisning. Inom doktrin anfördes det från vissa håll att tanken är att domaren skall värdera bevisen enligt epistemologi. Genom kunskapsteori och dess influenser skall domaren tillämpa kunskap som även ligger utanför juridikens direkta tillämpningsområde och på så sätt göra en sammanvägd bedömning. Denna teoretiska ansats banar också väg för ett erkännande om att rätten i sig är beroende av hjälpvetenskaper som filosofi och beteendevetenskap.¹¹⁶

2.4.1 Värdering och metodik – mot ett paradigmskifte?

En vanlig beskrivning är att det finns en skiljelinje mellan i huvudsak två olika huvudspår av värderingsmetoder. Den första gruppen är de mer sannolikhetsorienterade metoderna, något som även benämns som olika frekvensteorier, i form av bevisvärde- och bevismetoder.¹¹⁷ Dessa mer matematiska och sannolikhetsorienterade metoder bygger på relativt komplicerade och abstrakta resonemang. Den andra inriktningen utgörs av en mer kognitiv metod som baseras på psykologiska eller kognitiva processer där forskningsrön från beteendevetenskapen står i fokus. Denna inriktning av metoder bygger således inte på sannolikhets- eller matematiska begrepp. Frekvensteorier är de metoder som har haft mest bäring och dominerat doktrinen, men på senare år har den typen av resonemang minskat till förmån för mer kognitiva modeller.¹¹⁸

¹¹² Ekelöf m.fl. (2011) s. 273 f.

¹¹³ Ekelöf m.fl. (2011) s. 272.

¹¹⁴ Axberger m.fl. (2006) s. 63.

¹¹⁵ Ekelöf m.fl. (2009) s. 161.

¹¹⁶ Ekelöf m.fl. (2009) s. 161.

¹¹⁷ Ekelöf m.fl. (2009) s. 161 f.

¹¹⁸ Ekelöf m.fl. (2009) s. 162.

En kritik som framförts mot de sannolikhetsbaserade modellerna är att dessa utvecklats inom akademien men inte haft någon avgörande betydelse för den praktiska bevisvärderingen som bedrivs i domstolar. Ett argument för att införlivandet av metoderna har varit svår utgörs av den höga abstraktionsnivån som nämnts ovan, vilket medför att domstolarna får svårt att på ett konsekvent sätt överföra kunskapen till rättstillämpningen.¹¹⁹ Det är värt att poängtera att författarna gör en skillnad mellan teori och praktik, vilket förvisso inte är något underligt för rättsvetenskapen, då forskaren kan anses ”friare” än en domare som är bunden av processens ramar och legalitet på ett annat sätt. En forskare kan därigenom anses mindre bunden och mer kritisk i sina analysverktyg än rättens ledamöter.¹²⁰ Det som däremot är anmärkningsvärt är tanken att den akademiska diskussionen lever ett ” eget liv ” och inte får någon form av genomslag i den praktiska tillämpningen. Då bevisvärderingen enbart går att bedriva i domstol och således är en inomrättslig företeelse som domstolen har ensamrätt på, riskerar dessa metoder som beskrivs i teorin att bli tandlösa om det förhåller sig så att metoderna inte används av dem som praktiskt, men också faktiskt, utför bevisvärderingen.

Om detta är slutet på en rättstradition låter jag dock vara osagt. Mycket pekar dock på att den rättsliga doktrinen börjar bli mer öppen för att det faktum att bevisvärdering görs av människor och det därför kan vara av betydelse att ta hjälp av beteendevetenskapliga forskningsrön när rätten gör värderande bedömningar. Det är givetvis behäftat med stora svårigheter att anlägga en metod eller att skapa fasta regler för bevisvärdering som skulle resultera i förutsebara och materiellt riktiga resultat. Att ämnet tillhör ett av de mest kontroversiella inom processrätten är en indikation på det. Verkligheten kanske helt enkelt är för komplex för att låta sig fångas eller inrymmas i en objektiv och godtagbar metod. Att låta en viss sannolikhetsbaserad modell styra bedömningar som skall vara fullt ut gällande i det enskilda fallet kanske inte kan ses som något annat än ett metodologiskt önsketänkande.

2.4.2 Erfarenhetssatser

Domarens bevisvärdering innehåller eller byggs ofta på olika *erfarenhetssatser*.¹²¹ En erfarenhetssats kan ibland utgöras av en statistisk undersökning eller en naturvetenskaplig lag, men kan lika gärna vara mer löst grundad på den egna domarens allmänna livserfarenhet och livsåskådning.¹²² I doktrin görs emellanåt en distinktion mellan allmänna och särskilda erfarenhetssatser. När det talas om allmänna erfarenhetssatser åsyftas oftast allmän kunskap och livserfarenhet. Diesen beskriver allmänna erfarenhetssatser som juridiskt relevanta referenser som utgörs av domstolens ledamöters livserfarenhet och allmän kunskap om olika sakomständigheter.¹²³

Särskilda erfarenhetssatser karakteriseras av att dessa oftast är grundade på olika undersökningar i någon annan vetenskaplig disciplin så som psykologi, medicin eller av en teknisk art.¹²⁴ Det har

¹¹⁹ Axberger m.fl. (2006) s. 63 f.

¹²⁰ Svensson, Eva-Maria, De lege interpretata – om behovet av metodologisk reflektion, Juridisk publikation (2014) s. 213 f.

¹²¹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 160.

¹²² Sammanblandning av bevisfrågor och rättsfrågor vid underlåtenhetsansvar, Lars Heuman JT (2014) s. 360f.

¹²³ Sautorius och Diesen (2014) s. 288.

¹²⁴ Sautorius och Diesen (2014) s. 288.

framförts argument att domaren i sin bevisvärdering bör ta hänsyn till allmänna erfarenhetssatser men att denne inte bör lita på sin egen sakkunskap i frågor som handlar om särskilda erfarenhetssatser.¹²⁵ Heuman anser att det kan vara svårt att ställa upp säkra, förnuftsmässigt baserade erfarenhetssatser. Han menar vidare att det finns en risk för att dessa erfarenhetssatser ger uttryck för en felaktig bild då en korrekt slutsats (subsumtion), som grundar sig på en oriktig erfarenhetssats, ändå leder till ett felaktigt resultat.¹²⁶ Diesen argumenterar på ett liknande sätt då han konstaterar att huruvida erfarenheter (erfarenhetssatser) är att anse som relevanta och korrekta helt är avhängigt den samlade rättens kompetens. Den samlade rättens kompetens är i sin tur beroende av den egna domarens självreflektion och möjlighet att inse sina förmågor, men även sina begränsningar.¹²⁷

Ett gemensamt drag som kan utrönas är att erfarenhetssatser karaktäriseras av rättens empiriska kunskap om verkligheten. En slutsats som det verkar råda konsensus kring är också att domarens olika erfarenhetssatser har relevans för bedömningen av olika bevis. I vilken grad erfarenhetssatser är av relevans är det svårt att förutspå då dessa sällan går att utröna i domskälen, vilket kan synas motsägelsefullt med tanke på att domstolen har ett europarättsligt, men även nationellt, krav att låta bevisvärderingen komma till uttryck i domskälen.

2.4.3 Frågan om bevisprejudikatens existens

Det har i doktrin diskuterats huruvida det går att dra några slutstater om bevisvärderingsmetoder i praxis, men även om Högsta domstolen överhuvudtaget kan ta upp bevisfrågor till prövning.¹²⁸ För det fall Högsta domstolen i ett prejudikat fastställer en viss bevisvärderingsmodell eller metod är det värt att fundera över huruvida underrätterna är skyldig att följa en sådan uppkommen praxis. Denna fråga inryms eller ansluter åtminstone till syftet att undersöka vad gällande rätt på området utgörs av, och i förlängningen hur Högsta domstolen som prejudikatinstans kan påverka rättsutvecklingen när det kommer till bevisvärdering.

Inom processrätten görs ofta distinktionen mellan rättsfrågor och sakfrågor. Där det sistnämnda kortfattat kan beskrivas som de förhållanden om vilket det är möjligt att föra bevisning (bevisfrågor). Rättsfrågor syftar till hur domstolen, rent rättsligt, skall betrakta sakfrågorna i målet och i förlängningen vilka rättsföljder som skall följa av de rättsfakta som förekommit i målet.¹²⁹ Ekelöf framhåller också vikten av att särskilja rättsfrågor från bevisfrågor.¹³⁰ Ekelöf anför vidare att den fria bevisvärderingens princip medför att rätten inte är bunden av några legala regler och därför inte heller är bunden av Högsta domstolens praxis i detta avseende.¹³¹ Bevisfrågor är att betraktas som sakfrågor och det är enbart rättsfrågor som kan underkastas den normerande prövningen. Sakfrågor i form av bevisfrågor är i enskilda fall så generella att dessa inte kan underkastas generella anvisningar för prövning, och det går därför inte att tillskapa

¹²⁵ SOU 1938:44 s. 378 f.

¹²⁶ Heuman (JT/2014) s. 360 f.

¹²⁷ Sautorius och Diesen (2014) s. 288.

¹²⁸ Diesen, Christian, Balkongfallet – ett riktigt bevisprejudikat, JT (2015/16) s. 666.

¹²⁹ Nordh (2012) s. 20 f.

¹³⁰ Ekelöf (2009) s. 78.

¹³¹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 172 f.

”bevisprejudikat”. Vidare menar Ekelöf att prejudikatinstansens uttalande om metoder kring bevisvärdering skall ses som ett sätt att argumentera och är därför inte att anses som normerande för underrätterna.¹³² Alla håller dock inte med om att bevisanvisningar från Högsta domstolen strider mot den fria bevisprövningen. Under senare år har det debatterats huruvida det finns bevisfrågor som är av sådan generell karaktär att dessa typiskt sett kan betecknas som rättsfrågor. Ett exempel på dessa generella frågor kan utgöras av bevisbörderegler och frågor om beviskrav.¹³³ Förespråkarna för denna linje menar även att Högsta domstolen under flera tillfällen inte ställt sig främmande för att hantera både metodfrågor och frågor kring bevisvärdering i stort. Detta gäller särskilt inom de typer av mål som är typiska för denna uppsats, nämligen ord-mot-ord situationer.¹³⁴

Några belysande exempel där Högsta domstolen har tagit upp bevisfrågor utgörs av NJA 2005 s. 712 och NJA 2010 s. 671. I NJA 2015 s. 702 fastställer domstolen explicit att en prövning av renodlade bevisvärderingsfrågor kan ske, och anlägger en viss typ av metodik för hur värderingen kan gå till. I nämnda mål förklarar domstolen att den fria bevisvärderingens princip inte hindrar att vissa principer för bevisvärdering kan utvecklas i praxis. Det synes genom detta uttalande vara så att Ekelöfs argumentation enligt ovan numera är att betrakta som obsolet. Värt att nämna, för att ytterligare belysa komplexiteten i debatten, är att åklagaren i målet inte valde att överklaga den friande domen i hovrätten avseende försök till mord, utan detta gjorde målsäganden själv genom sitt målsägarbiträde – med framgång. Det går enbart att spekulera i varför åklagaren inte överklagade, men en tanke kan vara att åklagaren vid tiden för överklagandet var kvar i uppfattningen att Högsta domstolen inte prövar bevisfrågor. Domen är således att betrakta som en fortsättning på en redan inslagen väg för bevisprejudikatens existens, men är även en punkt för en annars tämligen livlig diskussion i rättsvetenskapen.

2.5 Bevisvärdering av muntliga utsagor

Bevisvärdering av utsagor ingår som ett vanligt moment i domarens yrkesroll. Att bedöma utsagors trovärdighet och tillförlitlighet beskrivs som en av domstolarnas mest förekommande uppgifter och utgör en del av sanningssökandet som karaktäriserar bevisvärdering.¹³⁵ I teorin görs ingen skillnad mellan bevisvärdering av en utsaga eller bevisvärdering av andra former av bevis.¹³⁶ I praktiken kan utsagebedömningen däremot vålla avsevärda svårigheter för domstolen då dessa inom ramen för sin bevisvärdering skall avgöra huruvida utsagan är sanningsenlig eller inte. Schelin beskriver i sin avhandling att komplexiteten som värderingar av utsagor medför ofta leder till att trovärdighetsbedömningen blir av avgörande betydelse, något som även Högsta domstolen stipulerat i sina domskäl.¹³⁷

¹³² Ekelöf m.fl. (2009) s. 173.

¹³³ Diesen (JT/2015/16) s. 666.

¹³⁴ Diesen (JT/2015/16) s. 667.

¹³⁵ Bring, Thomas, Diesen, Christian och Wilton Wahren, Alexandra, Förhör (2008) s. 290. Jämför även Sautorius och Diesen (2014) s. 294: ”Bevisprövning i brottmål bör betraktas som ett sanningssökande”.

¹³⁶ Schelin (2007) s. 88.

¹³⁷ Schelin (2007) s. 88 samt t.ex. NJA 1991. s. 83.

2.5.1 Trovärdighet och tillförlitlighet – ett nödvändigt ont?

Att en utsaga räcker som bevismedel för en fällande dom har domstolen i flertalet domar fastställt.¹³⁸ Om en utsaga utgör ett tillräckligt bevismedel för en fällande dom är domstolen således nödgad att göra en bedömning om bevisvärdet av utsagan. Det är domstolens uppgift att värdera vad som är bevisat i målet. Ett led i denna bedömning är att avgöra huruvida utsagan är trovärdigt och tillförlitligt. Vid bevisvärdering av utsagor använder sig domstolen ofta av utsagepersonens trovärdighet och lägger denna till grund för sin bevisvärdering. Även begreppet tillförlitlighet används men inte i samma utsträckning.¹³⁹

Trovärdighet och tillförlitlighet inte några juridiskt bestämda begrepp och kan inte heller anses vara juridiskt bestämda verktyg.¹⁴⁰ Inom doktrin har begreppsproblematiken belysts på följande sätt: “[...] det finns veterligen ingen juridisk diskussion om vad som menas med det ena och det andra eller när och hur de skall tillämpas.”¹⁴¹ Det kan dock vara värt att fundera över att huruvida begreppen ändå är att anse som juridiska då Högsta domstolen ändå har valt att ”lyfta in” orden i sin bevisvärdering. Författarna har dock en poäng i att begreppen inte är juridiskt bestämda till sitt innehåll och det är inte heller bestämt hur tillämpningen av begreppen bör ske.

Bedömningen om en persons trovärdighet och tillförlitlighet har stor betydelse för utsagebedömning i allmänhet, men också för utgången i målet i synnerhet. I NJA 1980 s. 725 kom domstolen fram till att det inte är tillräckligt att målsägandens berättelse är mer trovärdig än den tilltalades för att uppnå en fällande dom. I doktrinen sker ibland beskrivningen att det för att ett åtal skall anses styrkt krävs att den tilltalade helt saknar tillförlitlighet, och att målsäganden är fullt tillförlitlig.¹⁴² Det har även framförts argument att en domstol aldrig kan fälla en tilltalad om dennes utsaga har någon grad av tillförlitlighet.¹⁴³ I anslutning till den tilltalades utsaga bör det också observeras att det tilltalade har en rätt till tystnad. Ledningen för den tilltalades rätt att vara tyst hör samman med oskuldspresumtionen. I NJA 2015 s. 702 slår domstolen fast att den tilltalade har rätt att tiga och att tystnaden endast skall tillmätas betydelse då det är uppenbart att det krävs en förklaring (förklaringsbörda). Domstolen går även ett steg längre i sitt resonemang då man anför att den tilltalade inte skall få en nackdel av lämnade uppgifter som senare visar sig vara felaktiga.¹⁴⁴

2.5.2 En teoretisk skillnad mellan begreppen, eller?

I doktrinen görs i vissa fall en teoretisk skillnad mellan tillförlitlighet och trovärdighet. Då begreppen inte är juridiskt bestämda kommer i det följande en textanalys om hur begreppen preciseras och konkretiserats i doktrin.

¹³⁸ Se t.ex. NJA 1991 s. 83 samt 2005 s. 712.

¹³⁹ Axberger m.fl. (2007) s. 72, samt Axberger m.fl. (2006) s. 473.

¹⁴⁰ Axberger m.fl. (2007) s. 72.

¹⁴¹ Axberger m.fl. (2006) s. 473.

¹⁴² Sautorius och Diesen (2014) s. 294 f.

¹⁴³ Kaldal, Anna och Lainpelto, Karin, Nya sexualbrottsprejudikat? JT (2009/10). s. 99.

¹⁴⁴ NJA 2015 s. 702 punkten 24 där domstolen hämtat ledning ur Europadomstolens praxis se t.ex. målet John Murray v. the United Kingdom, 8 februari 1996, Reports 1996-I och domstolens dom i målet Krumpholz v. Austria, no. 13201/05, den 18 mars 2010. Högsta domstolen hanterat inte 35 kap. 4§ RB närmare i domen.

En vanlig definition är att trovärdighet är det intuitiva och subjektiva intryck som berättaren ger åhöraren. Trovärdighetsbedömningen utgår således från utsagepersonen och karaktäriseras av det omedelbart intryck som personen ger åhöraren.¹⁴⁵ Trovärdigheten beskrivs som simultant kopplad till utsagepersonen och uppfattningen som åhöraren får av densamma.¹⁴⁶ Tillförlitligheten beskrivs istället genom mer processrättsliga termer och handlar om vilket bevisvärde som en utsaga skall anses tillmätas.¹⁴⁷ Tillförlitlighetsbedömningen beskrivs därför som mer objektiv och sker i ett senare skede av processen där rätten bedömer utsagans innehåll och jämför denna med andra fakta som framkommit i målet. Detta ställningstagande leder i sin tur till en slutsats om vilket bevisvärde utsagan skall tillmätas.¹⁴⁸ Förenklat uttrycks det som att trovärdigheten är kopplad till utsagepersonen och att tillförlitligheten härrör från själva utsagan.¹⁴⁹

Distinktionen mellan termerna trovärdighet och tillförlitlighet, där trovärdighet är en egenskap hos en person och tillförlitlighet är en egenskap hänförlig till en utsaga, introducerades av psykologen Arne Trankell under mitten av nittonhundratalet.¹⁵⁰ Distinktionen har på senare år upprätthållits av bland annat Lena Schelin i sin avhandling.¹⁵¹ Schelin beskriver att trovärdighetsbedömningen är en nödvändig del av bevisvärderingen men att denna inte skall få en avgörande betydelse för bestämningen av bevisvärdet av utsagan. Distinktionen mellan trovärdigheten och tillförlitlighet som något kopplat till person respektive utsaga skall således ses som en del i bedömningen om en utsagas riktighet. Schelin utvecklar begreppet trovärdighet till att omfatta två aspekter. Dels omfattar trovärdigheten utsagepersonens motivation samt personens kognitiva kapacitet att tala sanning.¹⁵²

Gregow har i en flitigt refererad artikel i SvJT yttrat sig om innebörden av trovärdighet och tillförlitlighet. Gregow inleder artikeln med att, likt ovan, göra en distinktion mellan trovärdigheten som något kopplat till domstolens bedömning om utsagepersonen, och menar att tillförlitligheten i sin tur är kopplad till utsagan.¹⁵³ Senare i artikeln anför författaren följande: ”*Det avgörande för utgången blir alltså, fransett den betydelse som eventuell stödbevisning kan ha, trovärdigheten hos målsäganden eller, annorlunda uttryckt, huruvida hennes uppgifter är tillräckligt tillförlitliga.*”¹⁵⁴ Min tolkning är att Gregow i ovan citat tillsynes drar ett likhetstecken mellan de båda begreppen. Detta torde peka på att författaren, inom ramen för sin egen artikel, inte lyckas med att upprätthålla sin egen distinktion av begreppen. Innebörden av det anförda är att begreppen till synes används på ett inkonsekvent sätt.

Lavén har också bidragit till begreppsbestämningen av trovärdighet och tillförlitlighet då han beskriver hur domstolarna, ur ett mer generellt perspektiv, gör en distinktion mellan trovärdighet

¹⁴⁵ Schelin (2007) s. 240.

¹⁴⁶ Bring m.fl. (2008) s. 186.

¹⁴⁷ Andersson, Ulrika, Hans (ord) eller hennes? (2006) s. 202.

¹⁴⁸ Bring m.fl. (2008) s. 186.

¹⁴⁹ Granhag, Vittnespsykologi (2001) s. 14.

¹⁵⁰ Trankell, Arne, Trovärdighetsutredningarnas metodik, SvJT (1956) s. 83.

¹⁵¹ Schelin (2007) s. 234.

¹⁵² Schelin (2007) s. 241.

¹⁵³ Gregow (SvJT/1996) s. 511.

¹⁵⁴ Gregow (SvJT/1996) s. 517.

och tillförlitlighet. Trovärdigheten beskrivs som det subjektiva intryck en person förmedlar i rättssalen och bedömningen av trovärdigheten blir således huruvida utsagepersonen har gett ett gott intryck inför rätten. Tillförlitligheten av en persons uppgifter beskrivs däremot som kopplade till de förhållanden under vilket uppgifterna har tillkommit. Exempelvis nämns att utsagepersonen kan ha missuppfattat situationen, samt om uppgifterna överensstämmer med andra iakttagelser i målet. Författaren menar att en bedömning av trovärdigheten kan vara vansklig att göra och att domstolen istället bör söka stöd hos uppgifterna i utsagan och tillförlitligheten av densamma. Författaren menar dock att trovärdigheten inte är helt kan anses sakna relevans.¹⁵⁵ Senare i sin framställning använder sig Lavén inte av sin egen distinktion av begreppen då han i en rättslig bedömning av en utsaga enbart använder sig av begreppet trovärdighet, då han gör en bedömning om bevisvärdet av en utsaga. Något som enligt hans egen definition borde vara hänförligt till tillförlitligheten i uppgifterna.¹⁵⁶ Min textanalys ger för handen att begreppen även här används inkonsekvent inom ramen för författarens egen framställning. Trots att författaren har fyllt begreppen med ett innehåll använder han sig inte av begreppen på ett enhetligt sätt. Både Gregow och Lavén visar på ett tydligt sätt att det är enklare att fylla ett begrepp med innehåll, än att upprätthålla och använda sig av sin egen begreppsapparat.

Sautorius och Diesen gör en annan typ av begreppsbestämning och uttalar sig på följande sätt: *”Med trovärdighet avses det subjektiva intryck av sanning, som berättelsen och berättandet ger åhöraren vid återgivningen. Trovärdigheten prövas i domstolen genom samma typ av tillitsbedömning vi gör i vardagslivet när någon delger oss sin upplevelse av en händelse. Huruvida vi uppfattar berättelsen som en ”sann” återspeglning, beror på de erfarenheter, värderingar och kunskaper vi har. Tillförlitligheten däremot handlar om vilket bevisvärde som kan tillmätas utsagan. Tillförlitlighetsbedömningen görs under överläggningen och går ut på att bedöma utsagans hållfasthet när den ”konfronteras” med andra utsagor och fakta.”*¹⁵⁷ En textanalys av ovan citat medför att Sautorius och Diesens definition är den enda som inte gör en distinktion mellan utsagepersonen och utsagan i sig. Det är istället utsagan/berättelsen som skall vara föremål för bedömningen i båda begreppen. En ytterligare skillnad inryms i ovan definition är att perspektivet ligger på åhöraren, och personen som skall utöva bevisvärderingen, och inte på den som förtäljer utsagan. Omfånget blir således ett helt annat än vad som tidigare skildrats. Trovärdigheten riktas därigenom bort från att vara en bedömning om själva personen, till att beskrivas som det subjektiva intryck som åhöraren får vid en totalbedömning av utsagan. Tillförlitligheten är hänförlig till den objektiva bedömning som rätten gör under överläggningen.

Redogörelsen ovan visar på att begreppen tillförlitlighet och trovärdighet inte beskrivs på ett konsekvent sätt inom doktrinen. I ovan framställning gör alla författare en distinktion mellan begreppen och vi kan således sluta oss till att begreppen inte utgör ”samma sak”. Textanalysen visar på exempel där en författare fyller begreppen med olika innehåll men ändå behandlar begreppen synonymt. Ibland används begreppen isolerat trots att författaren förespråkat en annan användning av begreppen. Språkbruket är inte enhetligt och det går i ovan framställning inte heller

¹⁵⁵ Lavén, Håkan, Hur domstolar dömer i brottmål – om domare, rättegång, bevisning och påföljder (2013) s. 80.

¹⁵⁶ Lavén (2013) s. 87. Författaren beskriver dock vikten av att göra en noggrann analys av utsagepersonens uppgifter, men använder sig inte av tillförlitlighet.

¹⁵⁷ Sautorius och Diesen (2014) s. 118.

att dra några generella slutsatser än att begreppen beskrivs olika samt till viss del används på ett inkonsekvent sätt inom doktrinen.

2.5.3 Trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömningen

I doktrin är det oftast beskrivningar om trovärdighet och bedömningen om denna som kommer till uttryck. Sautorius menar att detta är problematiskt då det är av största vikt att rätten inte fastnar vid trovärdigheten av berättelsen utan går vidare till att bedöma tillförlitligheten, vilket författaren betecknar en prövning av utsagens hållfasthet. Vid denna bedömning skall rätten bedöma utsagens hållfasthet när den konfronteras med andra omständigheter och fakta i målet.¹⁵⁸

Andra författare för ett liknande resonemang där det sker en uppdelning mellan å ena sidan trovärdighetsbedömningen som sker när rätten får ta del av utsagan och en senare samt mer objektiv värdering av innehållet i utsagan som leder till att utsagan tillmäts ett visst bevisvärde. Detta bevisvärde påverkar processen i någon riktning vid den slutgiltiga och sammanlagda bedömningen av bevisningen i målet.¹⁵⁹ Vid bevisvärdering är det av största vikt att rätten försöker komma bort ifrån en bedömning av individens sociala status och dylikt då det är den påstådda gärningen som skall vara föremål för bedömningen. Det kan dock vara av intresse att bilda sig en uppfattning av utsagepersonens bakgrund, temperament och personlighetstyp men enligt Sautorius skall dessa egenskaper enbart betraktas som svaga hjälpfakta för trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömningen.¹⁶⁰

Slutsatsen blir således att trovärdighetsbedömningen beskrivs som ett första led mot den slutgiltiga tillförlitlighetsbedömningen. I doktrinen återfinns en viss systematik för hur rätten skall utföra bedömningarna. Det beskrivs även som en nödvändighet att försöka eliminera subjektiva inslag som trovärdighetsbedömningen möjligen medför, till förmån för den senare och mer objektiva bedömningen om innehållet i utsagan – tillförlitlighetsbedömningen.

2.5.4 Kritik och begreppsförvirring

Kaldal och Lainpelto vänder sig mot den traditionella synen och definitionen av begreppen trovärdighet och tillförlitlighet.¹⁶¹ Författarnas huvudsakliga kritik riktar sig mot att rättsvetenskapen ofta beskriver trovärdighet som den subjektiva och intuitiva känslan om utsagepersonen som man får inför ett berättande. Denna benämning anser författarna är dåligt underbyggd vetenskapligt.¹⁶² Istället skall rätten göra en tillförlitlighetsbedömning av målsägandens utsaga när denna ställs i relation till hjälpfakta och den misstänktes egna utsaga. Författarna menar att det i slutbedömningen är en tillförlitlig utsaga från en målsägande som kan fälla en tilltalad som förnekar. En hög trovärdighet kan i motats till detta inte anses vara tillräcklig för en fällande dom. Detta medför att den rättskipande makten kan fälla en tilltalad, mot dennes nekande, även om hen har trovärdighet i sitt berättande. Däremot blir förhållandet motsatt om den tilltalade har någon

¹⁵⁸ Sautorius och Diesen (2014) s. 90 f.

¹⁵⁹ Bring m.fl. (2008) s. 186.

¹⁶⁰ Sautorius och Diesen (2014) s. 181.

¹⁶¹ Kaldal och Lainpelto (JT/2009/10) s. 99.

¹⁶² Kaldal och Lainpelto (JT/2009/10) s. 98 f.

grad av tillförlitlighet i sin utsaga, då skall den tilltalade aldrig ställas till ansvar. I NJA 2009 s. 447 del I och II önskar författarna att Högsta domstolen hade tagit upp frågan om innebörden av begreppen trovärdighet och tillförlitlighet då tingsrätten i sin dom skriver att både den tilltalade och målsäganden är lika tillförlitliga men att målsäganden är mer trovärdig.¹⁶³ I kapitel 2.5.2 förs en diskussion om att det finns en viss diskrepans mellan hur begreppen beskrivs inom akademien, detta är tillsynes något som författarna menar även omfattar den rättskipande makten.

En annan kritik som Kaldal och Lainpelto framför är att domstolarna gör en för enspårig och svartvit bedömning av utsagor när dessa behandlar tillförlitlighet och trovärdighet. Författarna uttrycker ett missnöje mot att domstolarna för lättvindigt bedömer utsagepersonen som antingen trovärdig eller inte trovärdig alls, eller å andra sidan att utsagan bedöms som helt tillförlitlig eller inte tillförlitlig alls.¹⁶⁴ Kritiken hänger även ihop med den tvåstegsprocess som ovan beskrivs där trovärdigheten görs i första ledet och tillförlitligheten sker i ett senare led av processen. Författarna menar att domstolen i för hög grad tenderar att värdera intryck som sker under förhöret (som således blir kopplad till en persons trovärdighet) och i allt för låg grad värderar innehållet i utsagan (tillförlitligheten). Resultatet av en sådan värdering är att man bedömer trovärdigheten i högre grad än tillförlitligheten, vilket författarna menar är allt annat än önskvärt.¹⁶⁵

2.5.5 Utsagebedömning enligt en analytisk fyrstegsprocess

Ovan framställning utgör en allmän-teoretisk presentation kring hur rätten och akademiker ser på begreppen trovärdighet respektive tillförlitlighet. I doktrin har det även fastslagits en analytisk fyrstegsprocess för att beskriva hur utsagebedömningen praktiskt går till.¹⁶⁶ I det följande kommer samtliga steg kortfattat och förenklat att presenteras. För enkelhetens skull kommer författarnas begreppsbestämning användas för att beskriva de fyra olika stadierna.

1. Intuitiv trovärdighetsbedömning

Författarna förklarar att detta är ett svårfångat stadie där den första trovärdighetsbedömningen sker. Kärnan i stadiet utgår från att åhöraren som får ta del av en utsaga kopplar sin tillit till en avsaknad av lögnssignaler i utsagan. Dessa signaler kan uttryckas genom utsagepersonens kroppsspråk, men kan även finnas i berättelsen eller i dess innehåll. Författarna nämner sådant som är kopplat till kroppsspråket som exempelvis nervositet, svettningar, rodnad, och rörelser. Dessa signaler skall bedömas med försiktighet då det är omöjligt att se om någon ljuger. Beträffande innehållet i utsagan består lögnssignaler av exempelvis bristande tempo i utsagan och behov av betänketid. Ett annat tecken kan vara att berättelsen saknar djup och att berättandet sker mekaniskt. Denna första del skall således ses som en del av en helhet och är ett första stadie som är meningslöst utan de efterföljande tre.¹⁶⁷

¹⁶³ Kaldal och Lainpelto (JT/2009/10) s. 98 f.

¹⁶⁴ Bring m.fl. (2008) s. 290.

¹⁶⁵ Bring m.fl. (2008) s. 290.

¹⁶⁶ Bring m.fl. (2008) s. 172 ff.

¹⁶⁷ Bring m.fl. (2008) s. 186.

2. Kartlägg utsagans uppkomstbetingelser

För att avgöra en utsagas bevisvärde måste det klargöras under vilka förutsättningar utsagan har uppkommit. Detta klargörande behövs göras på flera plan. Några av sakerna som skall tas i beaktande är under vilka förutsättningar iakttagelserna som personen skall hörs om skedde. Av intresse för detta stadiet kan exempelvis vara utsagepersonens fysiska förutsättningar och omständigheter runt omkring denne vid händelsen. Skedde händelsen nattetid? Var personen berusad? En annan aspekt är det som författarna kallar psykiska förutsättningar. Var händelseförloppet dramatiskt? Blev personen skadad vid händelsen? Hur lång tid har passerat sen händelsen som utsagepersonen skall höras om? Detta kräver en hel del kunskap om människans minne och perception för att kunna avgöra om uppgifterna som framkommit även speglar verkliga förhållanden. God kunskap om dessa minnespsykologiska processer garanterar givetvis inte heller en korrekt bedömning om ”verkligheten” och sanningsgraden i utsagan. I denna del av bedömningen tillkommer en bedömning om vilken roll personen som lämnar utsagan har i processen samt hur relationen till andra aktörer i processen är (exempelvis målsägande – tilltalad).¹⁶⁸

3. Relevansbedömning

När förutsättningarna för utsagan (betingelserna) i ovan två stadier är klara kan domstolen börja granska utsagan i sig. Författarna menar att utsagan inte skall värderas i sin helhet utan rätten skall enbart värdera den för målet relevanta informationen. En utsaga kan tillerkännas ett högt bevisvärde i en del, avseende ett visst bevisstema, men kan helt sakna bevisvärde i en annan del. För rätten gäller det, på ett teoretiskt plan, att ta ställning till varje informationsdel och bedöma om dessa i första hand är relevanta och i andra hand bedöma om uppgifterna är tillförlitliga. Vanliga fel som domstolen gör är att betrakta utsagan som en helhet, som även godtas eller underkänns i sin helhet menar författarna.¹⁶⁹

4. Tillförlitlighetsbedömning

Denna bedömning sker i enlighet med vissa tillförlitlighetskriterier som Högsta domstolen i sin praxis fastslagit. Nedan följer en redogörelse för de kriterier som utkristalliserats i praxis:

1. Spontanitet – Berättelsen berättas med ett flöde utan större behov av betänketid. Utsagepersonen kan göra utlägg och om det är nödvändigt rätta och göra tillägg till berättelsen.
2. Känslanknytning – Om berättelsen typiskt sätt väcker känslor skall dessa också komma till uttryck. Författaren tar däremot inte upp vad som typiskt sätt väcker känslor, vilket kan ses som en brist.
3. Rimlighet – Utsagan i sig anses som rimlig i förhållande till egna erfarenheter om samband mellan orsak och verkan. Den här delen hänger även ihop med jämförelsen mellan utsagan och vad som i övrigt framkommit i målet.

¹⁶⁸ Bring m.fl. (2008) s. 174 f.

¹⁶⁹ Bring m.fl. (2008) s. 175 f.

4. Detaljriktedom – Förutom centrala moment i utsagan skall berättelsen även innehålla detaljer om perifera förhållanden som exempelvis. lukter, ljud, ljus på platsen och andra relevanta miljöbeskrivningar.
5. Personadekvans – Kriteriet utgår från utsagepersonens egna förutsättningar. Rätten gör här en bedömning utifrån just den specifika utsagepersonens referensram i relation till dennes personliga mognad och ser hur väl utsagan stämmer överens med berättelsens form och dess innehåll
6. Resistens och homogenitet – Utsagepersonen vidhåller sin utsaga även under press från motpart genom till exempel ett motförhör.
7. Konstans – Utsagan är oförändrad i de relevanta delarna (fakta i målet). Detta skall däremot inte sammanblandas med att en utsaga under vissa förutsättningar kan förändras under tid. Kunskap om minnet och hur detta fungerar medför en vetskap om att minnen bearbetas kontinuerligt under tid och medför att varje ny utsaga får sin egen dynamik. En helt konstant utsaga över tid kan därför tyda på en inlärd berättelse.
8. Avsaknad av motiv att beljuga – Utsagepersonen saknar motiv att ljuga. Avsaknaden av motiv att falskeligen beskylla någon stärker på så sätt en redan tillförlitlig utsaga.

De första två kriterierna kan anses härröra från trovärdighetsbedömningen och är mer hänförliga till personen. I praxis har dessa två kriterier kommit till uttryck som att utsagan ”har det självupplevdas prägel”. Även det åttonde kriteriet om ”avsaknad att beljuga” kan ses som kopplad till en persons trovärdighet. Tilläggas bär även att Högsta domstolen aldrig har tillämpat samtliga kriterier i sina domskäl. Detta tyder på att kriterierna inte skall användas som en checklista utan skall betraktas som ett stöd åt rätten vid utsagebedömningar i det enskilda fallet. Författarna uttrycker att kriterierna skall ge domstolen en metodisk inriktning och struktur i sin egen värdering.¹⁷⁰ Enligt författarna är många av Högsta domstolens kriterier direkt hämtade eller åtminstone inspirerade av den utsageanalys som tillämpas inom vittnespsykologin.¹⁷¹

¹⁷⁰ Bring m.fl. (2008) s. 158 samt s. 189 f.

¹⁷¹ Bring m.fl. (2008) s. 188 f.

3 Utsageanalys av Högsta domstolens domskäl

3.1 Trovärdighet och tillförlitlighet, en (bevis)praxisgenomgång

Detta kapitel utgör en fortlöpande analys av ett urval av våldtäktsmål där Högsta domstolen har haft anledning att hantera utsagor som huvudsaklig bevisning, vilket i sin tur är av direkt betydelse för bedömningar om utsagornas trovärdighet och/eller tillförlitlighet. Som en del av denna undersökning undersöker jag huruvida Högsta domstolen använder sig av begreppen trovärdighet och/eller tillförlitlighet samt vilka ord/kriterier som kan kopplas samman med utsagorna.

Det finns omfattande praxis från Högsta domstolen avseende sexualbrott, kanske mer än för någon annan måltyp inom straffrätten. Många av fallen hanterar bevisfrågor, vilket inte är konstigt då målen ofta är komplicerade ur bevishänseende.¹⁷² Det flesta brottmål som leder till åtal slutar ofta i fällande domar. Enbart fem procent av åtalen ogillas helt. Denna statistik gäller dock inte för sexualbrottsmålen, där friandefrekvensen är betydligt högre än för brottmål i sin helhet. Antalet friande domar har ökat under senare år och 2010 ledde var tredje åtal för våldtäkt till en friande dom.¹⁷³

3.1.1 NJA 1986 s. 414

Bakgrund och omständigheter i målet:

I målet stod en man tilltalad för en våldtäkt mot en kvinna som skett nattetid på en enslig plats då kvinnan var på väg hem. Förövaren och offret var okända för varandra. Den bevisning som förekom i målet var parternas utsagor. Det förelåg således en ord-mot-ord situation där det förekom motstridiga uppgifter om händelseförloppet.

Trovärdighets och tillförlitlighetsbedömningen benämns inte mer än att rätten konstaterar att målsägandens utsaga är *klar* och *utförlig* samt att det saknas anledning att ifrågasätta riktigheten i utsagan. Förövarens utsaga och alternativa händelseförlopp hanteras inte i domskälen. I detta mål finns det inte mycket skrivet om hur själva trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömningen gått till. Begreppen används inte överhuvudtaget i domstolens domskäl. Den tilltalade fälls sedermera för det åtalade brottet och det är således uppenbart att kvinnans utsaga har bedömts som trovärdig och tillförlitlig då utsagorna utgjorde den enda bevisningen. Att målsägandens utsaga är klar och utförlig samt att det saknas skäl att ifrågasätta hennes uppgifter är det enda rätten uttrycker som kan vara av betydelse för bedömningen. Det finns således skäl att understryka att en utförlig och klar utsaga påverkar bedömningen av utsagan på ett positivt sätt, men några andra slutsatser går inte att dra. Då det inte finns en utförligare beskrivning om utsagebedömningen finns det skäl att anta att det skett en bedömning som grundas på ett helhetsintryck, vilket lagmotiven till 35 kap. 1§ RB varnar för. Då domskälen är mycket kortfattade borde domstolen på ett utförligare sätt beskrivit hur utsagebedömningen och bevisvärderingen gått till, då det i slutändan renderar i en fällande dom.

¹⁷² Sautorius och Diesen (2014) s. 83.

¹⁷³ Sautorius och Diesen (2014) s. 82.

Ord/ kriterier:	klar och utförlig
Trovärdighet:	0
Tillförlitlighet:	0
Domslut:	fällande dom

3.1.2 NJA 1988 s. 40

Bakgrund och omständigheter i målet:

I målet stod en man åtalad för en våldtäkt på en kvinna (A) samt sexuellt ofredande på ytterligare två kvinnor (Å) och (N). Samtliga gärningar skall ha skett på den tilltalades hälsoklubb där han gav kvinnorna massage. Mannen menade att han gett Å och N ”ordinär” massage. Beträffande A, som han stod åtalad för våldtäkt av, förnekade mannen helt att varken massage eller samlag hade ägt rum, då han uppgav att han inte befunnit sig på platsen för gärningen den aktuella dagen. Bevisningen i målet bestod av de tre målsägarnas utsagor samt en vittnesutsaga om A:s reaktion efter dådet. Å och N:s del avseende det sexuella ofredandet ogillades i sin helhet. När det beträffar åtalet rörande våldtäkt mot A gör domstolen en mer utförlig bedömning om målsägandens utsaga. Då den tilltalade menade att han inte vistats på hälsoklubben den berörda dagen kom inte A:s påståenden att bemötas av den tilltalade, utan det var målsägandens utsaga som utgjorde den huvudsakliga bevisningen.

Domstolen inleder med att konstatera att A har lämnat en *lång* och *detaljrik* redogörelse. Berättelsen är vidare *samstämmig* i samtliga instanser och även under pressande förhör. Rätten konstaterar vidare att det inte finns någon annan bevisning från brottsplatsen som exempelvis vittnesiakttagelser eller teknisk bevisning. Domstolen belyser även att avsaknaden av annan bevisning medför att A:s utsaga måste bedömas med särskild stor försiktighet. Domstolen fullföljer detta resonemang genom att manifestera följande: ”*Stor vikt måste fästas inte bara vid omständigheter som talar emot utsagan utan också vid förhållanden som kan tyda på att ej utredda faktorer inverkat på den.*” Bedömningen av A:s utsaga gör domstolen vidare genom att fastslå att vid de tillfällen som målsägandens historia har satts i fråga har A lämnat rimliga och *övertygande förklaringar*. Innehållet och sättet som A har avgett sin utsaga ger inte domstolen skäl att betvivla att samlag ägt rum mellan henne och den tilltalade. A bedömdes senare som ”helt trovärdig” och att hennes utsaga i alla delar skulle läggas till grund för prövningen. Åtalet för våldtäkt konstateras sedermera styrkt.

Målet är intressant ur flera aspekter. Domstolen konstaterar att utsagebedömningen i ord-mot-ord situationen måste hanteras med *särskild stor försiktighet*. Vidare menar domstolen att en utsaga *kan* utgöra tillräcklig bevisning för fällande dom samt att målsägande utsagan skall prövas vid omständigheter som talar emot utsagan, således även friande alternativa hypoteser eller händelseförlopp. Högsta domstolen använde sig av begreppet trovärdighet vid ett tillfälle och detta är i slutet av domen där rätten konstaterar att A är helt trovärdig. Begreppet tillförlitlighet används inte. En bedömning av trovärdigheten måste sedermera ha gjorts eftersom Högsta domstolen kommer fram till att A är helt trovärdig. Mycket talar även för att domstolen gör en tillförlitlighetsbedömning genom att domstolen för ett visst utsageanalytiskt resonemang då domstolen fäster vikt vid är att målsägandens utsaga är detaljrik, konstant och vid de tillfällen som A har blivit pressad och berättelsen har satts ifråga har hon ändå lämnat övertygande förklaringar.

<i>Ord/ kriterier:</i>	lång, detaljrik, samstämmig, rimliga förklaringar
<i>Trovärdighet:</i>	1
<i>Tillförlitlighet:</i>	0
<i>Domslut:</i>	fällande dom

3.1.3 NJA 1991 s. 83

Bakgrund och omständigheter i målet:

I målet stod en man åtalad för att vid ett stort antal tillfällen, och under flera års tid, ha misshandlat samt sexuellt förgripit sig på sin hustru. Den huvudsakliga bevisningen i målet bestod av målsägandens utsaga.

Domstolen inleder med att konstaterat att det i den här typen av brott, som sker mellan två personer som har en relation med varandra och där det som sker mellan parterna är ”undrandragen insyn”, är det typiskt att det inte föreligger några direkta vittnesiakttagelser eller annan relevant teknisk bevisning. Utan bevisningen brukar enbart utgöras av parternas egna utsagor. Domstolen konstaterar vidare att mål där utsagan är den enda bevisningen ändock kan vara tillräcklig för en fällande dom, förutsatt att det i slutändan är bortom rimligt tvivel att den åtalade har begått påstådda gärningar. Av avgörande betydelse, fortsätter domstolen, blir således att bedöma *trovärdigheten* i målsägandens uppgifter i belysning av vad som i övrigt förekommit i målet. Domstolen konstaterar här att trovärdigheten är av avgörande betydelse för en fällande dom. Däremot bör det redan här poängteras att det talas om trovärdighet, begreppet tillförlitlighet berörs sedermera inte. Att det är trovärdigheten av *uppgifterna* som skall bedömas av domstolen talar dock för att rätten gör en implicit tillförlitlighetsbedömning när domstolen bedömer trovärdigheten av utsagan.

I själva bedömningen av sanningshalten i målsägandens utsaga skall det tillmätas betydelse att målsäganden berättat om övergreppen för sin mor och sin syster.¹⁷⁴ När det gäller utsagan i sig konstaterar domstolen att målsäganden lämnat en *lång* och *i sina detaljer sammanhängande* utsaga. När det kommer till hur utsagan har uppfattats anser domstolen att målsäganden har förmedlat ett *trovärdigt intryck*. Utsagan stämmer överens med vad målsäganden har anfört i underrätterna. Målsäganden och den tilltalade hördes på nytt i Högsta domstolen och även om det framkom nya uppgifter om tid och plats för påstådda gärningar hade målsäganden *rimliga förklaringar* om varför dessa uttalades inför domstolen först då. Dessa förklaringar utgjordes av att målsäganden hade förträngt upplevelserna och att hon först nu kunde erinra sig plats och tid för de aktuella brotten. Domstolen tar även med i bedömningen att det inte heller framkommit några beaktansvärda skäl till att målsäganden sanningslöst skulle vilja ”tillvita” maken. Domstolen fastslår till sist att målsäganden varken under förundersökning eller domstolsprocessen lämnat *några felaktiga uppgifter*.

¹⁷⁴ Den omständighet att målsäganden har berättat om övergreppen för vänner kommer i NJA 2005 s.712 hanteras och förklaras som stödbevisning. Högsta domstolen använder sig 2005 års fall således av begreppet stödbevisning men preciserar eller konkretiserar inte närmare vad det är som avses med begreppet. Tillämpningen tyder dock på att det i detta fall syftar på sådant som kan stödja en målsägandens utsaga. Någon förklaring om när det behövs stödbevisning eller vilken bevisning som behövs för att nå upp till beviskravet presenteras inte.

Den sammanlagda bedömningen leder till att domstolen konstaterar att målsägandens utsaga är trovärdig och mannen kom sedermera att dömas för övergrepp mot sin hustru.

Vid tre tillfällen nämner domstolen begreppet trovärdighet, begreppet tillförlitlighet används inte. Högsta domstolen kommer fram till att trovärdigheten i målsägandens berättelse är av avgörande betydelse för bedömningen av åklagarens ansvarspåstående, detta eftersom det inte förelåg någon annan direkt bevisning. Domstolen kommer därför i sina domskäl att uttrycka flera faktorer som är av betydelse för trovärdighetsbedömningen. Som tidigare poängterats nämner domstolen inte ordet tillförlitlighet, något som kommer upp under flera tillfällen i hovrättens domskäl. Mycket talar dock för att det även är en tillförlitlighetsbedömning av utsagan som domstolen gör men man paketerar om det till att benämna det trovärdighetsbedömning. Domstolen poängterar att målsäganden ger *ett trovärdigt intryck*, vilket indikerar att det som har bedömts är på vilket sätt och hur målsäganden berättade utsagan. Utsagan var detaljrik, lång, konstant och sammanhängande, något som synes ha varit grundande för att domstolen till sist ansåg att målsäganden var trovärdig. Dessa kriterier var i detta fall avgörande för bedömningen om en utsagas trovärdighet, något som sedermera var av utslagsgivande betydelse för målets utgång. Vidare kunde avvikelser från tidigare tillfällen förklaras på ett för domstolen logiskt sätt, och saknade felaktigheter samt att domstolen inte kunde finna skäl för att målsäganden skulle ljuga om brotten.

<i>Ord/ kriterier:</i>	lång, detaljrik, sammanhängande, avsaknad av felaktiga uppgifter
<i>Trovärdighet:</i>	3
<i>Tillförlitlighet:</i>	0
<i>Domslut:</i>	fällande dom

3.1.4 NJA 1997 s. 538

Bakgrund och omständigheter i målet:

Målsäganden blev efter en sen kväll på krogen påtalad av en för henne okänd man som frågade om han kunde skjutsa hem henne, då hon vid tillfället var berusad och upprörd efter ett bråk med en väninna. Målsäganden tog emot den erbjudna skjutsen och väl i bilen fanns flera andra, för henne, okända män samt ytterligare en kvinna. Målsäganden kommer under följande timmar att bli utsatt för flera vaginala och orala samlag som begås av flera olika män. Övergreppen beskrivs som en löpande band-liknande situation där männen avlöser varandra. Gärningarna begås i bilen, i en för henne okänd lägenhet, och till sist på en parkeringsplats. Männen hävdade att det rörde sig om frivilliga samlag, något som målsäganden dementerade. Bevisningen i målet bestod i huvudsak av målsägandens respektive de tilltalades utsagor.

I Högsta domstolens avgörande nämns trovärdighet vid två tillfällen. Vid första tillfället är det målsägandens utsaga om sin alkoholförtäring under kvällen som berörs, vilket rätten konstaterar är trovärdig. Ledningen till denna trovärdighet hämtar domstolen dessutom genom att andra vittnen stödjer utsagan om att målsäganden var berusad under kvällen. Vid det andra tillfället, som gäller en specifik åtalpunkt mot en av de åtalade, konstaterar rätten återigen att målsäganden är trovärdig. Någon trovärdighetsbedömning kommer dock inte till uttryck utan domstolen konstaterar återigen enbart att kvinnan är trovärdig. Begreppet tillförlitlighet används inte. Vid ett ställe fäster domstolen vikt på kriteriet *detaljrik* och konstaterar att målsägandens utsaga uppfyller detta kriteriet

men enbart i den specifika delen av berättelsen. Då det rörde sig om en ord-mot-ord situation där utsagan var huvudsakliga bevisningen finns det i domskälen mer att önska om hur själva trovärdighetsbedömningen gått till då det blir en fällande dom mot de tilltalades nekande.

<i>Ord/ kriterier:</i>	detaljrik
<i>Trovärdighet:</i>	2
<i>Tillförlitlighet:</i>	0
<i>Domslut:</i>	fällande dom

3.1.5 NJA 2005 s. 712

Bakgrund och omständigheter i målet:

I målet stod en man åtalad för våldtäkt samt grov kvinnofridskränkning av sin hustru. Högsta domstolen konstaterar att det är av avgörande betydelse för utgången i målet vilken tilltro man kan fästa till målsägandens uppgifter. Domstolen anser vidare att målsäganden lämnat en *utförlig* berättelse. Den har präglats av *sinnesrörelse* och domstolen menar även att kvinnan under flera tillfällen varit påtagligt *känslomässigt berörd* då hon vid flera tillfällen fallit i gråt. Domstolen använder sig uttryckligen av ordet trovärdighet då rätten beskriver den *mängd detaljer* som hennes utsaga haft samt att detta tyder på att det som hon har berättat är *självupplevt*.

Domstolen hänvisar även till ovan behandlade mål, NJA 1991 s. 83, och konstaterar på liknande sätt att brott i nära relation ofta saknar teknisk bevisning och vittnesiakttagelser men att detta inte i sig hindrar att bevisningen kan vara tillräcklig för en fällande dom. Förutsättning för en fällande dom är att domstolen, av den utredning som förebringats i målet, kan finna att det står bortom rimligt tvivel att den tilltalade är skyldig till det åtalade brottet. Skillnaden mellan det refererade rättsfallet menar domstolen utgörs av den omständighet att målsäganden hade berättat om händelsen för sin mor och syster. Dessa omständigheter benämner rätten som stödbevisning, och förklarar att den typen av stödbevisning saknas avseende den nu påstådda våldtäkten. Domstolen anför vidare att målsäganden visserligen har en *hög trovärdighet* men att hon också varit *vag i sin precisering* av brottstid och att det saknas stödbevisning vilket medför att det inte kan anses ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade gjort sig skyldig till våldtäkt. Ansvarsdelen för våldtäkt kom sedermera att ogillas och den tilltalade dömdes till fängelse för grov kvinnofridskränkning.

Domstolen gör en bedömning av kvinnans utsaga, men även av hennes subjektiva uppförande. Domstolen fäster vikt vid kvinnans emotioner och att utsagan har förmedlats med ett upprört tillstånd av tårar. Det är uppenbart att sättet kvinnan har förmedlat sin utsaga tillmätts betydelse. Att målsägandens tidsangivelser ansågs vara detaljfattiga är också något som får anses ha tillmätts betydelse för utsagebedömningen. Domstolen tar upp NJA 1991 s. 83 och konstaterar att det i det målet fanns stödbevisning, något som inte är för handen avseende våldtäkten i förevarande mål. Domstolen använder sig av begreppet stödbevisning men fyller inte ut begreppet med något innehåll och utreder det heller inte närmare, vilket i sig kan anses vara problematiskt. Det torde emellertid stå tämligen klart att begreppet stödbevisning i detta fallet hör samman med bevisning som stödjer målsägandens utsaga på något sätt. Högsta domstolen kommer inte med något klagande när stödbevisning bör krävas eller vilken stödbevisning som är att anses som nödvändig för att nå upp till bevisskravet. Än mer problematiskt är det att rätten lägger denna

avsaknad av stödbevisning till grund för ett avgörande, och kopplar samman stödbevisningen med målsägandens utsaga och trovärdigheten av densamma. I förevarandefall har en avsaknad av stödbevisning till viss del legat till grund för att domstolen skulle ogilla åtalet avseende våldtäkt.

<i>Ord/ kriterier:</i>	sinnesrörelse, detaljer, självupplevd, känslomässigt berörd, vag i sin precisering av brottstid
<i>Trovärdighet:</i>	4
<i>Tillförlitlighet:</i>	0
<i>Domslut:</i>	åtalet ogillades avseende våldtäkt

3.1.6 NJA 2009 s. 447 del I

Bakgrund och omständigheter i målet:

Den tilltalade stod åtalad för våldtäkt mot målsäganden. Efter en kväll på stan hade målsäganden gjort sällskap med den tilltalade till en lägenhet där ytterligare en person, lägenhetsinnehavaren (A.M), låg sovandes. Redan vid anledningen till varför målsäganden vistades i lägenheten går skildringarna isär. Under natten har det skett orala, vaginala och anala samlag i lägenheten. Målsäganden hävdar att dessa varit ofrivilliga och att gärningsmannen använt våld samt även riktat en kniv mot henne strupe för att tilltvinga sig samlag. Gärningsmannen förnekade gärningarna och hävdade för egen del att det inte fanns någon kniv inblandad, och att det rörde sig om frivilligt sexuellt umgänge. Åklagarens ansvarspåstående grundar sig i huvudsak på målsägandens uppgifter.

I sina domskäl hänvisar Högsta domstolen till NJA 1992 s. 446 och konstaterar återigen att det för fällande dom i sexualmål krävs att det är ställt bortom rimligt tvivel att den tilltalade har gjort sig skyldig vad som lagts honom till last. Domstolen gör några generella uttalanden och anför att det inte är tillräckligt att en målsägandens utsaga är mer trovärdig än den tilltalades. Ett åtal är sedermera inte att anse som styrkt genom att målsägandens och den tilldelades utsagor vägs mot varandra och den förstnämndas bedöms väga tyngre. Domstolen konstaterar (likt flertalet av ovan nämnda mål) att det ofta saknas annan bevisning i mål om brottslighet likt förevarande fall, men att detta inte hindrar att bevisningen ändå kan vara tillräcklig för en fällande dom. En huvuduppgift blir därför att bedöma trovärdigheten i målsägandens utsaga menar domstolen. ”*En alltigenom trovärdig utsaga från målsäganden kan i förening med vad som i övrigt har framkommit i målet - t.ex. om målsägandens beteende efter händelsen - vara tillräcklig för en fällande dom. (Jfr bl.a. NJA 1991 s. 83 och NJA 2005 s. 712.)*” Det är här värt att belysa att Högsta domstolen exemplifierar att offrets beteende efter en händelse kan tillmätas betydelse.

I själva bedömningen av trovärdigheten konstaterar rätten att målsägandens skildring innehåller fem kriterier, utsagan bedöms vara *utförlig, levande, detaljerad* och framstår till övervägande delar *sammanhängande* och *följdriktig*. Däremot bedömer domstolen att detta inte gäller ”fullt ut” i den delen där den tilltalade beskylls för att ha använt kniv mot målsäganden. Målsägandens uppgifter avseende vad som har skett under knivsituationen är enligt rätten ”svårförenliga” med vad hon övrigt har berättat i just den delen. För en mer nyanserad analys bör det nämnas att det avseende denna del fanns ett rättsintyg som inte kunde säkra några synliga spår mot halsen där kniven skulle berört målsägande. Som bevisning fanns även ett inspelat SOS-samtal där målsäganden enbart

några minuter efter händelsen larmar och berättar att hon blivit utsatt för en våldtäkt. Domstolen konstaterar att målsäganden under uppspelningen av samtalet låter rädd och förtvivlad, något som vittnesmålet från den polis som höll det inledande förhört även vittnar om.

Vittnesuppgifter fanns också från lägenhetsinnehavaren A.M, som är nära vän till den tilltalade och som befann sig i en annan del av lägenheten under delar av övergreppen. A.M hade dock inte bevittnat någon del av händelsen. A.M:s vittnesuppgifter kom sedermera att tillmätas betydelse för utgången av målet. Rätten konstaterar att målsägandens och A.M:s uppgifter går isär. I domskälen framkommer inte mycket mer än att A.M vittnat om att det är otänkbart att målsäganden varit utsatt för våld eller hot om våld av den tilltalade. Domstolen gör en implicit trovärdighetsbedömning där man konstaterar att A.M:s uppgifter skall bedömas med stor försiktighet då han är nära vän till den tilltalade och att det framkommit uppgifter om att den tilltalade och A.M talade med varandra efter att målsäganden lämnat lägenheten. Domstolen finner även ”att det finns anledning att nämna” att målsäganden inte påkallat hjälp trots att A.M befann sig i närheten. I en samlad bedömning menar rätten att det finns starka skäl för att målsäganden blivit utsatt för sexuella övergrepp den berörda natten, men att det finns tveksamheter kring knivdelen, samt att A.M:s vittnesuppgifter inte kan lämnas helt utan avseende. Det kan därför inte anses vara ställt bortom rimligt tvivel att den tilltalade begått den påstådda våldtäkten.

Beträffande bevisvärderingen är domstolens domskäl mycket kort i just denna del, vilket ge föga ledning för rättstillämpningen. Kardal och Lainpelto beskriver att det refererade målet var efterlängtat då det att inom akademien efterlysts ett prejudikat som behandlar bevisvärdering i sexualmål. Författarna uttrycker ett missnöje över att Högsta domstolen inte ger någon metodrekommendation eller någon metodutveckling i hur man skall värdera utsagor i ord-mot-ord situationer i sina domskäl. Författarna skulle även vilja se ett förtydligande om begreppet stödbekräftelse som domstolen yttrade i NJA 2005 s. 712. Författarna bedömer även att Högsta domstolen hade anledning att yttra sig om begreppen tillförlitlighet och trovärdighet: *“Med tanke på den diskussion som förekommit inom doktrinen om skillnaden mellan trovärdighet och tillförlitlighet är det förvånande att HD inte gör en distinktion mellan dessa begrepp eller åtminstone förklarar vad man menar med ”trovärdighet”.*¹⁷⁵ Vilket ligger i linje med vad som tidigare framkommit inom ramen för denna uppsats.

Domstolen konstaterar att det är en huvuduppgift i målet att bedöma trovärdigheten i målsägandens utsaga, men det finns en brist i hur man skall gå till väga för att bedöma densamma. Likt NJA 1992 s. 446 konstaterat domstolen att det inte räcker att målsäganden är mer trovärdig än den tilltalade för att få till stånd en fällande dom. Däremot gör rätten en precisering där man konstaterat att en *alltigenom trovärdig utsaga* från målsäganden i förening med vad som i övrigt har framkommit i målet kan vara tillräckligt för en fällande dom. Detta verkar således inte vara en höjning av kravet på utsagan utan kan istället tolkas som en precisering av kravet. Vad som karaktäriseras en alltigenom trovärdig utsaga är dessvärre att betrakta som oklart.

Av allt att döma gör domstolen en bedömning om utsagens tillförlitlighet men även en trovärdighetsbedömning. Utsagan konstateras som bekant vara detaljrik, sammanhängande,

¹⁷⁵ Kaldal och Lainpelto (JT/2009/10) s. 95.

utförlig, och följdriktig. Sättet som målsäganden berättar är levande och under SOS-samtalet är kvinnan rädd och förtvivlad vilket ger stöd åt hennes tillstånd efter brottet. Däremot torde det brista i tillförlitligheten i utsagan, och den enda ledning som ges för detta är att rätten konstateras att situationen med knivhotet inte tillerkänns samma stöd som resten av utsagan.

Domstolen gör även en intressant skrivning i domskälen där en trovärdig berättelse kan påverkas av beteendet efter händelsen. Det faktum att kvinnan ringde SOS Alarm och inför tillkallad polis var bedrövad kort efter händelsen kan således påverkat ”positivt” på kvinnans trovärdighet, medan faktumet att kvinnan inte ropat på hjälp när A.M var i ett anslutande rum kan ha underminerat kvinnans trovärdighet. Målsägandens beteende under, men även efter, händelsen har således tillmätts betydelse för bedömningen av hennes trovärdighet. Det är behäftat med stora svårigheter att resonera kring hur ett offer skall eller inte skall bete sig för att uppfattas som trovärdig. Implikationen av domstolens, till synes schablonmässiga resonemang, blir att det faktum att kvinnan var upprörd medför att det blir lättare att bli trodd men även att upplevas som trovärdig.

Högsta domstolens resonemang väcker tankar kring hur bedömningen hade blivit om kvinnan inte hade uppträtt skärrad eller uppträtt avvikande från ”normen” som enligt domstolens antagande om hur verkligheten är beskaffad är att ett våldtäktsoffer är upprörd. Dessa tankar understöds till viss del i den delen av domskälen där domstolen resonerar kring det faktum att kvinnan inte ropade på hjälp, något som domstolen uttrycker att kvinnan borde ha gjort. Kravet på att målsägande skall ropa på hjälp av den sovande lägenhetsinnehavaren som dessutom är vän med den sedermera tilltalade mannen kräver ett visst mått av rationalitet, ett tämligen högt krav på någon som blir utsatt för sexuella övergrepp under knivhot. Domstolen gör således några konstateranden om hur verkligheten generell är, eller bör vara, beskaffad, vilket är problematiskt då målet helt klart är in-casu betonat. Vad som utgör ett normativt beteende för ett offer faller utanför ramen av denna uppsats, men det bör ändå konstateras att Högsta domstolens prejudikat insinuerar att hur en målsägande betar sig, eller rentav borde bete sig, således kan tillmätas en viss betydelse för utsagens trovärdighet i stort samt för utgången i målet specifikt.

<i>Ord/ kriterier:</i>	utförlig, levande, detaljerad, sammanhängande och följdriktig
<i>Trovärdighet:</i>	3
<i>Tillförlitlighet:</i>	0
<i>Domslut:</i>	åtalet ogillades

3.1.7 NJA 2010 s. 671

Detta rättsfall utgör ett undantag från den avgränsning som uppsatsen stipulerar om att utsageanalysen enbart behandlar mål där målsäganden är över femton år. Målsäganden är dock arton år när målet kommer upp till prövning och denne hörs under huvudförhandling. Prejudikatet är betydelsefullt och används flitigt i underrätterna även i så kallade ”vuxenmål” då Högsta domstolen gör uttalanden av mer generell karaktär.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Sautorius och Diesen (2014) s. 127 samt s. 186.

Bakgrund och omständigheter i målet:

En far stod åtalad för att under upprepade tillfällen förgripit sig på sin son som under tiden för gärningarna var mellan tolv–femton år. Fadern stor även åtalad för grov fridskränkning av sonen. Den tilltalade förnekade att några sexuella övergrepp överhuvudtaget hade ägt rum. Den huvudsakliga bevisningen i målet utgjordes av parternas utsagor.

Domstolen refererar i punkten 7 till NJA 2009 s. 447 del I och II, och konstatera att en trovärdig utsaga från en trovärdig målsägande i förening med vad som i övrigt förekommit i målet kan vara tillräckligt för en fällande dom. När det kommer till själva bedömningen av utsagan uttalar Högsta domstolen det som många har eftersökt, ett uttalande av generell karaktär om hur själva utsagebedömningen kan gå till. Domstolen yttrar följande:

”Vid bedömningen av utsagan finns det ofta anledning att lägga vikt främst vid sådana faktorer som avser innehållet i berättelsen som sådan, exempelvis i vad mån den är klar, lång, levande, logisk, rik på detaljer, påvisat sanningsenlig i viktiga enskildheter samt fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, konstansbrister, dåligt sammanhang eller tvekan i avgörande delar. Däremot ställer det sig många gånger svårt att bedöma utsagan med ledning av det allmänna intryck som målsäganden ger eller av icke-verbala faktorer i övrigt.”¹⁷⁷

I doktrin har rättsfallet, på grund av Högsta domstolens generella yttrande, ansetts tillhöra de NJA-fall som är av högst prejudikatvärde.¹⁷⁸ Tidigare refererade rättsfall är mer kasuistiska till sin natur. I förvarande fall manifesterar domstolen, ratio decidendi, vissa ”kriterier” av mer generell karaktär som kan vara av vikt vid utsagebedömningar. Flera av dessa kriterier har domstolen haft i tidigare domskäl men den huvudsakliga skillnaden blir att fokus riktas på motsättningar i utsagan, ändringar, tvekan och svårförklarliga moment. Det går även att skönja en förflyttning ifrån bedömningar om utsagepersonens intryck och icke-verbala faktorer, då domstolen ringar in svårigheter att bedöma utsagan med ledning av dessa. Icke-verbala faktorer och intryck är ofta kopplade till det som beskrivits som trovärdighet, och domstolen tar på så sätt ett steg bort från att det är trovärdigheten som skall bedömas och lutar sig mer på utsagan och själva berättandet (tillförlitligheten).

Referenten i målet, JustR Lambertz, tillade för egen del att bedömningen av trovärdigheten i målsägandens utsaga är central för prövningen av skuldfrågan. Lambertz gör en distinktion mellan begreppen trovärdighet och tillförlitlighet och anför att det faktum att en person är trovärdig inte innebär att dennes utsaga och uppgifterna däri är tillförlitliga. Lambertz tar även upp den beteendevetenskapliga forskningen och anför att det inom juridiken ofta görs felaktiga antaganden om vad som är relevant för bedömningen om någons trovärdighet. Justitierådet utvecklar resonemanget om de icke-verbala faktorer som manifesteras i domskälen och anför vidare: *”Särskilt svårt är det att bedöma trovärdigheten utifrån exempelvis det allmänna intryck som målsäganden ger eller av icke-verbala faktorer i övrigt, såsom grad av nervositet eller säkerhet, benägenhet att fästa eller slå ner blicken, röstläge, emotionella reaktioner, gester eller rörelsemönster. Som sägs i domen har man normalt anledning att lägga större vikt vid faktorer som avser innehållet i berättelsen som sådan.”¹⁷⁹* En fråga som uppkommer är varför inte ledamöterna i sin helhet ställde sig bakom Lambertz tillägg, framförallt i uppdelningen och

¹⁷⁷ NJA 2010 s. 671 punkten 8.

¹⁷⁸ Sautorius och Diesen (2014) s. 186 f.

¹⁷⁹ NJA 2010 s. 671 Lambertz tillägg för egen del punkten 1.

definitionen mellan trovärdighet och tillförlitlighet, då det är just ett sådant uttalande från högsta instans som efterfrågats. Denna fråga är och förblir obesvarad. Om de andra ledamöterna opponerar sig mot det som sägs i tillägget, eller inte alls har tagit ställning till innehållet i det, går inte att veta. Prejudikatvärdet finns dock bara i Högsta domstolens avgörande och det går som bekant inte genom ett tillägg att ändra eller utvidga prejudikatet.¹⁸⁰ Prejudikatet påverkas således inte av tillägget, men är ändå av intresse för diskussionen om begreppen och dess innebörd.

<i>Ord/ kriterier:</i>	Klar, lång, levande, logisk, rik på detaljer, påvisat sanningsenlig i viktiga enskildheter, fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, konstansbrister, dåligt sammanhang eller tvekan i avgörande delar.
<i>Trovärdighet:</i>	2
<i>Tillförlitlighet:</i>	0
<i>Domslut:</i>	åtalet ogillades

¹⁸⁰ Calissendorff m.fl., Tillägg till Högsta domstolens avgöranden, samt något om skiljaktigheter, SvJT (2012) s. 317.

4 Rättspsykologisk forskning om bevisvärdering

4.1 Rättspsykologi och dess förhållande till juridiken

I kapitel 2 och 3 presenteras en rättslig inventering samt en analys om hur bevisvärdering framställs inomrättsligt, men även hur Högsta domstolen låter bevisvärdering i utsagemål komma till uttryck i domskälen. I denna del av uppsatsen företas ett komparativt inslag där det utreds hur rättspsykologin betraktar det juridiska fenomenet bevisvärdering av utsagor. Vidare sker även en granskning om hur Högsta domstolens kriterier står sig i en rättspsykologisk kontext och vilka faktorer som kan påverka en utsagas tillförlitlighet och trovärdighet.

Rättspsykologi handlar inom ramen för förevarande uppsatsen om den vetenskapliga forskning inom psykologin som behandlar rättsväsendet i allmänhet och bevisvärdering av utsagor i synnerhet. Rättspsykologin har således till huvudsaklig uppgift att forska fram, samt omsätta, psykologisk kunskap med inriktning och relevans för rättsväsendet i stort. Rättspsykologi kan även ses som ett paraplybegrepp som innefattar flera underkategorier som exempelvis vittnespsykologi och utredningspsykologi.¹⁸¹ Rättspsykologi brukar definieras enligt två huvudsakliga inriktningar. Den första inriktningen berör människan som kommer i kontakt eller befinner sig i rättssystemet, exempelvis målsägande, den tilltalade och domstolens ledamöter. Den andra inriktningen utgörs av att man använder psykologisk kunskap på rättsliga fenomen och sammanhang.¹⁸² Rättspsykologin tillhör den förgrening inom psykologin som självständigt växer snabbast. Den rättspsykologiska utvecklingen började redan under 1800-talet men det är under de senaste tjugo åren som de absolut flesta forskningsrapporterna och böckerna har skapats.¹⁸³ Rättspsykologins forskare anser att denna del av det psykologiska fältet är av intresse i rättsprocessens alla led och anser att den straffrättsliga processen kan göras mer rättssäker och effektiv med hjälp av rättspsykologin.¹⁸⁴

Granhag och Christiansson menar att många jurister inom rättsväsendet genom sitt yrkesliv har tillägnat sig en höggradig rättspsykologisk kompetens och förståelse för ämnet. Dessvärre går det även att skönja olika attitydproblem som kan relateras till att jurister anser att det är tillräckligt att lära genom sin yrkesroll, den rättspsykologiska vetenskapen faller således i skymundan. Lite krasst uttrycks detta som att det inte utgör någon nödvändighet att sätta sig in i den rättspsykologiska vetenskapen då yrkesverksamma jurister, åklagare och domare på ett enklare sätt kan tillägna sig denna kunskap genom att just utföra sitt yrke och använda en nypa sunt förnuft.¹⁸⁵ Författarna förmodar att denna ignorans till viss del kan förklaras genom de sätt som rättspsykologiska forskningsresultat skall förstås och tolkas. Psykologins resultatredovisning är ofta uppbyggd på avancerade sammanställning av data genom statistiska resultat, vilket kan vara svårt att ta till sig samt översätta till sitt eget yrkesverksamma liv. Författarna beskriver att det i vissa fall finns en

¹⁸¹ Granhag och Christiansson (2008) s. 17 samt s. 20.

¹⁸² Granhag och Christiansson (2008) s. 16.

¹⁸³ Granhag och Christiansson (2008) s. 19.

¹⁸⁴ Granhag och Christiansson (2008) s. 20. Begreppen rättssäkerhet och effektivitet definieras inte av författarna varpå det är svårt att direkt förstå på vilket sätt rättspsykologin kan bidra till en förbättring av begreppen.

¹⁸⁵ Granhag och Christiansson (2008) s. 20.

höggradig kompetens om psykologiska aspekter inom den rättskipande makten, men att det i kontrast till detta även går att skönja en ovilja som bottnar i en negativ attityd mot rättspsykologin som hjälpvetenskap åt juridiken.¹⁸⁶ Rätten är inte bunden av andra vetenskaper men har vid flertalet fall diskuterat beteendevetenskapen betydelse för bevisvärdering av utsagor.¹⁸⁷

Mellqvist antar ett juridiskt perspektiv på rättspsykologin i sin artikel i SvJT och menar att idén om en breddad kunskap om det rättspsykologiska fältet genom exempelvis psykologisk kunskap och psykologiskt sakkunniga aldrig fått någon reell "luft under vingarna" i den juridiska sfären.¹⁸⁸ Vidare anser författaren att rättens förhållande till rättspsykologin under 1980-talet kom att präglas av psykologiska misstag, strider och diskussioner mellan olika delar av rättspsykologin och att dessa konflikter var ett led till att idén att tillföra domstolarna extern kompetens dog ut. Vittnespsykologin kom i samband med detta i "vanrykte" som författaren uttrycker det.¹⁸⁹ Mellqvist anser att det är synd att debattklimatet och händelser under 1980-talet skall skymma information som kan vara värdefull för rätten och framförallt dömandet idag. Mellqvist är som rättsvetenskapsman, och praktiserande domare en intressant röst i den aktuella diskussionen. Författaren tillerkänner den psykologiska forskningen relevans, men uttrycker att det är svårt att få en överblick över den. En av anledningarna därtill är att det enligt författaren finns en viss splittring inom det psykologiska fältet samt en mängd olika specialinriktningar vilket gör materialet svårhanterat.¹⁹⁰ Mellqvist beskriver med egna ord det som Granhag och Christiansson skildrar, att det kan vara svårt att tillgängliggöra sig den relevanta information som finns.

En annan betraktelse, med influenser från systemteoretiska håll, kan illustrera det Mellqvist beskriver, att rätten är ett system som är normativt slutet men kognitivt öppet.¹⁹¹ Rätten är på så sätt öppen för information, men kan bara bearbeta den utifrån sina egna normer. Information från beteendevetenskapen sorteras in efter vad som är "rättsligt relevant" och resten sorteras bort. Detta på grund av att systemet inte kan hantera annan information än den rättsligt relevanta. Mellqvist nämner 1980-talets kritik mot vittnespsykologin och konstaterar att psykologin hamnade i ett "vanrykte", vilket i förlängningen kan vara en anledning till att rätten som ett autonomt system sorterat bort rättspsykologisk information som icke relevant. Över trettio år senare är det dock okontroversiellt att påstå att rättspsykologin har kommit en bit på vägen, och är den snabbast växande förgreningen inom psykologin. Att rätten som ett system då normativt utesluter psykologin på grund av gammal hävd, är därför problematiskt. Tillerkänns rättspsykologin som av viss relevans för rätten som ett system finns det säkerligen viktiga lärdomar att dra av vetenskapen. Poängen är att kunskapen finns tillgänglig, det handlar mer om rättens möjlighet, och även vilja att tillgängliggöra sig av densamma.

¹⁸⁶ Granhag och Christiansson (2008) s. 21.

¹⁸⁷ Jämför t.ex. Lena Schelins avhandling "Bevisvärdering i brottmål" (2006).

¹⁸⁸ Mellqvist, (SvJT/2013) s. 759.

¹⁸⁹ Mellqvist, (SvJT/2013) s.759. Jfr även mer utförlig kritik mot minnespsykologiska teorier artikel i SvJT 2011 av Sjöberg, Rickard, Kritiska synpunkter på vissa minnespsykologiska teoriers användning inom svenskt rättsväsende.

¹⁹⁰ Mellqvist (SvJT/2013) s. 759.

¹⁹¹ Teubner, Gunther, Law as an Autopoietic System (1993) s. 36 f.

4.2 Rättspsykologiskt perspektiv på bevisvärdering

När rättspsykologin behandlar bevisvärdering anser forskare att det är uppenbart att juridiken, och framför allt det rättsliga beslutsfattandet, har något att lära av rättspsykologin.¹⁹² Internationellt sett är juridiskt beslutsfattande och bevisvärdering föremål för omfattande rättspsykologisk forskning. I Sverige är dock området mer eftersatt.¹⁹³

4.2.1 Bevisvärdering som ett sanningssökande, lögn som en antonym

Att kunna avslöja en lögn är givetvis något eftersträvansvärt och skulle ha grundläggande betydelse för juridiken och framförallt den rättskipande verksamheten. Då bevisvärdering inomrättsligt beskrivs som ett sanningssökande är det av intresse att närma sig sanningens antonym – lögnen. Rätten som en sanningssökare gör anspråk, eller åtminstone strävar, efter sanning. Detta sker dock utan att rätten närmar sig sanningens motpol. Det är därför av stor vikt att definiera vad som utgör en lögn, vilket inte är helt okontroversiellt. Den numera rådande rättspsykologiska definitionen av lögn utgörs av att en person medvetet försöker undanhålla, förvränga, eller fabricera väsentlig information.¹⁹⁴ För att något skall utgöra en lögn skall det således handla om en medvetenhet om att utsagepersonen vilseleder åhöraren. En lögn kan uppkomma på i huvudsak tre olika sätt: genom att personen medvetet säger att denna inte minns något, att personen utgår från en sann berättelse och sen ändra denna. Det sista alternativet utgörs av att personen från första början fabulerar ihop en ny skildring.¹⁹⁵

4.2.2 Människors förmåga att upptäcka lögn

Omfattande studier har gjorts för att utvärdera hur bra människor är på att upptäcka lögn. Utfallet av 300 olika studier visat att människor kan skilja lögn från sanning i cirka 54 procent av fallen. Detta är att jämföra med ”the level of chance” där en ren gissning medfört ett 50 procentigt utfall.¹⁹⁶ Människors förmåga att urskilja hurvida en utsaga är sanningsenlig eller falsk ligger följaktligen några få procent över slumpen.

Betydande forskning om människors förmåga att särskilja lögn från sanning har även gjorts inom rättsväsendet där poliser, domare och åklagare varit föremål för vetenskapliga studier. Det är rimligt att förvänta sig att personer som har utsagebedömning som en arbetsuppgift är bättre än lekmän på att bedöma trovärdigheten och tillförlitligheten i en utsaga. Resultatet visade sig dock vara likartat med lekmännens. Praktiker inom rättslivet låg på en korrekthetsgrad mellan 45 och 60 procent, till skillnad från lekmännens 54 procent.¹⁹⁷ De rättsliga aktörerna i studierna var således inte bättre än andra på att bedöma sanning från lögn. Värt att poängtera är att aktörer inom rättsväsendet skattade sina bedömningar betydligt högre, och var mer säkra på sin bedömning än

¹⁹² Granhag och Christiansson (2008) s. 407.

¹⁹³ Granhag och Christiansson (2008) s. 407. Se även Granhag, Pär Anders (red.) m.fl., *Forensic psychology in context: Nordic and international approaches* (2010) s. 191.

¹⁹⁴ Granhag och Christiansson (2008) s. 378 f.

¹⁹⁵ Granhag och Christiansson (2008) s. 379.

¹⁹⁶ Granhag och Christiansson (2008) s. 381 och Granhag m.fl. (2010) s. 265.

¹⁹⁷ Granhag och Christiansson (2008) s. 380 f.

lekmännen, trots att bedömningarna inte var att betrakta som mer korrekta.¹⁹⁸ Resultatet indikerar på att det i högre grad finns en tilltro till den egna förmågan att bedöma sanning från lögn hos rättsliga aktörer än hos lekmän.

4.3 Metoder och modeller för bevisvärdering

Inom psykologin sker en likartad uppdelning mellan två huvudkategorier av bevisvärderingsmetoder likt den som manifesteras i kapitel 2.4. Den första metoden utgörs av mer matematiska och sannolikhetsbaserade modeller och den andra utgörs av en grupp av psykologiska (kognitiva) metoder.¹⁹⁹ Nedan presenteras huruvida dessa metoder har stöd i den rättspsykologiska forskningen.

4.3.1 Sannolikhetsbaserade metoder

Det finns olika sannolikhetsbaserade modeller. Några utgörs av exempelvis frekvensteorier, värde- och temametoden. Gemensamt för dessa är att modellerna bygger på olika sannolikhetskalkyler, där en viss sannolikhetssats sedan vägs ihop genom en formel där den tilltalades skuld kan redovisas genom ett värde. Skarp kritik har riktats mot dessa logiska metoder bland annat för att de bygger på grundtanken att man kan sätta en etikett med en viss sannolikhet på ett bevis. Domstolens möjlighet att avgöra denna sannolikhet beskrivs inom rättspsykologin som en nästintill omöjlig uppgift.²⁰⁰ Problemen med sannolikhetsbaserade metoder grundas även på att det i stort sett aldrig finns någon empiriskt förankrad mall som rätten kan falla tillbaka på.²⁰¹ En komplikation av ovan sagda blir följaktligen att rätten, på grund av avsaknaden av en empirisk mall, är nödgad att via olika antaganden konstruera och arbeta med hypotetiska frekvenser. Rättspsykologisk forskning har dessutom påvisat att människor är mycket dåliga på att kombinera olika sannolikheter på det sätt som de sannolikhetsbaserade modellerna föreskriver.²⁰²

Enligt den beteendevetenskapliga forskningen är det lite som talar för att bevisvärdering av utsagor går till på det föreskrivande och mekaniska sätt som de sannolikhetsbaserade modellerna beskriver. Även inom den rättsvetenskapliga doktrinen, som ovan påtalats, förs diskussionen om att sannolikhetsbaserade teorier spelat ut sin rätt. Istället har kognitiva bevisvärderingsmetoder blivit vanligare och används idag i större utsträckning.²⁰³ Med detta sagt är det varken inom rättspsykologin eller inom den juridiska doktrinen sagt att dessa sannolikhetsbaserade metoder är helt utan värde för rätten. Tvärtom erkänner vissa forskare inom rättspsykologin att dessa metoder mycket väl kan användas som ett delverktyg för rätten att systematisera och strukturera sin bevisvärdering.²⁰⁴

¹⁹⁸ Granhag och Christiansson (2008) s. 382.

¹⁹⁹ Granhag och Christiansson (2008) s. 407.

²⁰⁰ Granhag och Christiansson (2008) s. 407 f.

²⁰¹ Granhag m.fl. (2010) s. 192.

²⁰² Granhag och Christiansson (2008) s. 408.

²⁰³ Se kapitel 2.4.1.

²⁰⁴ Granhag och Christiansson (2008) s. 408.

4.3.2 Kognitiva modeller för bevisvärdering

En rimlig slutsats, och något som stöds av utsageanalysen i kapitel 3, är att rätten har blivit mer öppen för en ”mjukare” och psykologiskt baserad bevisvärdering, då det inte finns något resonemang kring sannolikhetsbaserade inslag i de 7 behandlade målen. Något som givetvis välkomnas inom den rättspsykologiska diskursen. Gemensamt för kognitiva modeller är att det finns en strävan mot att försöka precisera de psykologiska funktioner och mekanismer som är verksamma under värderingen av en utsaga.²⁰⁵ Skillnaden mellan de kognitiva modellerna och den mer sannolikhetsbaserade är att den förstnämnda gör anspråk på att säga något om hur bevisvärdering i domstol faktiskt går till och är därför beskrivande, och den sistnämnda säger något om hur bevisvärdering bör gå till vilket medför att metoden blir föreskrivande till sin utformning.²⁰⁶

4.3.3 Berättelsemodellen

Under senare delen av 1980-talet presenterade Pennington och Hastie en mer utvecklad psykologisk modell för bevisvärdering som kom att benämnas ”story modell” med den svenska översättningen ”berättelsemodellen”.²⁰⁷ Berättelsemodellen har sedermera titulerats som den mest sofistikerade kognitiva modellen inom området.²⁰⁸ Modellen finns även omnämnd i den juridiska doktrinen och har där funnits vara av värde för rättsvetenskapliga forskare. Enligt Lainpelto har berättelsemodellen nått en viss kollektiv acceptans inom rättsvetenskapen.²⁰⁹ Nedan följer en förenklad beskrivning av berättelsemodellen och dess tre huvudsakliga informationskällor som används för att utvärdera en utsaga eller berättelse.

Utgångspunkten i modellen är den psykologiska kunskap som finns om hur människor går tillväga då vi tar del av komplicerad information. Med komplicerad information åsyftas information som kräver en ”mental representation”, kognitiv ansträngning och sedermera någon form av organisation för att bli begriplig. Ett tydligt exempel vad som kan utgöra komplicerad information är exempelvis processens olika bevis och dess bevistema. Om informationen utgörs av flera olika delar finns det i människan en naturlig, men också stark, strävan efter att försöka förstå hur saker och ting ”hänger ihop”. För att skapa förståelse skapar vi därför en berättelse för oss själva.²¹⁰

Modellen har sin grund i att åklagarens gärningsbeskrivning och dennes bevisning i form av målsägandens utsaga utgör egen berättelse. Försvarets talan utgör i sin tur en egen berättelse, vilken i praktiken utgörs av en annan och alternativ berättelse än åklagaren och målsägandens. Domstolens roll blir att ta ställning till huruvida åklagarens berättelse är bevisad.²¹¹ Med begreppet berättelse är det möjligt att läsaren låter sig invaggas i en känsla av att det är något fiktivt som

²⁰⁵ Granhag och Christiansson (2008) s. 409.

²⁰⁶ Granhag och Christiansson (2008) s. 408 f.

²⁰⁷ Pennington, Nancy, Hastie, Reid, Practical Implications of Psychological Research on Juror and Jury Decision Making, I: Personality and Social Psychology Bulletin, 16:1 (1990) s. 94.

²⁰⁸ Granhag och Christiansson (2008) s. 409.

²⁰⁹ Lainpelto (2012) s. 123. Se även Diesen (2015) s. 32 f där författaren utvecklar berättelsemodellen i en juridisk kontext och beskriver modellen som en intuitiv metod men inte som ett metodologiskt verktyg. Berättelsemetoden har även kommit att kallas en ”narrativ metod”.

²¹⁰ Granhag och Christiansson (2008) s. 409.

²¹¹ Granhag och Christiansson (2008) s. 410.

åsyftas, detta är dock att betrakta som felaktigt. Begreppet berättelse skall istället förstås och tolkas som något neutralt och beskrivs inom den juridiska doktrinen som ”[...]en beskrivning med en berättelsestruktur, där det som beskrivs är ett faktiskt eller icke faktiskt händelseförlopp.”²¹²

Forskningen har i hög grad kretsat kring hur rättens ledamöter utvärderar de berättelser som presenteras inför dem, men även hur rättens ledamöter själva skapar berättelser utifrån parternas utsagor.²¹³ I denna forskning har man kunnat utröna tre kunskaps- och intressefaktorer som är av särskild relevans för domstolens utvärdering av berättelser. Den första utgörs av de bevis som presenteras inför rätten, den andra intressefaktorn är domstolens ledamöters personliga erfarenheter och kunskap²¹⁴. Den tredje faktorn är de kriterier som karakteriserar en övertygande berättelse.

1. Bevisen i målet

De bevis som presenteras i målet bildar i sällsynta fall en egen självständig berättelse, men påfallande ofta finns det omständigheter som talar i motsatt riktning eller andra bevis som medför att det uppstår luckor eller motsättningar i berättelsen. Detta är typiskt för ord-mot-ord mål. Dessa luckor medför att domstolen på egen hand, ofta helt omedvetet, antar en aktiv roll i konstruerandet av berättelser.²¹⁵ Luckor som uppfattas som uppenbara kommer med stor sannolikhet innebära att berättelsen i sin helhet undermineras eller påverkas negativt. Är luckorna mindre uppenbara har människor generellt inga problem med att lösa dessa genom att dra slutsatser om vad som ”troligtvis” har hänt eller bygga berättelsen på antaganden om hur verkligheten är konstruerad. Fenomenet är något människor i stor utsträckning gör i sitt vardagliga liv då vi genom vårt minne, eller med vetskap om liknande situationer, drar slutsatser (scripts) om hur något vanligtvis brukar gå till.²¹⁶

I en amerikansk studie lät forskarna en större mängd jurymedlemmar ta del av en filmatisering av en autentisk rättegång, där jurymedlemmarna skulle komma fram till huruvida ett brott hade begåtts och sedermera presentera detta i en dom.²¹⁷ Resultatet visade att jurymedlemmarna kom fram till en mängd olika gärningar och slutsatser om vad som hade inträffat. Detta är i sig inte speciellt förvånande med tanke på att det rör sig om juridiskt oskolade individer. Det som istället tilldrog sig forskarnas intresse var hur deltagarna valt att motiverat sin ”dom”. Resultatet visade att deltagarna valt att konstruera sin dom så att den egna berättelsen systematiskt relaterade till den gärning/slutsats som just den specifika deltagaren förespråkade. Deltagarna hade i sina berättelser dragit helt olika slutsatser kring vad de inblandade parterna på filmen hade känt, tänkt och tyckt. Testresultatet visade att cirka 45 procent av de slutsatser som deltagarna grundat sin dom på inte framgick av filmen, utan dessa slutsatser var helt baserade på personernas egna tankar och föreställningar.²¹⁸ Deltagarna hade således skapat sig en egen berättelse om vad som inträffat på

²¹² Ekelöf m.fl. (2009) s. 165.

²¹³ Granhag och Christiansson (2008) s. 410.

²¹⁴ Jfr det juridiska begreppet erfarenhetsatser.

²¹⁵ Granhag och Christiansson (2008) s. 410.

²¹⁶ Granhag och Christiansson (2008) s. 410.

²¹⁷ Pennington och Hastie, Evidence evaluation in complex decision making, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (1986) s. 242-258.

²¹⁸ Pennington och Hastie (1986) s. 242 f.

filmen. Penningtons och Hasties studie belyser att subjektiva komponenter påverkar och spelar en viktig roll vid den egna konstruktionen av en berättelse. Studien visar även på ett av berättelsemodellens antaganden: att bevisen enbart får ett värde om dessa ses i en sammanhängande berättelse. Denna berättelse kan i sin tur, som testat visar, till stor del vara skapad av subjektiva komponenter och riskerar dessvärre att i stora delar vara baserad på felaktig information.²¹⁹

Pennington och Hastie visade i en senare studie att det är svårare att konstruera en historia när bevisningen presenteras i icke kronologisk ordning. När åklagarens bevisning presenterades i en icke kronologisk ordning meddelade cirka 30 procent en fällande dom. Detta skall jämföras med tillfällena då åklagarens bevisning presenterades i kronologisk ordning men försvararens bevisning i icke kronologisk ordning då fällandefrekvensen var 78 procent.²²⁰ Vid bevisvärdering av utsagor visar undersökningen att den första utsagan som läggs fram inför rätten tillmäts mest vikt och störst betydelse. Om det senare under processen kommer en ny utsaga som motsäger den första visade undersökningen att deltagarna valde att helt ignorera det senare vittnesmålet, eller så omtolkades utsagan för att bättre passa in i den egna berättelsen. Varje bevis i målet kom sålunda att få en olikartad betydelse i berättelsen beroende på dess kronologiska ordning och slutbedömningen kom därefter att vila på ett totalintryck av berättelsen.²²¹ Studien talar starkt för att det är av betydelse i vilken ordning utsagorna framställs inför åhörarna.

Givetvis skall denna undersökning värderas med försiktighet då den är gjord i ett annat land och utförd i ett helt annat rättssystem. Den kan ändå vara av intresse då nämndemannasystemet är ett viktigt inslag i det svenska straffrättssystemet. Om människor i sin egen utformning av den egna berättelsen kan konstruera nästan hälften av sin värdering på egna icke uttalade omständigheter är det föga förvånande att ett och samma bevisunderlag i olika nivåer av den rättskipande makten kan nå fundamentalt olika slutsatser, och således olika domslut.²²² En sak kan med tydlighet konstateras, undersökningen visar att människor generellt sett har en stark tendens att gå bortom den information som är för handen, eller med andra ord, genom sin egen konstruerade berättelse försöka bekräfta den redan egna inslagna vägen/ståndpunkten. I vilket skede av processen utsagorna presenteras är också av betydelse för hur åhöraren strukturerar sin egen ”berättelse”. Berättelsemodellen styrker därför att en objektiv bevisvärdering fri från subjektiva element är mycket svår att uppnå. En viss vetskap om hur bevisvärderingen går till ur ett beteendevetenskapligt perspektiv kan däremot borga vägen för att utsageåhöraren kan förekomma sig själv. Detta är av naturliga skäl mycket svårt att göra, men en viss medvetenhet och kunskap om de processer som leder fram till en värdering, en berättelse eller ett beslut, kan aldrig vara fel ur en processrättslig synvinkel.

²¹⁹ Granhag och Christiansson (2008) s. 410.

²²⁰ Pennington, Nancy, Hastie, Reid, Explanation-Based Decision Making – Effects of Memory Structure on Judgement, I: Journal of Experimental Psychology, 14:3, (1988) s. 521 f.

²²¹ Granhag och Christiansson (2008) s. 411.

²²² I denna del av uppsatsen åsyftas inte polycentrismbegreppet och diskussionen om rättskällors olika betydelse i de olika instanserna.

2. Erfarenhetssatser

Den andra informationskällan som är av relevans för konstruktionen och utvärdering av berättelsen är erfarenhetssatser.²²³ Vid domarens konstruktion av sin berättelse är det inte bara de framlagda bevisen som har betydelse utan även dennes erfarenhetssatser i form av personliga erfarenheter eller kunskaper.²²⁴ En av berättelsemodellens hypoteser är att olika bevis endast kan tillmätas betydelse om det går att finna stöd för beviset i en generell regel eller erfarenhetssats. Kortfattat beskrivs detta på följande sätt: ”Om ett bevis förankras i en säker (dvs. en empiriskt väl underbyggd) regel, så bidrar detta positivt till bevisvärderingens säkerhet, men om det förankras i en osäker (dvs. empiriskt tveksam) regel, så bidrar detta negativt.”²²⁵ Detta vållar sällan problem vid teknisk bevisning av DNA-typ då Nationellt forensiskt centrum har utfört tester som typiskt anses som en ”säker” källa. En muntlig utsaga kan däremot vålla större problem och anses extra problematiska enligt modellen. Några exempel som ges på tveksamma förankringsregler är exempelvis att poliser skulle vara bättre vittnen än andra eller att en utsaga är mer trovärdig om utsagepersonen berättar samma sak vid flera tillfällen.²²⁶ I den inomrättsliga framställningen har det konstaterats att rättens ledamöter använder sig av erfarenhetssatser när dessa utövar sin bevisvärdering. Det som kan verka förvånande är att beviset enbart tillmäts värde om dessa kan förankras i just en erfarenhetssats och framförallt då med utsagor i åsytande, som inom den juridiska doktrinen och inom den beteendevetenskapen anses vara extra problematiska.

3. Kriterieanalys för en övertygande berättelse

Omfattande rättspsykologisk forskning har gjorts om vad det är som karaktäriserar en övertygande berättelse. Bennet och Fieldman utförde en studie där åhörare fick lyssna på en fabricerad och en sann utsaga och sen försöka avgöra vilken som var den sanna.²²⁷ Resultatet visade att åhörarna gissade fel i lika stor utsträckning som dessa gissade rätt. Av intresse för berättelsemodellen var att de berättelser som uttrycktes som sanna av åhörarna, korrekt eller inte, alla bar gemensamma drag. Dessa drag saknades i sin tur i de berättelser som bedömdes som fabricerade. De drag som ansågs vara av värde för en sann berättelse var att det ansågs lätt att förstå den centrala handlingen i berättelsen samt att det fanns ett sammanhang som gav förklaringar till varför inblandade parter betedde sig som det gjorde i berättelsen.²²⁸ Med detta sagt är det viktigt att observera att människor generellt sätt är dåliga på att bedöma vad som är en fabricerad eller sann berättelse. Det är även av värde att hålla isär vad som utgör en övertygande berättelse och vad som utgör en tillförlitlig berättelse.²²⁹

Berättelsemodellen skall slutligen ses i ljuset av det som den initialt presenterades som: en modell för hur bevisvärdering faktiskt går till och är följaktligen att betrakta som en deskriptiv modell. Modellen kan därför ses som ett verktyg för att analysera och kartlägga juridiskt beslutsfattande. Processens parter har sina respektive berättelser, men även rättens ledamöter konstruerar en egen berättelse som senare ligger till grund för bevisvärderingen. Enligt berättelsemodellen har de

²²³ Granhag och Christiansson (2008) s. 412.

²²⁴ Ekelöf m.fl. (2009) s. 165.

²²⁵ Granhag och Christiansson (2008) s. 412.

²²⁶ Granhag och Christiansson (2008) s. 412.

²²⁷ Bennet, W.L. och Feldman, M.S, *Reconstructing reality in the courtroom* (1981) s. 168 f.

²²⁸ Granhag och Christiansson (2008) s. 412.

²²⁹ Granhag och Christiansson (2008) s. 413.

framlagda bevisen inte någon självständig mening, utan bevisen ses i relation till en viss berättelse och är därför att betrakta som kontextbaserad. Berättelserna värderas således på grundval av dess kvalitet som berättelse i sig samt dess sammanhang med de övriga bevisen i målet. En övertygande berättelse behöver inte vara sann och inte heller framstår en sann berättelse alltid som övertygande.²³⁰

4.4 Alternativa bevisvärderingsmetoder

Rättspsykologin menar att människor generellt är dåliga på att upptäcka lögnen och att det inte bör läggas vikt vid hur utsagepersonen förtäljer sin utsaga utan att man istället bör granska innehållet i utsagan.²³¹ I det följande kommer därför en framställning av två av de mest omskrivna och utvärderade rättspsykologiska metoderna som används för utsageanalys. Dessa metoder kan således ses som alternativa bevisvärderingsmetoder.

4.4.1 *Statement validity assessment*

Statement validity assessment (SVA) används sedan 1950-talet i tyska domstolar som ett hjälpmedel för utsagebedömningar. SVA medför att det är tillförlitligheten och innehållet i en utsaga som skall bedömas. Det sker således en brytning från bedömningen om en persons beteende vid lämnandet av utsagan (trovärdigheten). Grundbulten i SVA är att det finns kvalitativa skillnader mellan utsagor som är självupplevda och fabricerade/fantiserade.²³² Bedömningen delas i sin tur in i fyra olika faser:²³³

1. **Inledande faktainsamling från förundersökningen:** I detta ingår uppgifter om parternas inbördes relationer, händelsen samt andra relevanta omständigheter.
2. **Intervju:** I denna del är det viktigt att utsagepersonen får berätta fritt om händelsen och dennes känslor om densamma.
3. **Kriterieanalys:** Intervjun granskas och jämförs sedermera med hjälp av 19 kriterier, criteria-based content analysis (CBCA)²³⁴
4. **Utvärdering:** Resultatet jämförs sedan och analyseras i ljuset av andra faktorer som kan ha präglat eller påverkat utsagan. Kortfattat är dessa faktorer sådant som kan peka på att utsagan uppstått på andra sätt än vad som är självupplevt.²³⁵

Sammanfattningsvis har studier påvisat att SVA kan identifiera cirka 70 procent av de sanna och falska utsagorna. Detta är en klar förbättring mot de 54 procent som tidigare redovisats. Det finns

²³⁰ Granhag och Christiansson (2008) s.413.

²³¹ Granhag och Christiansson (2008) s. 378 f.

²³² Granhag m.fl. (2010) s. 266.

²³³ Granhag och Christiansson (2008) s. 383. Fenomenet kallas även "Undeutsch hypotesen".

²³⁴ Den svenska psykologen Arne Trankell utvecklade under 50-talet ett liknande utsagebaserat kriteriesystem "Formell strukturanalys" som till viss del kan skönjas i Högsta domstolens praxis.

²³⁵ Granhag och Christiansson (2008) s. 383 ff.

dock en viss kritik mot metoden som exempelvis att det behövs omfattande träning för att behärska analysverktyget samt att verktyget är trubbigt samt känsligt för ålderskillnader, framförallt i barns utsagor.²³⁶

4.4.2 Reality monitoring

Reality monitoring (RM) syftar på vår förmåga att hålla isär minnen av vad som är verkligt och vad som är föreställt. Forskningen på området fokuserar på samspelet mellan minnets delsystem.²³⁷ Distinktionen sker mellan de *perceptuella delsystemen*: det vi hör, ser, känner och kan lukta oss till, samt det *reflekterande delsystemet*, där vi lagrar information som har sitt ursprung i olika inre föreställningar. Utgångspunkten i RM är att minnen som är självupplevda tenderar att vara mer precisa i rum och tid samt innehålla mer perceptuella information om lukter, syner och liknande.²³⁸

I likhet med SVA bygger RM på en analys av utsagan där personen fritt får återge sin utsaga för att därefter jämföra denna skildring med olika kriterier. Några av dessa kriterier delas upp i visuella kriterier, hörselintryck, smak, lukt, känslor och spatial information. Ett par av kriterierna är kopplade till utsagans saklighet och klarhet/tydlighet. Det skall tilläggas att det finns olika RM-kriterier som används av olika forskargrupper.²³⁹ RM-tekniken har visat sig klassificera 75 procent av utsagorna rätt, vilket kan jämföras med SVA:s 70 procent och lekmäns 54 procent. RM är en nyare teknik än SVA, och har i motsats till SVA ansetts fungera lika bra på vuxna som barn. Tekniken är således inte behäftad med samma inneboende ”ålderskänslighet”. En kritik som riktats mot RM är att metoden fortfarande är att anse som tämligen ny samt att kriterierna måste användas på ett mer stringent och enhetligt sätt.²⁴⁰

Båda metoderna/analysverktygen visar att dessa, statistiskt sett, är bättre än gemene man på att utröna huruvida en utsaga är sann eller falsk. Dessvärre är båda metoderna behäftade med nackdelar som gör att ingen av dem kan garantera att domstolen helt kan avfärda en utsaga som inte klarat sig igenom SVA eller RM. 30 procent felmarginal är tillräckligt för att så ett tvivel huruvida en utsaga i kombination med andra omständigheter i målet nått upp till det höga beviskravet. Förespråkare för modellerna anser ändock att dessa verktyg är bättre än inget. I ett val mellan vilken av de två metoderna som bör användas lutar forskare mot att RM är att betrakta som det bättre alternativet än SVA. Detta grundar sig på att tekniken är lättare att lära sig då kriterierna är färre samt att tekniken vilar på en bredare vetenskaplig grund.²⁴¹

²³⁶ Granhag och Christiansson (2008) s. 386.

²³⁷ Granhag m.fl. (2010) s. 268.

²³⁸ Granhag och Christiansson (2008) s. 386.

²³⁹ Granhag och Christiansson (2008) s. 387.

²⁴⁰ Granhag och Christiansson (2008) s. 387.

²⁴¹ Granhag och Christiansson (2008) s. 387 f, jfr även Granhag m.fl. (2010) s. 269 där Strömwall beskriver valet mellan SVA och RM som ”RM techniques has an advantage as it rests upon an empirically supported theoretical foundation”.

4.5 Högsta domstolens utsageanalys

I flera rättsfall har Högsta domstolen i sina domskäl manifesterat vissa kriterier som beskrivits i samband med utsagebedömningar. Det mest illustrativa exemplet utgörs av NJA 2010 s. 671. I domskälen har domstolen manifesterat kriterier som kan vara behjälpliga för att bedöma en utsaga. Kriterierna är följande: klar, lång, levande, logisk, rik på detaljer, påvisat sanningsenlig i viktiga enskildheter samt fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, konstansbrister, dåligt sammanhang eller tvekan i avgörande delar. Dessa kriterier har inte gått rättspsykologiska forskare obemärkt förbi. Många av kriterierna återfinns dessutom i äldre psykologisk forskning. Ett exempel utgörs av Arne Trankells ”Formell strukturanalys” från 1950-talet.²⁴² En direkt kritik är att dessa kriterier inte vilar på någon teoretisk vetenskaplig grund. Istället beskrivs kriterierna som något Högsta domstolen grundat på egen erfarenhet. Ett annat allvarligt problem är att dessa kriterier inte varit föremål för någon större prövning i vetenskapliga sammanhang menar forskare.²⁴³

På Göteborgs universitet har forskarna Strömwall och Willén undersökt om Högsta domstolens kriterier fungerar som indikatorer för trovärdighet och tillförlitlighet.²⁴⁴ Författarna delar upp kriterierna enligt följande:²⁴⁵

Reality criteria/ Sanningskriterier	Control criteria/ Kontrollkriterier
- Long/utsagans längd	- Difficult to explain points/ avsaknad av besvärade moment
- Coherent/ koherent	- Burden of explanation/Förklaringsansvar
- Clear/klar	- How the statement was given/hur utsagan förtäljdes
- Detailed/detaljerad	- Credible impression/berättelsen ger ett trovärdigt intryck
- Consistent/ konstant i tid	- Impression of self-experience/självupplevdas prägel

Enligt Willén och Strömwall är clear/klar det enda av Högsta domstolens kriterier som kan tillerkännas någon form av vetenskapligt stöd. Ingen av de andra kriterierna får således något

²⁴² Granhag m.fl. (2010) s. 275. Mellqvist är av en annan uppfattning och tror inte på att Högsta domstolen präglats av tidigare rättspsykologisk forskning, Mellqvist (SvJT/2013) s. 768.

²⁴³ Se även ett liknande resonemang i Granhag m.fl. (2010) s. 275.

²⁴⁴ Willén, Rebecca M. och Strömwall, Leif A., Offenders' lies and truths: an evaluation of the Supreme Court of Sweden's criteria for credibility assessment, *Psychology, Crime & Law*, 745-758, (2012).

²⁴⁵ Willén och Strömwall (2012) s. 747.

stöd.²⁴⁶ Sammanfattningsvis visar studien att sanningsenliga berättelser tenderar att vara klarare än lögnaktiga utsagor, men även kriteriet ”klar” riskerar att bli föremål för gränsdragningsproblematik och riskerar därför att grundas på en subjektiv bedömning. Författarna anser att Högsta domstolens använder sig av komplexa psykologiska tekniker för att utvärdera utsagor som dessvärre saknar vetenskaplig grund. Vilket är att betrakta som mycket problematiskt ur både den tilltalade, men även målsägandens perspektiv. Författarna menar även att det är av vikt att fler studier görs på området.²⁴⁷

I utsageanalysen i kapitel 3 används kriteriet ”detaljer” i samtliga fall utan ett²⁴⁸, vilket belyser att vissa kriterier används, åtminstone i detta urval, i hög utsträckning. Då kriteriet används i så hög grad är det möjligt att bilda sig uppfattningen att detaljer, eller detaljriktighet, i en utsaga är ett axiom, något som anses självklart och sant.²⁴⁹ I en rättspsykologisk svensk intervjustudie 2006 tillfrågades åklagare och domare om vad som ansågs viktigast vid ett rättsligt åtal av sexuella övergrepp. Samtliga vidhöll att utsagan och dess detaljer var det mest avgörande. Detaljer i berättelsen bedömdes medföra att det fanns ett tidsmässigt och fysiskt sammanhang i berättelsen, vilket i sin tur medför att det är enklare att tro på någon som berättar mer detaljerat.²⁵⁰ Gregow har även uttryckt ”detaljriteriet” som av visst intresse för bedömningen om en målsägandens uppgifter framstår som sannolika.²⁵¹ Detaljriteriet erkänns inte i Willén och Strömwalls studie. Det finns även uppenbara gränsdragningsproblem som exempelvis när en utsaga är att betrakta som lång, detaljrik, klar och när den inte är det, vilket medför en stor risk för subjektivitet.²⁵² Något som den inomrättsliga framställningen ovan visat att rätten i sin bevisvärdering skall undvika.

Kritiken mot Högsta domstolens kriterier är hård. Att en utsaga är klar är det enda kriteriet som vinner någon form av vetenskaplig acceptans är en prekär omständighet. I nuläget finns det inget annat kriterium som ger stöd åt Högsta domstolens utstakade väg. Kriterierna fungerar därför som ett dåligt instrument i det sanningssökande som rätten inom ramen för sin bevisvärdering skall ägna sig åt. Strömwall menar att både SVA och RM som har varit föremål för omfattande forskning och klassificerar cirka 70 procent av utsagorna rätt utgör ett bättre analysverktyg än Högsta domstolens kriterier.²⁵³ Strömwall, Hartwig och Granhag beskriver på ett målande sätt problematiken som får sammanfatta detta avsnitt:

*”Professionella som i sitt dagliga arbete ska bedöma människors trovärdighet och utsagors tillförlitlighet kommer, sett över hela sin karriär, fatta fler korrekta och färre felaktiga beslut om de grundar besluten i vetenskaplig kunskap, jämfört med om de håller sig med hemvävda beslutsregler eller direkta missuppfattningar om hur man bäst avslöjar lögn.”*²⁵⁴

²⁴⁶ Willén och Strömwall (2012) s. 753 f.

²⁴⁷ Willén och Strömwall (2012) s. 756.

²⁴⁸ Detaljriktighet kommer inte till uttryck i NJA 1986 s. 414.

²⁴⁹ Axiom används här med NE:s beteckning: axiom i beteckning för ett självklart sant påstående.

(<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/sök/?t=uppslagsverk&q=axiom>) Hämtad på NE.se 31/10 –kl. 13.56

²⁵⁰ Christiansson och Ehrenkrona, Psykologi och bevisvärdering – myter om trovärdighet och tillförlitlighet (2011) s. 61. Studie av Guadagno, Powell och Wright.

²⁵¹ Gregow (SvJT/1996) s. 518.

²⁵² Granhag m.fl. (2010) s. 275.

²⁵³ Granhag m.fl. (2010) s. 277.

²⁵⁴ Granhag och Christiansson (2008) s. 390.

4.6 Ytterligare aspekter av utsagebedömningen

Bedömningar om en utsagas tillförlitlighet och trovärdighet är ett omdiskuterat ämne inom juridiken och det samma anses råda inom rättspsykologin.²⁵⁵ Rättstillämparen har som bekant till uppgift att avgöra skuldfrågan i målet och vid en ord-mot-ord situation där den tilltalade förnekar brott är en analys av utsagorna ett av processens viktigaste instrument.²⁵⁶ Hellblom Sjögren beskriver att bedömningen kring en persons trovärdighet är fundamental vid rättsliga bedömningar. Bedömningen av trovärdigheten beskrivs som något som åhöraren gör subjektivt och intuitivt. Trovärdigheteten är också föränderlig över tid, vilket medför att en person kan uppfattas som trovärdig i en situation, men inte i en annan. Författaren gör vidare en distinktion mellan trovärdigheten å ena sidan och tillförlitligheten å andra sidan. Tillförlitligheten beskrivs som något som är hänförligt till utsagepersonens uppgifter från en tillräknelig person. Dessa uppgifter kan i sin tur vägas, analyseras och kontrolleras mot andra faktiska omständigheter. Trovärdigheten i en utsaga är en subjektiv bedömning vilket tillförlitlighetsbedömningen inte är.²⁵⁷ Det är intressant att författaren lyfter in ytterligare ett begrepp, att personen skall vara tillräknelig. Detta begrepp definieras inte vidare under framställningen. Annars är det en liknande modell som ovan presenterats från vissa håll i den inomrättsliga framställningen där författaren gör en distinktion mellan persons trovärdighet och en utsagas tillförlitlighet.

Hellblom Sjögren beskriver att utsagor påverkas av vem det är som lämnar uppgifterna och under vilka förutsättningar utsagepersonerna har erfarit eller bevittnat en händelse. För att avgöra en utsagas värde krävs därför kunskaper om fysiologi, perception, socialpsykologi och minnesforskning.²⁵⁸ Uppgifter om vad som föregått förhöret, vad det som skett under tidigare förhör, samt dokumentation kring dessa förhör är väsentlig för bedömningen om tillförlitligheten i en uppgift menar författaren. Utsagor skall även betraktas som mer tillförlitliga om berättandet sker så nära i tid som möjligt från den påstådda händelsen.²⁵⁹

Inom psykologin lades det fram till 1980-talet mest tyngd på den subjektiva bedömningen om utsagepersonens särdrag, egenskaper och uppträdande (trovärdigheten). Den vetenskapliga tyngdpunkten ligger numera istället på att bedöma tillförlitligheten i utsagans uppgifter genom att granska utsagans uppkomstbetingelser, och olika påverkansfaktorer under utsagans tillkomst (tillförlitligheten).²⁶⁰ Detta är värt att betona. Inom den juridiska tillämpningen i högsta instans sker en bedömning av enbart trovärdigheten i en utsaga. I utsageanalysen i kapitel 3 visade det sig att trovärdigheten är den vanligaste bedömningen som domstolen gör. I vissa fall finns en medvetenhet om att begreppen inte är synonyma, och en bedömning görs av båda begreppen, åtminstone implicit. I rättspsykologin har däremot tonvikten för över tjugo år sedan förflyttats från att granska utsageobjektet och dess trovärdighet till att lägga den största tyngdpunkten på utsagan i sig (tillförlitlighet).

²⁵⁵ Granhag och Christiansson (2008) s. 31.

²⁵⁶ Hellblom Sjögren, Lena, Hemligheter och minnen – att utreda tillförlitlighet i sexualbrottsmål (1997) s. 11.

²⁵⁷ Hellblom Sjögren (1997) s. 16.

²⁵⁸ Hellblom Sjögren (1997) s. 17.

²⁵⁹ Hellblom Sjögren (1997) s. 15.

²⁶⁰ Hellblom Sjögren (1997) s. 16.

4.6.1 Minnet och vår minnesförmåga

Människans minnesförmåga beskrivs, mycket förenklat, som reaktiv och adaptiv. Vi uppfattar vår omgivning utifrån våra tidigare erfarenheter och kunskaper.²⁶¹ Vår minnesförmåga är även behäftad med en viss osäkerhet. Vetskapen om minnets särart, komplexitet och risken för att utveckla falska minnen gör att vissa jurisdiktioner inte accepterar åtal som enbart är grundade på parter och dess utsagor.²⁶² Vår varseblivning, minne, och perception fungerar selektivt. Selektiviteten beror i sin tur på personens egna intressen, gener, erfarenheter och attityder.²⁶³ Människor kan vara fullt övertygade om att vi har erfärut något som i ett senare skede visade sig vara helt oriktigt. Personen kan vara övertygad om att denna bevittnat eller erfärut något och på grundval av det känslomässiga engagemanget, förväntningar och personens övertygelse kan denna uppfattas som trovärdig, men utsagan är de facto helt felaktig. Ett målande exempel är det tragiska fallet där en person i ett jaktlag skjutit sin jaktkamrat då denna felaktigt misstagit kamraten för en älg. Likheter mellan människa och älg är inte många, men ändå var skytten helt övertygad om att det var en älg som hade skådats. Denna osäkerhet i minnet medför att vi som personer kan uppfattas som helt trovärdiga, men ändå kan ge otillförlitliga uppgifter.²⁶⁴

Minnesfunktionen fungerar i huvudsak så att människor tenderar att minnas stressfyllda, känsloladdade situationer mer intensivt i centrala delar än vardagliga händelser. Dessa minnen är även mer varaktiga och bestående över tid.²⁶⁵ Vi har således en relativt god förmåga att minnas och återge information från känsloladdade händelser. Däremot kan denna information, trots att den är korrekt i sak, uppfattas som rörig, osammanhängande och ofullständig vid ett återberättande av händelsen.²⁶⁶ I ett upprört tillstånd är personer mer obenägna att upptäcka, och lägga märke till detaljer men minns ofta centrala delar. Detta kan bero på olika saker. Om offret systematiskt blivit utsatt för brott av likartad karaktär har minnesfunktionen en tendens att få situationerna att flyta samman till ”hur det brukar gå till”. Därför är det möjligt att detaljer och tidsuppfattning försvinner, men att de centrala (gemensamma) delarna av händelserna består. Ett ”schematiskt minne” har inrättats hos offret. Utan kännedom om minnesfunktioner är det lätt att fastna i tankar och slutsatser som bottnar i att någon som har blivit utsatt för övergrepp under lång tid borde ha lättare att minnas fler detaljer, än någon som råkat ut för en händelse någon enstaka gång. Det schematiska minnet medför att en torftig, vag och innehållslös utsaga trots allt kan vara sann.²⁶⁷ Denna vetskap kan vara behjälplig för rättens ledamöter när dessa skall bevisvärdera övergrepp av systematisk karaktär.

²⁶¹ Granhag och Christiansson (2008) s. 343.

²⁶² Howitt, Dennis, Introduction to forensic and criminal psychology (2015) s. 251.

²⁶³ Hellblom Sjögren (1997) s. 19.

²⁶⁴ Hellblom Sjögren (1997) s. 19.

²⁶⁵ Christiansson och Ehrenkrona (2011) s. 70.

²⁶⁶ Hellblom Sjögren (1997) s. 18.

²⁶⁷ Christiansson och Ehrenkrona (2011) s. 70.

4.6.2 Falska minnen

Våra minnen har en förmåga att förändras över tid. Inom rättspsykologin är förklaringarna till detta flera och ämnet är under omfattande forskning både nationellt och internationellt. Vår hjärna klarar inte av att koda in allt vi upplever, utan ibland uppstår luckor. Då människor strävar efter kausalitet får detta komplikationen att vi fyller i uppkomna luckor för att tillskansa oss ett orsakssamband. Detta sker med hjälp av våra tidigare erfarenheter, kunskaper, men även våra förväntningar styr ändringen av befintliga luckor. Då en människa fyllt i en lucka har en ändring av den ursprungliga händelsen skett.²⁶⁸

En ytterligare faktor till att minnen ändras är att minnet konstant är utsatt för både externa källor (media och andra människors påverkan) och interna (självgenererande) källor. Inverkan av dessa källor medför att vi, ibland felaktigt, ”kodar” om saker genom att byta ut, lägga till eller förvanska ett befintligt minne. Ett falskt minne har således skapats. Inflytandet av framförallt externa källor är i sin tur situationsberoende och mängden påverkan varierar mellan olika personer. Människor är generellt mycket känsliga för den här typen av externa källor, framförallt i form av andra människor som vistas på brottsplatsen eller som har bevittnat samma händelse. Minnet har en tendens att söka efter en form av konformitet ”co-witness influence”, och andra vittnens iakttagelser kan, om dessa får påverka det ursprungliga vittnet, ses som ett allvarligt hot mot det ursprungliga vittnets tillförlitlighet.²⁶⁹

En annan viktig faktor i skapandet av falska minnen är hur lång tid som förflutit från händelsen. Människor förlorar relativt snart från en händelse mycket detaljinformation vilket gör oss känsliga för externa faktorer. Sambandet är således direkt, ju längre tid som förflyter desto sämre blir minnesbilden. Då minnen har en tendens att förändras över tid kan det vara av oerhörd vikt att polisen, som oftast är de första som hör någon av parterna i brottet, spelar in personernas utsagor redan vid första förhöret, kanske även på plats. Detta för att förundersökningen skall vila på en gedigen grund där inte parterna blivit utsatta för varken externa eller interna faktorer som riskerar att påverka minnesbilden.²⁷⁰

I en studie som gjordes efter mordet på Anna Lindh tillfrågades deltagarna huruvida dessa hade sett ett filmklipp där Anna Lindh blev mördad av, den sedermera dömda, Mijailovic. 64 procent av deltagarna svarade att de hade skådat klippet där Anna Lindh blev mördad. Dessvärre finns inte några bilder på själva överfallet, däremot finns det bilder när gärningsmannen vistas i varuhuset där mordet ägde rum.²⁷¹ Resultatet visar att människor är benägna att ”fylla ut” redan befintliga minnen och omstrukturera dessa. Exemplet är illustrativt då 64 procent vidhåller att de betraktat något som ingen av dem möjligen kan ha skådat, minnet var således falskt.

²⁶⁸ Granhag och Christiansson (2008) s. 344.

²⁶⁹ Granhag m.fl. (2010) s. 150.

²⁷⁰ Granhag och Christiansson (2008) s. 344 f.

²⁷¹ Granhag m.fl. (2010) s. 147. Fenomenet benämns – ”the crashing memories paradigm” och uppmärksammades i samband med prinsessans Dianas bilolycka 1997 där 66 procent felaktigt trodde att de hade sett bilder från själva olyckan. Inom psykologin förs resonemang om detta är att betrakta som en falsk rapport och inte ett falskt minne i egentlig mening.

4.6.3 Kroppsspråk

En utsagepersons kroppsspråk är en mycket dålig indikator på huruvida någon talat sanning eller ljuger. Det finns inga beteenden som är gemensamma för personer som ljuger.²⁷² En vanlig missuppfattning är att en lögnare rör på sig mycket, plockar på kläder, hår och ansikte, samt stammar eller harklar sig i högre grad än sanningssägare. Ingen av dessa företeelser har vetenskapligt stöd.²⁷³ Tvärtom är det möjligt och högst rimligt att en person som medvetet far med osanning försöker framstå på ett vist sätt och planerar sitt agerande för att framstå så trovärdiga som möjligt.²⁷⁴ Det finns ingen ickeverbal indikator/beteende som en lögnare alltid visar och en person som talar sanning aldrig visar.²⁷⁵ Modeller för hur utsagebedömning bör gå till skall därför inte fokusera på hur utsagepersonen förmedlat sin utsaga utan på innehållet i utsagan.²⁷⁶

4.6.4 Beteende och emotioner

Flertalet studier har visat att utsagepersonens beteenden och emotioner spelar stor roll i avgörandet om en persons trovärdighet. Detta förklaras med att människor har en stereotyp bild av hur en person i ett visst läge skall agera och bete sig. Bekräftas inte denna bild löper trovärdighetsbedömningen stor risk att påverkas negativt. Författarna tar upp exemplet att ett en målsägande som säger sig varit utsatt för våldtäkt som förmedlar upprörda känslor i mycket högre grad blir bedömd som trovärdig än en målsägande som uppträder neutralt. Ett annat exempel är att en ledsen målsägande i högre grad ses som tillförlitlig än en arg målsägande.²⁷⁷ Människor har olika sätt att reagera, men även agera, på höggradig stress och trauman. Utsagepersonens emotionella reaktion och beteende är därför en dålig indikator på en persons tillförlitlighet. Författarna menar också att det är olyckligt att målsägandens emotioner får så stor påverkan för bedömningen.²⁷⁸

Bilden av att målsägandens emotioner och beteende påverkar bedömningen bekräftas i mångt och mycket i det ovan refererade fallet NJA 2009 s. 447 I där rätten, till viss del, yttrar sig om hur verkligheten är beskaffad genom att uttrycka hur en målsägande bör bete sig, under, men även efter en våldtäkt under knivhot.²⁷⁹ Då rättens bild av verkligheten inte stämmer överens med målsägandens utsaga, löper målsäganden risk att betraktas som mindre trovärdig och tillförlitlig. Högsta domstolens bekräftar på detta sätt bilden av att emotioner och beteenden påverkar utsagebedömningen.

²⁷² Howitt, (2015) s. 349.

²⁷³ Granhag m.fl. (2010) s. 265 samt Holt, Bremner m.fl., Psychology the science of mind and behavior (2012) s. 307.

²⁷⁴ Granhag och Christiansson (2008) s. 380.

²⁷⁵ Granhag m.fl. (2010) s. 265.

²⁷⁶ Granhag m.fl. (2010) s. 264 f.

²⁷⁷ Granhag m.fl. (2010) s. 249.

²⁷⁸ Granhag m.fl. (2010) s. 250. Resonemanget sammanfattas även på s. 264 ”In brief, all available evidence suggests that attempting to detect lies by means of non-verbal indicators will not be very successful.”

²⁷⁹ Se även NJA 2009 s. 447 II där rätten för ett liknande resonemang om den fjortonåriga målsägandens beteende efter en våldtäkt och hur denna påverkar bedömningen om trovärdigheten.

4.7 Den objektiva människan med sin objektiva bevisvärdering

Enligt förarbeten är det en av bevisvärderingens huvudsakliga krav att den skall vara objektivt grundad.²⁸⁰ Ur ett rättspsykologiskt perspektiv är det en övergripande och allmän myt att en människa, och således rättens ledamöter, kan vara rent objektiv och en människa kan följaktligen inte se rent objektivt på en situation.²⁸¹ Vi uppfattar det vi ser, med hjälp av våra sinnen och erfarenheter, som verklighet. Det som händer när en människa skall fatta ett beslut är att hjärnan och sinnena gör sitt bästa för att pussla ihop och tolka alla intryck som vi utsätts för. Dessa tolkningar placeras sedan in i fack där liknande information redan samlats för att bilda mönster. Dessa mönster används i sin tur för att lättare skapa ordning och reda för oss själva. Människan upplever följaktligen aldrig verkligheten som den ”är” i objektiv mening, utan på det sätt som passar henne och hennes tidigare fack/mönster bäst.²⁸²

En annan föreställning är att människor som tar del av en utsaga uppfattar denna som en del av enbart yttre information. Detta är också felaktigt. Människor påverkas också i hög grad av sina inre mentala processer, som i sin tur påverkar bedömningen om utsagan. När en person lyssnar på en utsaga sker således en ”växelverkan” mellan inre processer och de visuella och auditiva intryck som åhöraren får från utsageobjektet. Upplevelsen är att våra uppfattningar är helt förankrad i den fysiska och externa verkligheten, men egentligen är det en blandning mellan subjektiva och interna processer som sker helt omedvetet hos åhöraren. Författarna menar också att denna växelverkan är en insikt som få människor bär med sig.²⁸³

Författarna menar att vi inte kan göra mer än att sätta tilltro till det vi uppfattar, inga andra verktyg är tillgängliga. Som en motvikt till detta faktum är att man bör kalla saker och ting vid sitt rätta namn – den helt objektiva människan är en illusion.²⁸⁴ Sammanfattningsvis menar forskare att det är människors inre och yttre processer som är den objektiva och ”sanna” verkligheten, allt annat kan betraktas som objektivitetsideal. En direkt implikation av ovan sagda är att människor kan ha helt olika, men lika sanna, verkligheter.

²⁸⁰ SOU 1926:32 s. 255.

²⁸¹ Christiansson och Ehrenkrona (2011) s. 45.

²⁸² Christiansson och Ehrenkrona (2011) s. 46.

²⁸³ Christiansson och Ehrenkrona (2011) s. 54.

²⁸⁴ Christiansson och Ehrenkrona (2011) s. 60.

5 Analys: mitt tak, ditt golv?

*Man dansar däruppe - klarvaket
är huset fast klockan är tolv.
Då slår det mig plötsligt att taket,
mitt tak, är en annans golv.²⁸⁵*

- Nils Ferlin, Barfotabarn: dikter.

5.1 En analytisk utgång, tolkning ad hoc

Nu var vi här, analysen, där jag som forskare på ett objektivt sätt skall redogöra för mitt material och väl dragna slutsatser därav. Men kan jag det? En fullständigt objektiv analys är knappast möjlig enligt rättspsykologin som slår fast objektivitet som en myt. Inom den juridiska doktrinen har till exempel Bladini diskuterat domstolarnas bristande objektivitet. Med detta sagt gör följande analys enbart anspråk på att vara en social konstruktion som vilar på mina tolkningar av det material som läsaren fått ta del av. Författarens egenskaper, erfarenheter och värderingar har sedermera (helt omedvetet) påverkat hur materialet valts ut, och har därefter granskats genom författarens glasögon för att rendera i denna uppsats. Det är olustigt att tänka att det nyss sagda är en del av det tillvägagångssätt som utformat min vetenskapliga produkt, där tidsåtgången åt medvetna val har varit mer än vad författaren vill kännas vid. Även om det infinner sig en känsla av otillfredsställelse över detta faktum, är det nog att anse som ett mer koherent sätt att närma sig sanningen om tillskapandet av denna uppsats, än att den skulle utgöra helt objektiv produkt.

Redan inledningsvis presenterades det teoretiska synsättet att rätten utgörs av tolkningar och även är en social konstruktion. Domstolens sätt att, inom ramen för sin bevisvärdering, värdera processmaterialet är till viss del skild från tillskapandet av en uppsats på förestående nivå. Likheter finns dock, rätten skall på en objektiv grund sträva efter sanning i sin bevisvärdering, och det ställs krav på förutsebarhet och koherens. Att rättens ledamöter, till skillnad från uppsatsförfattaren och människor i övrigt, är fri från sina egenskaper, erfarenheter och värderingar vid utövandet av sitt rättsliga beslutsfattande håller jag för osannolikt. Detta stöds även av den rättspsykologiska forskningen där objektivitet och en värdeneutral person beskrivs som rent illusorisk.

5.2 Inomrättslig analys

Initialt presenterades en begreppskatalog och viktiga principer som utgör uppsatsens bakgrund men även det teoretiska ramverk som bevisvärderingen vilar på. Dessa delar behövs för att kunna fullgöra den första delen av syftet: att undersöka hur bevisvärdering av muntliga utsagor beskrivs i rättskällorna. Bevisvärdering beskrivs i 35 kap. 1§ RB, där lagrummet, utan att det stadgas, medför att bevisvärderingen är fri. Då lagrummet består av två meningar finns det (osedvanligt) mycket utrymme för tolkning. Värderingen skall i sin tur vila på en objektiv grund, men gör även anspråk

²⁸⁵ Ferlin, Nils, Barfotabarn: dikter (1933).

på att sträva efter sanning. Utsagebedömningen är ett stående moment i domarens roll där denna, genom sin bevisvärdering, har till uppgift att bedöma sanningsenligheten i utsagan.

En kritik mot den fria bevisvärderingen är att den kan anses så löst hållen att den inte anses utgöra rättstillämpning i traditionell mening. Denna kritik är till stor del grundad i att det inte finns några regler om hur bevisvärderingen de facto skall gå till. Legalitetsprincipen sätter ett lägsta tak genom att det krävs ett uttryckligt lagstöd även för denna delen av rättskipningen. Dilemmat är sammankopplat med att domstolen genom att följa en manifesterad metod blir för hårt bunden, å andra sidan genom avsaknad av metod kommer kritiken att avformaliseringen har gått för långt, och att utsagebedömningarna blir oförutsebara och icke koherenta.

5.2.1 Metoder för bevisvärdering

Det har under flera avsnitt i uppsatsen presenterats önskemål från rättsvetenskapligt håll om att Högsta domstolen skall presentera metodförtydliganden eller anlägga en metod som kan göra utsagebedömningen mer likformig. Denna önskan är dock inte helt oproblematiskt. I en strävan efter materiellt riktiga domar talar mycket för att bevisvärderingen skall fortsätta vara just fri, åtminstone i aspekten icke legalt bunden. Ur en teleologisk tolkning och med beaktande av de värden som styrde införlivandet av den fria bevisföringen riskerar ett anläggande av en fast metod eller analysverktyg att underminera syftet med avskaffandet av den legala bevisvärderingen. Det som åsyftas är domarens frihet att utan formkrav kunna värdera, men även analysera processmaterialet i en strävan efter materiellt riktiga domar. Ett anläggande av en fast metod riskerar att skapa inlåsnings effekter, där domaren blir nödgad att följa en metod som i förlängningen kan äventyra en materiellt riktig dom. Genom den fria bevisvärderingen beskrivs det som rimligt, och högst önskvärt, att rätten strävar efter att så långt det är möjligt minimera godtycke och subjektivism. Rätten skall istället maximera objektivitet och rättssäkerhet i en strävan efter sanning. En mer korrekt slutsats om bevisvärderingen är att det är en juridisk relevant, men även accepterad, sanning som åsyftas, än en sanning i rent filosofisk mening. Högsta domstolens restriktiva uttalanden om metodfrågor kan ur denna synvinkel betraktas som ett medvetet ställningstagande, men kan även ses som en garant för att undgå påtalade inlåsnings effekter som medför att domaren blir bunden vid en modell. Högsta instans har möjligen insett att en statisk metod eller modell som är gångbar i alla enskilda fall sannolikt är svår att finna. Det är inte önskvärt med en modell som inte är fullt ut fungerande i realiteten. En sådan modell riskerar att bli betraktad som (ännu en) metodologisk chimär.

Inom den juridiska doktrinen återfinns åsikter om hur utsagevärdering bör gå till, men även ett visst material om hur olika metoder kan hjälpa rättstillämparen att utföra sin värdering på ett objektiva sätt. En kritik är att det i viss mån uttrycks att metoderna skall vara objektiva, utan att närmare presentera på vilket sätt och varför metoderna skulle vara gångbara rent objektiva. Som tidigare har belysts framför både Ekelöf och Gregow resonemang om objektiva metoder och optimala regler för bevisvärdering, utan att närmare konkretisera dessa metoder och regler, vilket skapar resonerande tankar om vad dessa metoder egentligen utgörs av.

I utsageanalysen i kapitel 3 utvärderas hur rättstillämparen använder sig av bevisvärderingen. Utsageanalysen överensstämmer inte med den bild som doktrinen gestaltar. Ett tydligt exempel är

de olika sannolikhetsbaserade metoderna som inte vinner något stöd i utsageanalysen. Det finns få fall där doktrinen begrepp och metoder kommer till ett explicit, men inte heller implicit, uttryck i domskälen. Om detta beror på att doktrinen metoder och begrepp är illa lämpade för att råda under praktiska förhållanden, eller på andra anledningar är att betrakta som oklart. Det kan helt enkelt förhålla sig så att begreppen och dess innebörd i allra högsta grad är levande, som exempelvis under domstolens överläggning, men att begreppen inte manifesteras i domskälen.

5.2.2 Beviskravet

I nära anslutning till bevisvärderingen återfinns beviskravet. Beviskravet har genom domstolens prejudicerande avgöranden kommit att manifesteras till bortom rimligt tvivel, vilket är att betrakta som ett relativt precist krav. Det råder däremot ovisshet om vad sentensen rimligt tvivel utgörs av, något som kan vålla särskilda svårigheter i utsagemål där utsagorna utgör den huvudsakliga bevisningen. Högsta domstolen har haft, men även tagit, möjligheten att *ratio decidendi* yttra sig om beviskravet i utsagemål. I exempelvis NJA 1992 s. 446 och NJA 2009 s. 447 del I uttrycker domstolen att en trovärdig utsaga kan vara tillräcklig för en fällande dom. Vad som krävs för att en utsaga skall bedömas som alltigenom trovärdig talar domstolen dock tyst om. Till viss del kan de olika kriterier som Högsta domstolen i senare avgöranden kodifierar ge en viss ledning för hur utsagor skall bedömas, men dessa kriterier är behäftade med gränsdragningsproblem. Skälen till Högsta domstolens passivitet angående tillämpning och metodfrågor kan som sagt vara flerfaldigt. Ett tänkbart skäl kan vara ett till synes höggradigt respekterande av att bevisvärderingen är fri, och att en återhållsam rättsbildning därav skall betraktas som ett led i detta.

5.2.3 Trovärdighet och tillförlitlighet

I syftet med uppsatsen inryms en undersökning av begreppen trovärdighet och tillförlitlighet. I den inomrättsliga framställningen presenteras begreppen som viktiga begrepp när det kommer till bevisvärdering av muntliga utsagor. I doktrin framställs begreppen som analysverktyg för rätten att avgöra bevisvärdet av en utsaga. Då begreppen inte är att betrakta som juridiskt bestämda, och inte heller är enhetlig definierade i den juridiska litteraturen är det fortfarande att betrakta som relativt oklart vilket innehåll begreppen skall fyllas med. I kapitel 2.5.2 återfinns en begreppsanalys där slutsatsen är att olika författare fyller begreppen med varierande innehåll. Begreppsanalysen visar även att begreppen ibland används isolerat, trots att författare förespråkat en annan användning av begreppen. Att flera författare har bemödat sig, och troligtvis funnit det av värde, att definiera begreppen och ändå inte lyckats upprätthålla sin egen definition är ett tydligt utslag för den begreppsförvirring som råder. Vi kan således sluta oss till att språkbruket inte på något sätt är enhetligt och det går i ovan framställning inte heller att dra några andra slutsatser än att begreppen beskrivs olika, och att dessa till viss del används på ett inkonsekvent sätt inom doktrinen. Lambertz gjorde ett försök att definiera begreppen i NJA 2010 s. 671 då han i ett tillägg för egen del försökte sig på att ”kodifiera in” begreppen i gällande rätt, varpå följden hade blivit att begreppen blev juridiskt bestämda. Som ovan har belysts är det dock att betrakta som oklart varför de andra ledamöterna i högsta instans inte kunde ställa sig bakom begreppsbestämningen. Att referenten Lambertz ändå manifesterar begreppen i ett tillägg tyder på att ämnet inte på något sätt är uttömt, och kan möjligtvis även tolkas som att diskussionen om begreppen och dess innebörd har tagit sig in i det högsta rättskipande organet.

Begreppen beskrivs av vissa författare som ett komplement till varandra, där trovärdigheten är en nödvändig del för att sedermera bedöma tillförlitligheten av utsagan. Den vanligaste distinktionen mellan begreppen är att trovärdigheten är kopplad till personen och att tillförlitligheten i sin tur är förknippad med utsagan. Denna distinktion kan tolkas som ett sätt att försöka skapa ordning i begreppsapparaten. Dessvärre kan denna distinktionen vara för enkel för att inrymma den komplexitet som båda begreppen inrymmer, något som kritiker till denna begreppsbestämning hävdar. Det torde närmast vara så att det rör sig om en begreppsanalytisk fråga som kräver en erforderlig ansats där både rättspsykologin och juridiken bör slå sina kloka huvuden ihop och begrunda de aspekter som finns av problemet och föreslå en ny begreppsanalytisk modell eller definition. Detta skall dock inte jämföras med anläggandet av en statisk modell för bevisvärdering, utan kan ske utan att inskränka på den fria bevisvärderingens princip. Syftet med en enhetlig definition är helt enkelt att råda bot på den osäkerhet, inkonsekvens och begreppsförvirring som nu råder. Som Peczenik tidigare i uppsatsen beskriver det ”för att förstå ett begrepp måste man förstå många begrepp”.²⁸⁶

Uppsatsen visar att begreppen trovärdighet och tillförlitlighet hanteras olika inom doktrinen, men även i praktiken. När det gäller användandet av begreppen i uppsatsens utsageanalys i kapitel 3 är det en övervägande tyngd på ordet trovärdighet. Detta trots att det sedan många år tillbaka har skett en hänskjutning till att det skall vara tillförlitligheten av en utsaga som skall vara föremål för bedömningen av en utsagas bevisvärde. Denna förflyttning ansågs motiverad på grund av att trovärdigheten kan ses som en egenskap som är hänförlig utsagepersonen, och på så sätt riskerar fokus att riktas mot en bedömning *om personen* istället för *bevisvärdet av utsagan*. Den här typen av distinktion mellan trovärdighet kopplat till personen och tillförlitlighet till utsagan är dock helt meningslös om det enbart är något som upprätthålls i doktrin. Det är därför intressant att se hur domstolarna använder begreppen, och än viktigare, vad domstolarna fyller begreppen med för innehåll. Doktrinen existensberättigande är stort, men när det kommer till bevisvärdering är det på grund av innebörden 35 kap. 1§ RB glasklart vem som har sista ordet: domstolen. De domskäl som granskats i utsageanalysen ger för handen att begreppet trovärdighet uteslutande är det begreppet som används i Högsta domstolen domskäl. Detta är inte i linje med doktrinen beskrivning om att det är tillförlitligheten eller åtminstone utsagan som skall bedömas för att, så långt möjligt, eliminera subjektiva inslag i rättstillämpningen. Detta väcker, återigen, frågan om teoribildningen och den rättsutvecklingen som sker i praxis lever autonoma liv.

Undersökningen och den kvantitativa begreppsinventeringen i domskälen har, som bekant, bestått av att jag har räknat hur många gånger begreppen trovärdighet och tillförlitlighets används. Förutom att begreppet trovärdighet uteslutande används är det på grundval av att begreppen inte är bestämda svårt att dra för generella slutsatser av begreppsinventeringen. Förhoppningen var att inventeringen av begreppen skulle bringa någon form av klarhet i vad domstolen åsyftade med begreppen, men då enbart trovärdighet används av Högsta domstolen synes det vara så att trovärdigheten inrymmer både en bedömning om utsagan och personens trovärdighet. Gränsdragningen mellan trovärdighet och det som i doktrin beskrivs som tillförlitlighet går således inte på ett tydligt sätt att utröna. En möjlig anledning till att begreppsbyggningen och definitionen av trovärdighet och tillförlitlighet är mångtydig och vag kan med lite god vilja förklaras med

²⁸⁶ Peczenik (SvJT/1995) s. 249.

principen om den fria bevisvärderingen. I en strävan efter att nå den materiellt riktiga domen så öppnar den fria bevisvärderingen upp för en kunskapsteoretisk verksamhet där det är upp till den egna bedömaren att bilda sig en uppfattning om bevisen och verkligheten. Då denna kognitiva verksamhet är både dynamisk, föränderliga, men även personbunden kan olika personers tolkningar bidragit till den splittring som har skett i begreppsapparaten. Efter tio år av tystnad har högsta instans i december 2016 beviljat prövningstillstånd i två utsagemål/sexualmål. Det är därför högst önskvärt att Högsta domstolen råder bot på den nu rådande begreppsförvirringen, och en gång för alla förtydligar vad som inryms i begreppen. En klar definition skulle anses värdefull för en likformig och förutsebar rättstillämpning.

5.2.4 Domskälens betydelse

Det skall i domskälen framgå hur rätten har dömt och värderat bevisningen i målet. Domstolen skall i sina domskäl starkt argumentera för sin konklusion så att dessa övertygar och vederlägger alla argument som anförs mot domstolens slutsats. Skälen till detta är flerfaldigt, dels skall den förståndige personen kunna ta del av domskälen och förstå vilken bevisning som har varit av relevans, samt hur domstolen har beaktat densamma. Ett annat skäl är att domaren själv kan kontrollera att valt resonemanget är hållbart. Att värderingen är fri betyder inte att domaren helt kan bortse från argumentation om hur rätten kommit fram till en viss uppfattning, tvärtom finns en lagstadgad skyldighet för domstolen att konkretisera, men även manifesteras sin bevisvärdering i 30 kap. 5§ punkten fem RB, samt följer av artikel 6 EKMR. I detta ligger således att domstolen skall redovisa skälen som motiverar en viss utgång av bevisfrågorna, något som anses vara av stor betydelse ur rättighetssynpunkt och för det allmänna förtroendet för rättsskipningen.

Tonvikten har i doktrin lagts på att domskälen skall tillmätas större betydelse för det fall det blir en fällande dom mot den tilltalades nekande, samt för det fall då åtal ogillas. I ovan gjorda utsageanalys är samtliga mål av typen fällande mot den tilltalades nekande (fyra) och friande (tre). Dessa domskäl skall därför vara föremål för en än mer gedigen domskrivning. Detta krav införlivas inte då det i många av rättsfallen finns föga ledning om hur bevisvärderingen gått till i domskälen: se exempelvis ovan refererade NJA 1986 s. 414.²⁸⁷ Den kodifierade skyldigheten att motivera sina domar synes på så sätt brista. En omedelbar komplikation av nyss sagda är att bevisvärderingen blir svår att utvärdera och analysera då den inte går att skönja i domskälen. Inom doktrinen verkar det även råda konsensus kring att domarens olika erfarenhetssatser har relevans för bedömningen av olika bevis. I vilken grad dessa har relevans är det svårt att sja om då dessa erfarenhetssatser nästan aldrig går att utrona i domskälen, vilket kan synas motsägelsefullt med tanke på att bevisvärderingen har ett europarättsligt och nationellt krav på sig att komma till uttryck i domskälen.

Eftersom de flesta målen i utsageanalysen är starkt in-casu betonade är det svårt att göra några generella uttalanden om hur utsagebedömningen hänger ihop med rättens funktion. En observation är dock att domstolen i de tre sista målen ogillade åtalen, och gjorde fler principiella uttalanden än i de första fallen. Domstolen bekräftar att en utsaga är tillräcklig för en fällande dom men lyfter i NJA 2005 s. 712 fram vikten av stödbevisning. Avsaknaden av stödbevisning påverkade i målet domslutet negativt, trots att målsägande bedömdes ha en ”hög trovärdighet”.

²⁸⁷ Se kapitel 3.1.1

Detta kan jämföras med NJA 1986 s. 414 där det inte sker någon nämnvärd trovärdighetsbedömning överhuvudtaget men utsagan ändå är tillräcklig för en fällande dom. De sista tre fallen i utsageanalysen torde indikera på att Högsta domstolen närmat sig en restriktivare bedömning av ord-mot-ord situationer där det saknas relevant stödbevisning.

Behovet av stödbevisning kan ses ett utslag för diskussionen om rättens funktion och rättssäkerhetsaspekten för den tilltalade, och följaktligen målet att eliminera antalet felaktigt fällande domar. Trots att Högsta domstolen slår fast att en trovärdig utsaga är tillräcklig för en fällande dom är det möjligt att utsagan som bevismedel anses vara för svårbedömd för att domstolen, utan stödbevisning, kan fastslå att utsagan når upp till beviskravet. Detta är givetvis problematiskt ur en systemintern nivå, av skäl hänförligt till den inneboende konflikten mellan rättssäkerhet- och brottsbekämpningsfunktionen, där det starka allmänna intresset av en materiellt riktig dom, som karakteriserar straffrätten, får ge vika. Detta kan också ses som ett hårt slag mot den typen av brott som ofta utgörs av ord-mot-ord situationer där det saknas annan relevant bevisning (ofta interrelationella brott samt sexualmål). Det går även att tolka högsta instans uttalandet om att en utsaga i sig är tillräcklig för en fällande dom som en fiktion om det de facto inte går att "få rätt" med enbart en utsaga som bevismedel. Devisen att "det är skillnad på att ha rätt och få rätt" blir med detta synsätt i allra högsta grad levande om det i realiteten är så att en utsaga utan stödbevisning inte kan rendera i en fällande dom.

5.3 Rättspsykologiska aspekter av bevisvärdering

I den andra delen av uppsatsens syfte ingår en granskning av det juridiska fenomenet bevisvärdering ur ett rättspsykologiskt perspektiv. Vidare syftar undersökningen till att utreda om Högsta domstolens bevisvärdering vinner stöd i rättspsykologisk vetenskap. Jag har även granskat huruvida rättspsykologin erbjuder andra bevisvärderingsmodeller än den inomrättsliga, samt vilka faktorer som kan påverka en utsaga.

5.3.1 Metoder för bevisvärdering

Det anses råda, åtminstone viss, konsensus både inom den juridiska doktrinen och rättspsykologin om att sannolikhetsbaserade modeller (frekvensteori och temametod) inte längre har en given ställning inom bevisvärderingen, och synnerligen inte i utsagemål. Avsaknaden av en empiriskt förankrad mall i kombination med att det inte finns mycket som talar för att juridiskt beslutsfattande går till på det sätt som teorierna beskriver, gör att intresset för dessa modeller svalnat. I utsageanalysen finns inga resonemang som kan härledas från sannolikhetsbaserade modeller. Däremot beskrivs det både inom den inomrättsliga och rättspsykologiska framställningen att kognitiva metoder tillerkänns mer intresse.

Berättelsemodellen är en psykologisk modell för det juridiska beslutsfattandet och utgör ett exempel på en deskriptiv modell som även återfinns inom den juridiska doktrinen. Berättelsemodellen kan således, genom en extensiv tolkning, anses ha lyfts in i gällande rätt. I exempelvis NJA 2009 s. 447 del I går det att skönja ett stöd för berättelsemodellen. Domstolen tolkar i målet in egna förutsättningar, men även värderingar, om hur ett offer bör bete sig och vad som är typiskt, men även atypiskt för ett offer. Utan att det var påkallat från någon av processens

parter väljer domstolen ändå att lyfta in egna omständigheter i målet. Detta kan belysas med ett tydligt exempel ur domskälen. Domstolen anser att ”det finns också anledning att nämna” att målsäganden inte påkallat hjälp under våldtäkten. Detta uttalande torde vara en stark indikation på det som berättelsemodellen förskriver, närmare bestämt att domstolens ledamöter tolkat in omständigheter och skapat en egen berättelse om hur verkligheten är beskaffad. Berättelsemodellen visar på ett tydligt sätt att psykologiska mekanismer har inverkat på domstolens rättsliga beslutsfattande, som i det enskilda fallet gick ut över målsäganden.

5.3.2 Utsageanalysen

För att besvara den andra frågeställningen utfördes i kapitel 3 en utsageanalys som sedan jämfördes med den rättspsykologiska forskningen i kapitel 4. Domstolen kopplar vid flera tillfällen olika ord eller kriterier till parternas utsagor. Några exempel utgörs av att utsagan är *klar, fri från motsättningar, sammanhängande och detaljrik*. Vad det beträffar de ord/kriterier som domstolen genom ett mer generellt och icke-kasuistiskt uttalande manifesterar i NJA 2010 s. 671 finns det inget enhetligt stöd i den rättspsykologiska forskningen för den kriteriebedömning som domstolen utövar. Ett visst stöd ges åt kriteriet ”klar” som återfinns i exempelvis NJA 1986 s. 414. Kritiken från rättspsykologiskt håll är hård när det hävdas att domstolen använder sig av en ”hemvävd” variant av komplexa psykologiska tekniker för att utvärdera utsagor, som dessutom saknar vetenskaplig grund. Forskarna menar att både den tilltalade och målsäganden löper risk för rättsförlust vid användandet av nuvarande ”kriterieprovning”. De olika kriterierna som kan skönjas i Högsta domstolens praxis riskerar även att bli föremål för subjektiva bedömningar och gränsdragningsproblem.

Rättspsykologin förespråkar istället två alternativa modeller för utsagevärdering: SVA och RM. SVA används sedan många år tillbaka i tyska domstolar. Det finns således anledning att granska den germanska rätten för att se hur inkorporeringen av den rättspsykologiska metoden SVA har gått till, något som faller utanför ramen av den här undersökningen. Forskare förespråkar dock RM framför SVA på grund av att denna metod är enklare och mer tillförlitlig. SVA och RM har varit föremål för omfattande forskning och klassificerar uppskattningsvis 70 procent av utsagorna rätt och utgör således ett bättre analysverktyg än Högsta domstolens kriterier menar forskarna. Problemet med en metod som är behäftad med en felmarginal på 30 procent är dessvärre en faktor som författarna inte närmare tar upp. Att blint förlita sig på en metod behäftad med en så bred felmarginal är också att betrakta som problematiskt i en strävan efter sanning.

Det är skrap kritik som riktats mot Högsta domstolens utsagebedömning i ord-mot-ord situationer. Ett hundraprocentigt tillförlitligt sätt att bedöma utsagor på existerar inte. I brist på andra enkla ledtrådar och tips på hur en lyckad utsagebedömning ska gå till kan en ökad transparens om hur domstolen värderar utsagan i domskälen vara betydelsefull. En ökad kännedom om bias och felkällor samt missuppfattningar om lögn kan vara nog så värdefullt för att slippa systematiska fel i utsageanalysen. Det faktum att jurister och domare inte är bättre än gemene man på att upptäcka lögn, och således inte heller är bättre på att avgöra en förtäljd utsaga som sann eller falsk är tankeväckande, men också lite hisnande då det är stora värden som står på spel för processens parter. Det som skiljde representanter inom rättsväsendets från lekmän var de rättsliga aktörernas tilltro till sin egen förmåga, då dessa felaktigt bedömde sig själva som bättre på att bedöma utsagor

än andra försökspersoner. Det går att tolka detta som ett tecken på den ignorans som rättspsykologer till viss del tillskriver rättsliga aktörer.

5.3.3 Minnet och andra aspekter av utsagor

Minnesaspekten och hur vårt minne påverkar våra utsagor kan vara av stort intresse för rättens ledamöter. Den rättspsykologiska undersökningen har visat att minnesmekanismer kan medföra att en utsaga förändras över tid. Vetskapen om att interna och externa faktorer påverkar vårt minne kan utgöra värdefull information och kan således bringa klarhet i varför utsagan förändras över tid. Högsta instans har i flera fall påtalat vikten av att en utsaga är konstant eller samstämmig. I mål där våld eller sexuella övergrepp har skett upprepade gånger kan målsäganden skapat ett schematiskt minne. Det schematiska minnet kan medföra att en sann utsaga kan uppfattas som innehållslös eller vag i preciseringen av tid. I NJA 2005 s. 712 fäster domstolen vikt vid att kvinnan är vag i sin tidsangivelse då hon under upprepade gånger varit utsatt för övergrepp av sin dåvarande make. Detta är ett av argumenten som används för att gärningarna sedermera inte bedöms som ställda bortom rimligt tvivel. Det torde vara oklart om det är ett schematiskt minne som skapats hos kvinnan i refererade fall, men det kan utgöra en ledning till varför kvinnan var vag i just den delen då hon uppfattades ha en ”hög trovärdighet” i övrigt.

När det kommer till de i uppsatsen behandlade aspekter som påverkar utsagor visar forskningen att emotioner, beteende och kroppsspråk är dåliga indikatorer på om någon ljuger. Dessa aspekter är ofta något som beskrivs som kopplat till en persons trovärdighet och är således skild från utsagan. Att dessa aspekter påverkar bedömningen av en utsaga, trots sin ringa relevans, bekräftas i mångt och mycket i det ovan refererade fallen NJA 2009 s. 447 I samt NJA 2005 s. 712 där betoningen läggs på målsägandens upprörda tillstånd. Istället menar forskningen att det är innehållet i utsagan som skall tilldragas intresse och inte hur utsagepersonen förmedlat densamma.

5.3.4 Avslutande reflektioner: kunskap är makt

Kunskap och insikt om vilka processer som sker under bevisvärdering medför en medvetenhet och möjlighet för granskning av de processer som faktiskt styr oss och vårt beslutsfattande. Denna medvetenhet kan i vissa fall medföra att domstolens ledamöter kan förekomma de mönster som för oss människor sker omedvetet och naturligt. Den svenska forskningen på området är inte lika utbredd som på internationell nivå och inom rättspsykologin beskrivs området som ”eftersatt”. Det vore därför önskvärt om det i framtiden utfördes mer forskning på nationell nivå. Som det initialt stipulerades är mycket av den forskning som existerar utförd inom rättssystem som skiljer sig från det inhemska och medför komplikationen att forskningen inte är applicerbar fullt ut. Fler inhemska undersökningar och studier är önskvärt för att öka förståelsen för behovet av rättspsykologisk kunskap inom rättsväsendet. Den rättspsykologiska framställningen visar också att det kan skönjas en viss skepsis mot rättspsykologin, vilket innebär att ett anslutande problem består i att omsätta denna nya forskningen till kunskap hos rättsväsendets aktörer.

Rätten och processrätten är inte en maskin som levererar sanningar. Olaus Petris ord från 1500-talet som inledde den här uppsatsen förtjänar att belysas även avslutningsvis: *”det är icke allt sant som sanning är likt”*. Domstolen har till uppgift att tolka processmaterialet och yttrar sig i sin tur om hur

det aktuella materialet förhåller sig till gällande rätt med förhoppningen att leverera en sanning i juridisk mening. Det är således praktiker inom rättssystemet som har till uppgift att tolka rättskällorna, ett tämligen brett utrymme då bevisvärderingen är fri. Rättskipningen utförs av människor som, inom de fall som har studerats, skall yttra sig om människors utsagor. Rätten är därför, i allra högst grad, en produkt av mänsklig aktivitet. När jag har studerat rättskällorna fångas jag av en känsla av rätten som något logiskt, objektivt och neutralt. Det kan förvisso vara svårt att ta till sig alla begrepp och dess innehåll, men känslan är ändå att materialet känns rationellt och att den teoretiska ramen skall gälla fullt ut. När Högsta domstolens domskäl sedermera granskas är det fler faktorer än de rättsliga som tillerkänns relevans för bevisvärderingen generellt och domslutet specifikt.

Den rättspsykologiska delen av denna uppsatsen har påvisat att det är oundvikligt att människor är subjektiva och påverkas av sina erfarenheter, emotioner men även sina föreställningar om utsageobjektet. I en rättslig kontext där rationella, logiska och neutrala värden tillerkänns intresse uttrycks subjektivitet som något som rätten distanserar sig från. Subjektivitet låter sig inte heller inrymmas i den rättsliga diskussionen utan är helt enkelt något som förklaras som icke önskvärt. Hur eliminerar vi då de element som karaktäriseras oss människor? Det är inte min uppgift att besvara den frågan. Däremot kan vi med vetskap om vilka processer som typiskt sätt påverkar människors val och bedömningar eliminera en viss grad av subjektivitet, eller åtminstone uppnå en transparens om hur det rättsliga beslutsfattandet och bevisvärderingen gått till. Jag menar att ett högre mått av transparens om hur värderingen faktiskt går till också medför att domen kan betraktas som en produkt av den bevisvärdering som gör anspråk på att vara ett sanningssökande, i den mån att den faktiskt blir mer sanningsenlig. Ett mått av tvärvetenskaplig kunskap om utsagors beståndsdelar, struktur och vad som påverkat en utsaga medför att domstolen ledamöter kan undviker subjektiva misstag som kan skönjas i NJA 2009 s. 447 I där domstolen gör antaganden om hur verkligheten är beskaffad. Eftersom bevisvärderingen är fri är det inget som hindrar att domaren söker referenser utanför gällande rätt i en strävan efter den materiellt riktiga domen. Givetvis med det medföljande kravet att bevisvärderingen motiveras i domskälen så att de som tillämpar, såväl som de som drabbas av rättsvisan, förstår hur värderingen av utsagorna gått till.

Maskinmetaforen ovan ger i bästa fall för handen en bevisvärdering som ett sökande efter sanning där värderingen i sig är präglad av objektivitet och värderingsfrihet, men i värsta fall vilar på diffusa, ofrånkomliga, och subjektiva resultat. En medvetenhet om utsagors komplexitet och en kartläggning av vanliga felkällor och felslut kan således vidga rättens egen syn på sin utsagevärdering, för att se att mitt tak, kanske rentav är ditt golv.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

- Prop. 1931:80 Angående huvudgrunderna för en rättegångsreform.
Prop. 1942:5 Med förslag till ny rättegångsbalk.
Prop. 1986/87:89 Reformerat tingsrättsförfarande.
Prop. 1987/88:120 Om ändring i brottsbalk m.m.

SOU

- SOU 1926:32 Processkommissionens betänkande angående rättsväsendets ombildning.
SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till ny rättegångsbalk, II, motiv m.m.
SOU 2001:103 En modernare rättegång.

Litteratur

Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd - en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, Bokbox förlag, Malmö, 2006.

Axberger, Hans-Gunnar, Mentés, Feryal, Palmgren Goodhe, Karin och Västberg, Jens, *Felaktigt dömda: rapport från JK:s rätts säkerhetsprojekt*, Stockholm, 2006.

Axberger, Hans-Gunnar, *Rätts säkerheten i brottmål – ifrågasatt av Justitiekanslern*, Lunds Domarakademi, Lund, 2007

Bladini, Moa, *Objektivitet i dömandet – på gott och på ont?*, i Flodgren, Boel, Strömberg, Stefan, Kugelberg, Charlotte, Asp, Petter, Eka, Anders, Flodgren, Boel & Mellqvist, Mikael (red.), *Svensk juristidning 100 år*, Upplaga 1, Iustus förlag, Uppsala, 2016.

Bennet W.L och Feldman, M.S, *Reconstructing reality in the courtroom*, London, Tavistock, 1981.

Bring, Thomas, Diesen, Christian samt Wilton Wharen, Alexandra, *Förhör*, uppl 3, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2008.

Bolding, Per Olof, *Går det att bevisa?* Nordstedts förlag, Stockholm, 1999.

Bylund, Torleif, *Tvångsmedel. 1, Personella tvångsmedel i straffprocessen*, Iustus, Uppsala, 1993.

Christiansson, Sven Å., Granhag, Pär Anders, *Handbok i rättspsykologi*, 1 uppl, Liber, Slovenien, 2008.

Christianson, Sven-Åke och Ehrenkrona, Marika, *Psykologi och bevisvärdering: myter om trovärdighet och tillförlitlighet*, Norstedts juridik, Stockholm, 2011.

- Diesen, Christian & Diesen, Eva F., *Övergrepp mot kvinnor och barn: den rättsliga hanteringen*, 2., uppdaterade och utök. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2013.
- Ekelöf, Per-Olof och Edelstam, Henrik, *Rättegång I*, 8 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2002.
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars, *Rättegång IV*, 7., omarb. och rev. uppl., Norstedt, Stockholm, 2009.
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael, *Rättegång V*, 8., [rev. och utök.] uppl., Norstedt, Stockholm, 2011.
- Eklund, Hans, Lindell, Bengt, Asp, Petter och Andersson, Torbjörn, *Straffprocessen*, 1. uppl., Iustus, Uppsala, 2005.
- Ferlin, Nils, *Barfotabarn: dikter*, Bonnier 1933, Stockholm.
- Glavå, Mats och Petrusson, Ulf. *Illusionen om rätten! - juristprofessionen och ansvaret för rättskonstruktionerna*, i Askeland, Bjarte och Bernt, Jan Fridthjof (red), *Erkjennelse og engasjement: minneseminar for David Roland Doublet (1954-2000)*. Bergen: Fagbokforlaget, 2002.
- Granhag, Pär Anders (red.), *Forensic psychology in context: Nordic and international approaches*, Willan, Cullompton, 2010.
- Granhag, Pär Anders, *Vitnespsykologi*, Studentlitteratur, Lund, 2001.
- Gräns, Minna & Westerlund, Staffan (red.), *Interaktiv rättsvetenskap: en antologi*, Uppsala universitet, Uppsala, 2006.
- Hellblom Sjögren, Lena, *Hemligheter och minnen – att utreda tillförlitlighet i sexualbrottsmål*, Nordstedts juridik, Stockholm, 1997.
- Howitt, Dennis, *Introduction to forensic and criminal psychology*, 5th edition., Pearson, Harlow, England, 2015.
- Jareborg, Nils, *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus, Uppsala, 1992.
- Lernestedt., Claes och Tham, Henrik (red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*, Stockholm, 2011.
- Klami, Hannu Tapani, *Mordet på Olof Palme: en bevisteoretisk analys*, Iustus, Uppsala, 1990.
- Kleineman, Jan, Westerberg, Peter och Carlsson, Stephan (red.), *Festskrift till Lars Heuman*, Jure Förlag AB, Stockholm, 2008.
- Korling, Fredric. och Zamboni, Mauro. (red.), *Juridisk metodlära*, MTM, Johanneshov, 2014

Lainpelto, Katrin, *Stödbevisning i brottmål*, Jure Förlag AB, Stockholm, 2012.

Lavén, Håkan, *Hur domstolar dömer i brottmål – om domare, rättegång, bevisning och påföljder*, Nordstedt Juridik, 2013.

Lindell, Bengt, *Sakfrågor och rättsfrågor: en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt*, Iustus, Uppsala, 1987.

Nordh, Roberth, *Processens ram i brottmål: om gärningsbegreppet, ändring och justering av åtal, enskilt anspråk m.m.*, 2., [rev.] uppl., Iustus, Uppsala, 2012.

Sautorius, Helena och Diesen, Christian, *Bevisprövning vid sexualbrott*, (omarbetning), uppl. 2, Nordstedts Juridik, Vanda, 2014.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 3., [utök. och rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015.

Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, (omarbetning) uppl. 1:3, Nordstedt Juridik, Stockholm, 2007.

Artiklar

Calissendorff, Kerstin, Lambertz, Göran, och Lindskog, Stefan, *Tillägg till Högsta domstolens avgöranden, samt något om skiljaktigheter*. SvJT, 2012 s.317

Diesen, Christian, *Utom rimligt tvivel*, JT, 1996–97. s. 525.

Diesen, Christian, *Balkongfallet – ett riktigt bevisprejudikat*, JT, nr.3, 2015–16, s. 666.

Gregow, Torkel, *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*, SvJT 1996, s. 509–523.

Heuman, Lars, *Sammanblandning av bevisfrågor och rättsfrågor vid underlåtenhetsansvar*, JT, 2014.

Kaldal, Anna och Lainpelto, Karin, *Nya sexualbrottsprejudikat*, JT, 2009–10, s. 95–103.

Mellqvist, Mikael, *Om tro tyckande och vetande*, SvJT, 2013. s.758.

Peczenik, Aleksander, *Juridikens allmänna läror*, SvJT, 2005.

Pennington, Nancy, Hastie, Reid, *Evidence evaluation in complex decision making*, Journal of Personality and Social Psychology, 51, 242-258, 1986.

Pennington, Nancy, Hastie, Reid, *Explanation-Based Decision Making – Effects of Memory Structure on Judgement*, I: Journal of Experimental Psychology, 14:3, 1988.

Sandgren, Claes, *Om empiri och rättsvetenskap del 1*, JT, 1995–96, s. 729 – 730.

Svensson, Eva-Maria, *De lege interpretata – om behovet av metodologisk reflektion*, Juridisk publikation jubileumsnummer, 2014.

Trankell, Arne, *Trovärdighetsutredningarnas metodik*, SvJT, 1956.

Willén, Rebecca M. och Strömwall, Leif A., *Offenders' lies and truths: an evaluation of the Supreme Court of Sweden's criteria for credibility assessment*, Psychology, Crime & Law, 18:8, 745-758, 2012.

Rättsfallsregister

Europadomstolen

Hadjianastassiou mot Grekland, 12945/87, dom den 16 december 1992.

Hiro Balani mot Spanien, 18064/91, dom den 9 december 1994.

Ruiz Torija mot Spanien, 18390/91, dom den 9 december 1994.

John Murray mot Förenade Konungariket, 18731/91, dom den 8 februari 1996.

Georgiadis mot Grekland, 21522/93, dom den 29 maj 1997.

Krumpholz mot Österrike, 13201/05, 18 mars 2010.

Europakommissionen

Mål 8769/79 mot Tyskland, D.R. 25 s. 240.

Högsta domstolen

NJA 1980 s. 725

NJA 1986 s. 414

NJA 1986 s. 489

NJA 1988 s. 40

NJA 1990 s. 210

NJA 1991 s. 83

NJA 1992 s. 446

NJA 1996 s. 27

NJA 1997 s. 538

NJA 2005 s. 712

NJA 2009 s. 447 I

NJA 2009 s. 447 II

NJA 2010 s. 671

NJA 2015 s. 222

NJA 2015 s. 702

Hovrätt

Göta hovrätt B 2402-16

Elektroniska källor

Clip-forskningsteam hemsida:

<http://psy.gu.se/forskning/forskargrupper/rattpsykologi>

Hämtad 4/11 2016 kl. 18.23.

Dagens juridik (artikel):

<http://www.dagensjuridik.se/2016/12/malsagandens-trovardighet-som-fallande-bevisning-hd-provar-tva-valdtaktsfall>

Hämtad 19/12 2016 kl. 22.35.

Doktorand My Petterssons forskningsprojekt:

[http://portal.research.lu.se/portal/sv/persons/mypettersson\(4f5504f8-7f57-4568-9cef-c8a4d1fa7952\).html](http://portal.research.lu.se/portal/sv/persons/mypettersson(4f5504f8-7f57-4568-9cef-c8a4d1fa7952).html)

Hämtad 11/10 2016 kl. 13.45.

Fitger m.fl. Zetokommentar till 35 kap. 1§ rättegångsbalken (30 juni 2016).

Hämtad 28/9 2016 kl. 12.20.

Nationalencyklopedin hemsida:

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/sök/?t=uppslagsverk&q=axiom>

Hämtad 31/10 2016 kl. 13.56.

Åklagarmyndighetens hemsida om objektivitetsplikten:

https://www.aklagare.se/om_rattsprocessen/fran-brott-till-atal/objektivitetsplikt/

Hämtad 5/11 2016 kl. 11.29.

Jag, Emelie Lundstedt Trzos, registrerades första gången på kursen HT16. Jag har inte deltagit i något tidigare examinationstillfälle.